

ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Yıl: 5

Sayı: 8

Nisan 2019

ERZURUM-2019

Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzurum Technical University Journal of Social Sciences Institute

Yayın Sahibi | Owner

Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ

Editörler | Editors

Dr. Öğr. Üyesi M. Akif GÖZİTOK
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan EKİNCİ

Editör Yardımcıları | Sub Editors

Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÖZER
Dr. Öğr. Üyesi Murat BAHADIR
Dr. Öğr. Üyesi Bahtinur MÖNGÜ

Dizgi | Typesetting

Dr. Öğr. Üyesi M. Akif GÖZİTOK

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü | Legal Representative

Doç. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Murat KÜÇÜKÜÇÜRLÜ
Doç. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ
Doç. Dr. Hüseyin DAŞTAN
Dr. Öğr. Üyesi Murat BAHADIR
Dr. Öğr. Üyesi M. Akif GÖZİTOK
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan EKİNCİ

Yayın Kurulu Sekreteri | Publication Board Secretarie

Sedat KIZILTUNÇ

Teknik Redaksiyon | Technical Redaction

Murat KILIÇ

ISSN

2149-939X

Baskı | Press

Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık
Saraybosna Cad. Altunalem Sitesi D Blok No: 69/B
Yakutiye / Erzurum

Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda iki kez yayımlanan Ulusal Hakemli bir dergidir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları ETUSBED'e aittir. Dergide yayımlanan makalelerin içerikleriyle ilgili her türlü yasal sorumluluk, yazar(lar)a aittir. Dergimiz ACAR İndeks, SOBIAD Atıf Dizini, İdealonline Veri Tabanı, CiteFactor Academic Scientific Journals, Internation Scientific Indexing (ISI) indekslerinde taranmaktadır.

DANIŐMA KURULU | ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Abamüslim AKDEMİR (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet İNAM (Ortadođu Teknik Üniversitesi-Emekli)
Prof. Dr. Ahmet SARI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK (Trakya Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĐAN (Muđla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali UTKU (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Alper GÜVEL (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĐ (Kırıkkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Bilgehan PAMUK (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Feridun EMECEN (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Halit DURSUNOĐLU (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Haluk SELVİ (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR (Muđla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin ÖZER (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Kazım KÖKTEKİN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Kenan İNAN (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TEZCAN (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman KARATAY (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman KÖSE (Polis Akademisi)
Prof. Dr. Mevlüt ÖZBEN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Selami BAKIRCI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Selami ECE (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sinan ÖZBEK (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman ÇİĐDEM (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Turgut KARABEY (Erzincan Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Veyis DEĐİRMENÇAY (Atatürk Üniversitesi)

HAKEMLER | REFEREES

- Prof. Dr. Selami ECE (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat KÜÇÜKÜĞURLU (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yasin TAŞKESENLIOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Esat AKTAŞ (Bayburt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Özge BUZDAĞLI (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Eda BOZKURT (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Halime ÇAVUŞOĞLU (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Musa SEZER (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fatih YILDIRIM (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Eyüp Ensari ŞAHİN (Hitit Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fikret ÖZÇELİK (Mardin Artuklu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Bayram KANARYA (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Eyüp KUL (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

EDİTÖRDEN

Değerli Bilim İnsanları,

Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED)'nin 8. sayısı 30.04.2019 tarihi itibarıyla yayımlanmıştır.

8. sayımızda hakem süreçleri tamamlanan 7 araştırma makalesi yer aldı. Bu sayımızda yer alan eski Türk edebiyatı, tarih, iktisat, işletme ve İslam bilimleri ile alakalı makalelerin ilgililere faydalı olmasını arzu ediyoruz.

Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED)'nin 8. sayısına makaleleriyle katkı sağlayan değerli bilim insanlarına, hakemlere, dergimizin yönetim ve yayın kurulunda görev yapan bütün arkadaşlarımıza teşekkür eder; makalelerin bilim dünyasına yararlı olmasını temenni ederiz.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif GÖZİTOK

Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan EKİNCİ

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

**ÖNLİSANS ÖĞRENCİLERİNİN İŞ BULMA ENDİŞELERİ VE KAYGI
DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ**

**DETERMINATION OF JOB SEARCH WORRY LEVEL OF ASSOCIATE
DEGREE STUDENTS**

VELİ AHMET ÇEVİK, MELAHAT ÖNEREN

1-12

**COMPRASION OF MAIN ECONOMIC INDICATORS OF TURKEY AND
ITS TERRITORIAL NEIGHBOR COUNTRIES**

**TÜRKİYE VE SINIR KOMŞULARININ TEMEL EKONOMİK
GÖSTERGELER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI**

KEREM KARABULUT, DİLEK ÖZDEMİR, SERAP BEDİR KARA

13-31

**OSMANLI KARA ORDUSUNDA KİRPAS KULLANIMINA GENEL BİR
BAKIŞ (1752-1836)**

**OVERVIEW USE OF KIRPAS IN THE ARMY OF OTTOMAN LAND
(1752-1836)**

BURAK KOCAOĞLU

33-44

**HADİSLERİN SİHHATİNİN TESPİTİNDE İÇTİHAD PROBLEMİ
ICTIADISM PROBLEM OF THE DIAGNOSIS OF THE HEALTH OF
HADITHS**

MEHMET EMİN ÇİFTÇİ

45-54

GAZELLERDE 'DEDİLER' İFADESİYLE SEVGİLİYİ TANIMLAMA
DEFINITION OF LOVE IN GAZELS WITH THE WORD 'THEY SAID'

MEHEDDİN İSPİR

55-73

1642 TARİHLİ AVÂRİZ DEFTERİNE GÖRE GÖRDES KAZASI
THE TOWNSHIP OF GÖRDES ACCORDING TO AWARID
REGISTER DATED 1642

MUSA SEZER

75-92

1723 TARİHLİ AVÂRİZ DEFTERİNE GÖRE NEVREKOP KAZASI
ACCORDING TO 1723 DATE AVÂRİZ BOOKS KAZA OF NEVREKOP

TAHSİN HAZIRBULAN

93-119

**ÖNLİSANS ÖĞRENCİLERİNİN İŞ BULMA ENDİŞELERİ VE KAYGI
DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ**
**DETERMINATION OF JOB SEARCH WORRY LEVEL OF ASSOCIATE
DEGREE STUDENTS**

VELİ AHMET ÇEVİK

Öğr. Gör., Hitit Üniversitesi, Osmancık Meslek Yüksekokulu, Yönetim Organizasyon Bölümü

veliahmetcevik@hitit.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0003-1981-7275>

MELAHAT ÖNEREN

Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

melahatoneren@myynet.com

 <https://orcid.org/0000-0002-4255-9422>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
S.8, Nisan | April 2019, Erzurum
ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 07.06.2018
Kabul Tarihi | Accepted Date : 20.12.2018
Sayfa | Pages : 1-12
 <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.65>

This article was checked by

 iThenticate®

ÖNLİSANS ÖĞRENCİLERİNİN İŞ BULMA ENDİŞELERİ VE KAYGI DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ*

Veli Ahmet ÇEVİK, Melahat ÖNEREN

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S.8, Nisan 2019, Sayfa: 1-12

ÖZET

Üniversitelerin ön lisans öğrencileri, üniversite öğrenimleri boyunca aldıkları temel eğitimler sonrasında çeşitli sektörlerde çalışmaya başlayacaklardır. Akademik eğitim hayatları sona erme aşamasında hayata dair alacakları kararlar ve kariyer planlamaları, yaşamları boyunca alacakları en önemli kararlardan biridir. Mezun olan bazı ön lisans öğrencileri kendi alanıyla ilgili herhangi bir lisans programına geçiş yaparak lisans mezunu olmayı isterken bazıları da direkt iş hayatına atılmayı istemektedir. Bu iki seçenek arasında karar vermek veya iş hayatına atılma seçeneğinden sonra iş bulma süreci öğrencilerde fazlaca kaygıya yol açmaktadır. Kontrol edilemeyen ve sebebi belli olmayan duygular olarak ifade edilen kaygı, üniversite öğrencilerinin mezuniyet öncesinde ve sonrasında günlük yaşantılarını, arkadaşlık ilişkilerini, sosyal çevrelerini kısacası hayatın her anında kendilerini endişeye sürükleyen bir durum olarak karşılına çıkmaktadır. Bu araştırmada, Büro Yönetimi öğrencilerinin de aralarında bulunduğu, Hitit Üniversitesi Osmancık Ömer Derindere Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin kaygı düzeylerinin ve bu kaygı düzeylerini etkileyen faktörlerin ilişkilerinin ortaya çıkartılması amaçlanmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak katılımcıların kişisel bilgilerinin ve demografik durumlarının sorulduğu 'Kişisel Bilgi Formu' kullanılmıştır. Öğrencilerin kaygı düzeylerini ölçmek amacıyla Spielberger ve arkadaşları tarafından oluşturulan ve dörtlü likert tipindeki kırk maddelik 'Sürekli Kaygı Ölçeği' kullanılmıştır. Çalışmada anket yoluyla elde edilen birincil veriler SPSS 21.0 paket programıyla değerlendirilmiş ve analizlerde tanımlayıcı istatistiklere, standart sapma, t-testine, varyans analizine yer verilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre; öğrencilerin cinsiyet, öğrenim süreleri, not ortalamaları, anne-baba tutumu, ailenin ortalama gelir düzeyi ve barınma yeri değişkenlerine göre öğrencilerin sürekli kaygı düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılıkların olmadığı, öğrencilerin okudukları bölümünün kaygı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kaygı, Üniversite Öğrencileri, Mezun.

* XVI. Ulusal Büro Yönetimi ve Sekreterlik Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

DETERMINATION OF JOB SEARCH WORRY LEVEL OF ASSOCIATE DEGREE STUDENTS

ABSTRACT

Associate degree students of universities will start to work in various sectors following their basic education. The decisions that they will take regarding their life and their career planning are the most important decisions they will take during their life. Some of the graduates who want to graduate from any undergraduate program in their area of interest to become a bachelor's degree while others want to take a direct career. The decision to find a job or to find a job after these two options leads to a great deal of concern. The anxiety, which is expressed as uncontrollable and unclear emotions, emerges as a situation that causes university students to worry about their daily life, friendship relations, social circles, shortly before and after graduation. In this study, it was aimed to determine the anxiety levels of the students of the Hittite University Osmancık Ömer Derindere Vocational School, including the Office Management students, and the relationships between the factors that affect these anxiety levels. In the study, Personal Information Form was used to collect personal information and demographic status of the participants. In order to measure the students' anxiety levels, a four-point Likert-type Trait Anxiety Inventory was developed by Spielberger et al. The primary data obtained through the questionnaire were evaluated with SPSS 21.0 package program and descriptive statistics, standard deviation, t-test and variance analysis were used in the analysis. According to the results of the study; There were no statistically significant differences between the levels of students' trait anxiety according to the variables such as gender, study time, grade point average, parental attitude, family average income level and place of shelter and it was concluded that there was a statistically significant difference between the anxiety levels of the students' departments.

Keywords: Anxiety, university student, graduated.

Giriş

Stres süreci ve zihinsel sağlığa etkisi, özellikle de depresyon ve kaygı sosyal bilimlerde en çok araştırılan konulardan olmuştur (Hamilton, Hoffman, Broman ve Rauma, 1993). Stres kavramı ilk kez, 1936'da Hans Selye tarafından, bedenin herhangi bir değişim isteğine karşı belirli olmayan cevabı olarak tanımlanmıştır (Selye, 1956). Potansiyel stres kaynakları kişisel seviyede, grup seviyesinde, örgüt seviyesinde ve örgüt dışı seviyelerde olmak üzere dört ana grupta toplanmıştır. Kişisel düzeydeki stresin en önemli kaynaklarından birisi de iş bulma süreci olarak ifade edilmiştir (Kinicki ve Fugate, 2018). Son yıllarda yaşamı en çok etkileyen faktörlerden birisi de iş bulma ve meslek sahibi olabilme durumudur. İş bulamama bireyleri oldukça etkilemektedir. İşsizlik, iyi bir neden ile son derece stresli bir yaşam olayı olarak kabul edilir (Dohrenwend, Krasnoff, Askenasy ve Dohrenwend, 1978). İş bulma sürecinde bireyler stresle birlikte kaygı da yaşamaktadır. Kaygı, hoş olmayan bazı korkutucu olayların olacağına endişeyle tahmin edilmesi ve negatif yönden etkilenen, nispeten kontrol edilemez bir düşünce ve görüntü zinciridir. Diğer yandan kaygı, bu tatsız olaylardan kaçınmanın yollarını düşünmeyi içerir (Borkovec, 1985). Kaygı durdurmak istediğimiz ancak başaramadığımız tatsız ve rahatsız edici faaliyetlerdir. Kaygı, fiili veya potansiyel tehlikelerle meşgul olmaktır ve genel anksiyete bozukluğu belirtisi olarak kabul edilir (Jónsdóttir ve Smári, 2000).

Bireyin yaşamda başarısız olmasına sebep olan kaygı, genellikle ileriki hayatında istenmeyen bir olay yaşayacakmış gibi düşünülen ve bireyin kendisini güven içerisinde hissetmediği durumlar karşısında gösterdiği tepki, geleceğe yönelik korku, kötümserlik, kararsızlık, endişe, umutsuzluk ve karmaşıklık duygularını ifade etmektedir. Bu durumlar bireylerde değişik şekillerde kendini gösterebilir. Kaygı, bireyi günlük hayatta oldukça etkileyen ve çoğu kez tedirgin edebilen bir duygu olup, bireyin davranışlarını büyük ölçüde etkileyerek okul ortamlarında genellikle uyumsuzluğa neden olma biçiminde kendini göstermektedir (Deveci, Çalmaz ve Açık, 2012). Kaygı, bireyin günlük yaşantısında en sık ortaya çıkan bir davranıştır. Her bireyde farklı seviyelerde kaygı bulunur ve hiç kaygısı olmayan birey yok denecek kadar azdır. Ancak kaygının çeşidi ve seviyesi önemlidir. Birey kaygıyı günlük yaşamın merkezine alır da bunun üzerine odaklanırsa birey günlük yaşantısını sürdürmekte zorlanacaktır. Bu uyumsuzluklar farklı türlerde davranış bozukluklarının ortaya çıkmasına neden olacaktır (Cüceloğlu, 1991:440).

Bireyin, içinde bulunduğu sürekli olmayan ve seviyesi değişen durumlara gösterdiği geçici duygusal tepkilere durumluk kaygı denmektedir. Kişinin strese neden olan durumu, tehdit edici olarak algıladığı durumlarda "durumluk

kaygı" düzeyi yüksek, bu tehlikenin tehdit edici olarak algılanmadığı durumlarda düşük olmaktadır (Bedir, 2008: 29). Örneğin öğrencilerin sınav öncesinde veya mülakat kapısında beklerken veya mezuniyet aşamasındaki öğrencilerin iş bulma ve çalışma kaygıları içerisinde bulunduğu durumdan kaynaklanan durumluk kaygıdır.

İşsizlik Kaygısına Neden Olan Faktörler:

Kişinin her an işsiz kalabileceği korkusu işsizlik kaygısının temel sebebidir. Çünkü işsizliğin yalnızca kişinin işsiz duruma düşmesi veya iş bulamama gibi dar bir etkisinin olmadığı bilinmektedir. İşsizliğin birey üzerindeki olası etkileri şunlardır (Aytaç ve Keser, 2002);

- Birey, hayatını devam ettirmek için gerekli olan gelirini,
- Ailesine ya da bakmak zorunda olduğu insanlara karşı itibarını,
- İlk olarak özgüvenini ve özsaygısını,
- Yaşamının en önemli parçası olan işini, dolayısıyla iş arkadaşlarını ve sosyal çevresini,
- Yaptığı işin bir parçası olarak çevresine karşı var olan sorumluluk duygusunu,
- Yaşam kalitesinin en önemli unsurlarından birisi olan işini kaybetmiş olmaktadır.

İş bulamamanın veya var olan işini kaybetmenin sonucu olarak işsizlik; bireyi elinden herhangi bir şey gelmemesi nedeniyle çaresizlik, umutsuzluk gibi durumlara sürüklemektedir.

Üniversite eğitim hayatının son dönemine gelmiş ve kısa zaman sonra hayata atılarak yaşamını sürdürecekleri, bir kazanç sağlayacakları işi seçecek olan gençlerde kararsızlık ve bunun doğal bir sonucu olan; umutsuzluk, tutarsızlık ve işsizlik kaygısının yüksekliği görülmektedir (Aytaç ve Bayram, 2001).

Üniversite öğrencilerinin stresi uzun yıllar ilgi konusu olmuştur. Üniversite öğrencileri akademik zorunluluklar, finansal baskılar ve zaman yönetimi becerilerinin olmaması nedeniyle her dönem öngörülebilir zamanlarda yüksek stres yaşarlar. Stres ve kaygı olumsuz olarak algılanırsa ya da aşırılaştığında, sağlık ve akademik performansı etkileyebilir (Dohrenwend ve diğerleri, 1978).

Öğrencilerin üniversite yıllarındaki kaygı ve stresleri etkili zaman yönetimi, çalışma teknikleri ve iş hayatına yönelik yapılan çalışmalarla azaltılır ve kontrol edilebilir. Kendilerini zamanında kontrol altında tutan öğrencilerin daha fazla iş ve yaşam doyumu ve işten kaynaklanan gerginliklerin daha az olduğunu bilinmektedir (Brown, 1992).

1. Metot

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; Hitit Üniversitesi Osmancık Ömer Derindere Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin kaygı düzeyleri ve bu kaygı düzeylerini etkileyen faktörleri analiz etmektir. Ön lisans öğrencilerinin üniversite yılları ve mezuniyet sonrasındaki iş bulma kaygıları, hem üniversite hayatlarında hem de sonraki yıllarda, sosyal hayatlarına ve sağlık durumlarına etki edebileceğinden, söz konusu etkiye sebep olabilecek faktörler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

1.2. Araştırmanın Evreni

Çalışmanın ana kütlesini Hitit Üniversitesi Osmancık Ömer Derindere Meslek Yüksekokuluna 2015-2016 yıllarında giriş yapmış altı programda eğitim gören ön lisans seviyesindeki 650 öğrenci oluşturmaktadır. Örneklem olarak araştırma günü okulda bulunan ve araştırmaya katılmayı kabul eden 198 öğrenciye ulaşılmıştır. Ön lisans seviyesindeki öğrenciler oluşturmaktadır. Bu nedenle bu araştırma Hitit Üniversitesi Osmancık Ömer Derindere Meslek Yüksekokulunda kayıtlı tüm öğrencilere genellenemeyecektir.

1.3. Verilerin Toplanması

Araştırmada veri toplama aracı olarak katılımcı öğrencilerin kişisel bilgilerinin araştırıldığı 'Kişisel Bilgi Formu' kullanılmıştır. Öğrencilerin kaygı düzeylerini ölçmek amacıyla Spielberger ve arkadaşları tarafından (1964) oluşturulan ve dörtlü likert tipindeki kırk maddelik 'Sürekli Kaygı Ölçeği' kullanılmıştır. Söz konusu ölçekle ilgili ilk çalışmalar Seber (1991) tarafından, ölçeğin geçerlik çalışması da Durak ve Palabıyıkoglu (1994) tarafından yapılmıştır. Sürekli kaygı ölçeğinde yer alan bazı sorular negatif (toplam kaygı puanını azaltan) iken, bazı sorular pozitif (toplam kaygı puanını arttıran) puanlar verilmektedir.

Elde edilen pozitif ve negatif puanların toplamına 35 sabit puan daha eklenerek değerlendirme yapılır. Değerlendirme için en yüksek puan 80 iken, en düşük puan 20'dir (Öner, 2008). Beck Umutsuzluk ölçeğinde, bireyden kendisine uygun olan ifadeler için 'evet', kendisine uygun olmayan ifadeler için 'hayır' seçeneğini işaretlemesi istenmektedir. Yirmi sorudan oluşan bu ölçekteki bazı soruların yanıtı evetse 1 puan, bazılarının da yanıtı hayırsa 1 puan verilerek umutsuzluk puanı oluşturulmaktadır. Ölçeğin değerlendirilmesinde puanlar 0-20 puan arasında değişmektedir (Duman vd. 2009).

Ölçek, açıklayıcı şekilde anlatıldıktan sonra kendilerine uygun olanı işaretlemeleri için öğrencilere verilmiş olup, elde edilen veriler SPSS 21 programına girilerek değerlendirme yapılmıştır. Cinsiyete ilişkin kaygı ve

umutsuzluk düzeylerinin tespit edilmesinde bağımsız grup t testi kullanılmıştır. Bölüme ve diğer demografik değişkenlere göre kaygı ve umutsuzluk düzeyinin tespit edilmesinde ise Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır.

2. Bulgular Ve Yorum

Ön lisans öğrencilerinin sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyleri cinsiyet, üniversiteye giriş yılı, okunan bölüm, genel not ortalaması, anne-babanın tutumu, ailenin gelir düzeyi ve öğrencilik sırasında barınma yeri ilişkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilen çalışmanın bu bölümünde, bulgular tablolar şeklinde verilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 1. Öğrencilerin Cinsiyetine Göre Sürekli Kaygı/Umutsuzluk Puanı Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	n	Sürekli Kaygı		Umutsuzluk	
		\bar{X}	S	\bar{X}	S
Kız	104	45,42	8,19	6,05	4,50
Erkek	94	44,47	7,62	7,54	5,09
Varyans Analizi Sonuçları		F: ,044 p: ,834		F: ,544 p: ,462	

Öğrencilerin kaygı düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelediğimizde (Tablo 1), kız öğrencilerin sürekli kaygı puanları ($\bar{X} = 45,42$) erkek öğrencilerden ($\bar{X} = 44,47$) yüksektir ancak aradaki bu fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. ($p > .05$)

Tablo 2. Öğrencilerin Üniversiteye Giriş Yılına Göre Sürekli Kaygı/Umutsuzluk Puanı Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve ANOVA Sonuçları

Üniversiteye Giriş Yılı	n	Sürekli Kaygı		Umutsuzluk	
		\bar{X}	S	\bar{X}	S
2014	5	42,00	7,51	10,00	2,54
2015	104	45,14	8,14	6,25	4,30
2016	85	45,09	7,83	7,02	5,48
Diğer	4	41,75	4,03	10,50	2,38
Varyans Analizi Sonuçları		F: ,475 p: ,700		F: 2,042 p: ,109	

Tablo 2'ye göre, öğrencilerin sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyleri ile üniversiteye giriş yılı değişkeni arasında anlamlı fark olmadığı görülmektedir ($p > .05$).

Tablo 3. Öğrencilerin Okudukları Programa Göre Sürekli Kaygı/Umutsuzluk Puanı Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve ANOVA Sonuçları

Okunan Programlar	n	Sürekli Kaygı		Umutsuzluk	
		\bar{X}	S	\bar{X}	S
Elektronik Teknolojisi	15	47,46	4,56	6,53	4,45
Harita ve Kadastro	48	45,54	8,73	6,97	4,55
İş Sağlığı ve Güvenliği	12	49,00	5,20	7,66	4,77
Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik	52	44,90	8,33	6,48	5,55
Bilgisayar Programcılığı	34	44,08	7,28	8,67	4,46
Büro Yönetimi	37	42,83	8,13	4,91	4,15
Varyans Analizi Sonuçları		F: 1,615 p: ,158		F: 2,358 p: ,042	

Tablo 3 incelendiğinde, öğrencilerin sürekli kaygı düzeyleri ile okudukları bölüm değişkeni arasında anlamlı fark olmadığı görülmektedir ($p > .05$). Öğrencilerin umutsuzluk puanları ile okudukları bölüm değişkeni arasında anlamlı fark olduğu görülmektedir ($p < .05$). En fazla umutlu öğrenciler ($\bar{X} = 4,91$) Büro Yönetimi okuyan öğrenciler iken, en umutsuz öğrenciler ($\bar{X} = 8,67$) ise Bilgisayar Programcılığı programını okuyan öğrencilerdir.

Tablo 4. Öğrencilerin Not Ortalamasına Göre Sürekli Kaygı/Umutsuzluk Puanı Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve ANOVA Sonuçları

Not Ortalaması	n	Sürekli Kaygı		Umutsuzluk	
		\bar{X}	S	\bar{X}	S
0,00-0,99	3	47,33	5,77	8,00	4,00
1,00-1,99	39	44,79	7,42	7,74	4,30
2,00-2,99	115	45,15	8,01	6,36	4,59
3,00-4,00	41	44,46	8,42	6,85	5,93
Varyans Analizi Sonuçları		F: 1,615 p: ,158		F: ,860 p: ,463	

Tablo 4'e göre, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyleri ile öğrencilerin not ortalamaları arasında anlamlı fark olmadığı görülmektedir ($p > .05$).

Tablo 5. Öğrencilerin Anne-Baba Tutumuna Göre Sürekli Kaygı/Umutsuzluk Puanı Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve ANOVA Sonuçları

Anne-Baba Tutumu	n	Sürekli Kaygı		Umutsuzluk	
		\bar{X}	S	\bar{X}	S
İlgisiz	12	48,50	6,88	7,00	3,88
Otoriter	91	45,26	7,85	6,95	5,02
Demokrat	95	44,25	8,03	6,54	4,80
Varyans Analizi Sonuçları		F: 1,655 p: ,194		F: ,179 p: ,836	

Tablo 5 incelendiğinde, ilgisiz aile tutumuna sahip öğrencilerin daha demokrat aile tutumuna sahip öğrencilere göre sürekli kaygıları ve umutsuzluk puanlarını daha yüksek çıktığı görülmektedir. Ancak sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyleri ile öğrencilerin Anne-Baba tutumuna arasında anlamlı fark olmadığı görülmektedir ($p > .05$).

Tablo 6. Öğrencilerin Aile Gelir Düzeyine Göre Sürekli Kaygı/Umutsuzluk Puanı Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve ANOVA Sonuçları

Aile Gelir Düzeyi	n	Sürekli Kaygı		Umutsuzluk	
		\bar{X}	S	\bar{X}	S
0-1500TL	110	45,65	7,95	6,43	4,45
1501-4000TL	81	44,25	7,88	6,85	5,21
4001TL ve üzeri	7	42,57	7,67	10,85	5,01
Varyans Analizi Sonuçları		F: 1,058 p: ,349		F: 2,817 p: ,062	

Tablo 6'ya göre sürekli kaygı düzeyleri ile öğrencilerin aile gelir düzeyi arasında anlamlı fark olmadığı görülmektedir ($p > .05$).

Tablo 7. Öğrencilerin Barınma Yerine Göre Sürekli Kaygı/Umutsuzluk Puanı Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve ANOVA Sonuçları

Barınma Yeri	n	Sürekli Kaygı		Umutsuzluk	
		\bar{X}	S	\bar{X}	S
Öğrenci Yurdu	146	45,47	8,21	6,78	4,83
Ev	51	43,80	6,77	6,66	4,94
Akraba	1	32,00		8,00	
Varyans Analizi Sonuçları		F: 2,214 p: ,112		F: ,044 p: ,957	

Tablo 7 incelendiğinde, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyleri ile öğrencilerin barınma yerleri arasında anlamlı fark olmadığı görülmektedir ($p > .05$). Öğrenci yurdunda kalanların sürekli kaygı puanlarının ($\bar{X} = 45,47$) en yüksek olduğu görülmektedir.

3. Sonuç ve Tartışma

Ön lisans eğitimi alan öğrencileri kapsayan bu çalışmada, öğrencilerin sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın sonucunda, kız öğrencilerin kaygı düzeyleri ile erkek öğrencilerin kaygı düzeyleri arasında bir farklılık olmadığı (Tablo 1) sonucu Çakmak ve Hevedanlı'nın (2004) çalışması ve Doğan ve Çoban'ın (2009) çalışmalarının sonuçları ile paralellik göstermektedir. Fakat Devci ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada (2012) cinsiyet açısından kaygı düzeylerinde anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Araştırma sonuçlarının ortaya çıkardığı farklı bulgular, kullanılan ölçeklerin birbirinden farklı olmasından kaynaklanabilmektedir.

Üniversiteye giriş daha önceki yıllarda giriş yapan öğrencilerin yeni girişli öğrencilere göre kaygı durumlarında anlamlı fark bulunmamıştır (Tablo 2). Kaya ve Varol'un (2004) yılında İlahiyat Fakültesi öğrencilerine yaptığı çalışmasında öğrencilerin okudukları sınıfın kaygı durumuna ilişkin anlamlı fark bulunmadığı ortaya çıkmıştır.

Öğrencilerin okuduğu bölümler ile umutsuzluk düzeyleri arasındaki farkın anlamlı olduğu bulunmuştur (Tablo 3). Şar ve Sayar'ın çalışmalarında (2012) ve Gür ve arkadaşlarının yaptığı çalışmalarda (2014) öğrencilerin okuduğu bölümler ile umutsuzluk düzeyleri arasındaki farkın anlamlı olduğu ortaya

çıkmiştir. Büro Yönetimi programı okuyan öğrencilerin en umutlu öğrenciler olduğu, bunun da sebebinin kamuya personel alımlarında daha avantajlı olmalarından kaynaklı olduğunu söylenebilir.

Sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyleri ile öğrencilerin not ortalamaları arasında (Tablo 4) anlamlı fark olmadığı görülmektedir ($p > .05$). Kula ve Saraç'ın üniversite öğrencilerinin gelecek kaygısı araştırdıkları çalışmasına (2004) benzer olarak öğrencilerin not ortalamasına göre benzer kaygılar taşıdıklarını söyleyebiliriz.

Tablo 5'de görüldüğü üzere sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyleri ile öğrencilerin Anne-Baba tutumuna arasında anlamlı fark olmadığı görülmektedir ($p > .05$). Kula ve Saraç'ın yaptığı çalışmada ise anlamlı fark bulunmuştur.

Çalışmada öğrencilerin ailelerinin gelir düzeyi ile öğrencilerin kaygı düzeyleri arasında anlamlı fark bulunmamıştır (Tablo 6). Benzer şekilde Aydın ve arkadaşlarının İlköğretim Fen ve Matematik öğretmenliği öğrencileri ile yaptığı çalışmada da (2007) anlamlı fark bulunmamıştır.

Üniversite eğitimi sürecinde yurt, akraba yanı gibi yerlerde kalan öğrencilerin kaygı düzeyleri ile ailesiyle birlikte kalan öğrenciler arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($P > 0.05$) (Tablo 7). Bununla birlikte Özyürek ve Demiray'ın (2011) gerçekleştirdiği çalışmada anlamlı fark bulunmuş olup, yurtda ikamet eden öğrencilerin ailesi yanında ikamet eden öğrencilere göre sürekli kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Kız öğrencilerin iş hayatına karşı daha fazla cesaretlendirilmesine ilişkin çalışmalar yapılması kaygı düzeylerinin düşürebilecektir. Başarısızlık nedeniyle eğitim süresini uzatan öğrencilere başarısızlık nedenlerini giderici çalışmalar yapılabilir. Öğrencilerin üniversite eğitimi sırasında, çalışmak istedikleri sektörlere gezi veya staj düzenleyerek öğrencilerin mezuniyet sonrası kaygılarının azaltılması sağlanabilir. Deveci ve arkadaşlarının da çalışmasında (2012) önerdiği öğrencilerin üniversite seçimi döneminde sadece okul rehberliklerinin değil sektördeki ve akademik alandaki uzmanlar tarafından yönlendirilmesinin daha verimli olacağı düşünülmektedir. Öğrenciler için sadece üniversite yıllarında değil de, lise dönemlerinde de kariyer günleri yapılabilir ve buna benzer meslek uzmanlarının bir araya geldiği ortamlar hazırlanarak öğrencilerle buluşma programlarının düzenlenmesi faydalı olacaktır.

Bunlarla birlikte, bu araştırmanın Osmanlık Ömer Derindere meslek Yüksekokulu kapsamında yapıldığı düşünüldüğünde, daha genel sonuçlar açısından Türkiye genelinde hem devlet, hem de vakıf üniversitelerinin ön lisans öğrencilerini kapsayacak şekilde bir çalışma yapılmasının uygun olacağı söylenebilir.

Kaynakça

Aydın, S., Akgün, A. ve Aydın, M. (2007). İlköğretim Fen Ve Matematik Öğretmenliği Öğrencilerinin Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(20).

Aytaç, S. ve Bayram, N. (2001). Üniversite Gençliğinin İş Ve Eş Seçimindeki Etkin Kriterlerinin Analitik Hiyerarşi Süreci (Ahp) İle Analizi. *İş,Güç Endüstri İlişkileri Ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 3(1).

Aytaç, S. ve Keser, A. (2002). İşsizliğin Çalışan Birey Üzerindeki Etkisi: İşsizlik Kaygısı. *İş,Güç Endüstri İlişkileri Ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 4(2).

Borkovec, T. D. (1985). Worry: a potentially valuable concept. *Behaviour research and therapy*, 23(4), 481-3.

Brown, R. T. (1992). Helping Students Confront and Deal with Stress and Procrastination. *Journal of College Student Psychotherapy*, 6(2), 87-102.

Çakmak, Ö., & Hevedanlı, M. (2004). Biyoloji öğretmen adaylarının kaygılarını etkileyen etmenler. XIII. *Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı'na sunulan bildiri*, 6-9.

Deveci, E., Çalmaz, S. ve Açık, A. (2012). Doğu Anadolu'da yeni açılan bir üniversitenin öğrencilerinde kaygı düzeylerinin sağlık, sosyal ve demografik faktörler ile ilişkisi. *Dicle Tıp Dergisi / Dicle Medical Journal*, 39(392), 189-196.

Doğan, T. ve Çoban, A. E. (2009). Biyoloji öğretmen adaylarının kaygılarını etkileyen etmenler. *Eğitim ve Bilim*, 34(153).

Dohrenwend, B. S., Krasnoff, L., Askenasy, A. R. ve Dohrenwend, B. P. (1978). Exemplification of a method for scaling life events: the Peri Life Events Scale. *Journal of health and social behavior*, 19(2), 205-29.

Gür, Ç., Koçak, N. ve Alakoç Pirpir, D. (2014). Meslek Yüksekokulu Son Sınıf Öğrencilerinin Umutsuzluk Davranışlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 3(4), 10-23.

Hamilton, V. L., Hoffman, W. S., Broman, C. L. ve Rauma, D. (1993). Unemployment, distress, and coping: a panel study of autoworkers. *Journal of personality and social psychology*, 65(2), 234-47.

Jónsdóttir, S. D. ve Smári, J. (2000). Measuring Obsessions Without Worry:

Convergent and Discriminant Validity of the Revised Padua Inventory in an Icelandic Student Population. *Scandinavian Journal of Behaviour Therapy*, 29(2), 49-56.

Kaya, M. ve Varol, K. (2004). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeyleri ve Kaygı Nedenleri (Samsun Örneği). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(17), 31-63.

Kinicki, A. ve Fugate, M. (2018). *Organizational behavior: A practical, problem-solving approach*. McGraw-Hill Education.

Kula;Kamile ve Saraç, T. (2004). Üniversite Öğrencilerinin Gelecek Kaygısı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(33).

Öner, N. (2008). *Türkiye’de Kullanılan Psikolojik Testlerden Örnekler*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

ÖZYÜREK, A. ve DEMİRAY, K. (2011). Yurttta ve Ailesi Yanında Kalan Ortaöğretim Öğrencilerinin Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11(2), 247-256.

Şar, A. ve Sayar, B. (2012). Üniversite öğrencilerinin mizah tarzları ile umutsuzluk ve boyun eğici davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of Human Sciences*, 9(2), 1702-1718.

Selye, H. (1956). *The stress of life*. McGraw-Hill Book Company .

**COMPRASION OF MAIN ECONOMIC INDICATORS OF TURKEY AND ITS
TERRITORIAL NEIGHBOR COUNTRIES**
**TÜRKİYE VE SINIR KOMŞULARININ TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER
AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI**

KEREM KARABULUT

Prof. Dr., Atatürk University, Faculty of Economic and Business

kerem@atauni.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-3159-3289>

DİLEK ÖZDEMİR

Dr. Lecturer, Atatürk University, Faculty of Economic and Business

pdilek@atauni.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-8048-7730>

SERAP BEDİR KARA

Assoc. Prof., Erzurum Technical University, Faculty of Economic and Business

serap.bedir@erzurum.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0001-7459-8533>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
S.8, Nisan | April 2019, Erzurum
ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 08.10.2018
Kabul Tarihi | Accepted Date : 05.04.2019
Sayfa | Pages : 13-31
 <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.75>

This article was checked by

 iThenticate®

TÜRKİYE'NİN TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI VE TERRİTÖRAL KOMBİNE ÜLKELERİ

Kerem KARABULUT, Dilek ÖZDEMİR, Serap BEDİR KARA

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S.8, Nisan 2019, Sayfa: 13-31

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye ve sınır komşuları, temel ekonomik göstergeler açısından incelenmiştir. Bu bağlamda, insani gelişmişlik endeksi, eğitim endeksi, nüfus, ortalama yaşam beklentisi, işsizlik, enflasyon, enerji tüketimi, askeri harcamalar, cari işlemler dengesi, gelir dağılımı ve coğrafi konumu açısından Türkiye'nin avantaj ve dezavantajları değerlendirilmiştir. Dolayısıyla, Türkiye'nin coğrafi konumu ve önemi iktisadi, sosyal ve politik açıdan değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, Türkiye'nin her türlü kaynak ve potansiyeli, küresel ve bölgesel ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmak ve dünya barışını desteklemek için uygulanabilir ve uygulanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, sınır komşusu, enerji geçiş koridoru.

COMPRASION OF MAIN ECONOMIC INDICATORS OF TURKEY AND ITS TERRITORIAL NEIGHBOR COUNTRIES

ABSTRACT

In this study, the main economic indicators of Turkey and its land border neighbor countries have been examined. In this context, advantage and disadvantage of Turkey have been evaluated according to human development index, education index, population, life expectancy, unemployment, inflation, energy consumption, military expenditure, current account balance, income distribution and geographical position. So, the place and importance of Turkey has been evaluated as economics, social and political aspect. As a result, as a compliment to this, Turkey's any kind of resources and potentials could and must be applied to contribute to the global and regional economic development and to support world peace.

Keywords: Turkey, territorial neighbor, energy transportation corridor.

Introduction

Turkey is neighbor country at its territorial borders with Iran, Iraq, Syria, Azerbaijan (through Autonomous Republic of Nakhichevan), Georgia, Armenia, Bulgaria and Greece. Turkey's *sui generis* characteristics could make this country more advantageous than its territorial neighbor countries from social, economic and political aspects. As known, before the disintegration of The Union of Soviet Socialist Republics (USSR) in 1991, during the so-called Cold War era there has been a bipolar world since the end of Second World War. At this dual poled (bipolar) world, one side has been headed by United States of America (USA) which was implementing free market economy and the other side has been headed by USSR which was implementing centrally planned economic policy. Turkey has been positioned itself on the Western block headed by USA and politically played a role of shield as against to USSR. This was caused mainly by the geographical location and constellation of Turkey in the region. But, although the disintegration of USSR in 1991 gave an end to Turkey's this function of being a military and political shield as against to USSR on the behalf of the Western bloc, its advantages caused by its geographical position still exist. 71.5% of natural gas reserves are situated in the area surrounding Turkey (such as in the Middle East holds the largest proved reserves 40.9% of the global total and CIS (Azerbaijan, Belarus, Kazakhstan, Russian Federation, Turkmenistan, Ukraine, Uzbekistan and other CIS) 30.6% of the global total) and the transfer of energy sources from Khazar, the Middle East, and Central Asia to the European and the world markets empowers Turkey's position (Statistical Review of World Energy 2018). Besides to these, as a "republic" and also as the sole Muslim country who adopted in principle of secularism among other Muslim countries, Turkey is an indispensable partner in the region for the developed countries. On the other hand, in addition to Turkey's geographical position based advantages to its neighbor countries (Barkey (2011); Demiryol (2013); Yeşiltaş (2013); Bulut, (2017)), the two other aspects that makes it more preminent are Turkey's territorial and population sizes which are greater than all of them except Iran. Although Iran is one of the considerably great country in the region, its regime makes its integration with the rest of the world difficult, and so, Turkey is a indispensable gateway for Iran's opening to the world.

The most problematic territorial neighborhood country of Turkey is Armenia. The fundamental reasons of problems between Turkey and Armenia are the historical events took place in Anatolia through the First World War and Armenia's invasion of Dağlık Karabağ through 1988 to 1993 which is actually a part of Azerbaijan. Although the existing problems between Armenia and

Turkey, Armenia's socio-economic condition has not a size to affect its surrounding countries.

As of 2011, political turmoil and conflict in the Middle East influenced Syria and Iraq, which Turkey shares its longest southern border with, which caused an increase in regional risk factors for Turkey. After Syria was dragged into a civil war, risks toward the security of Turkey's southern border became more severe. In particular, the conquest of significant areas of Syria and Iraq including oilfields by the Islamic State of Iraq and al-Sham (ISIS) has deepened the political crisis in Syria and Iraq (Kakışım, 2017:434). At this point, based on the support of both the USA and the European Union (EU) in the transfer of Iraqi natural gas to Europe through Turkey, Turkey's geographical importance still continues. However, political instability in Syria negatively affects Turkey's national security and energy policies. Though there have been some problems in the affairs with Greece from time to time, these do not constitute a major obstacle in front of the development of the relations between Greece and Turkey. After Bulgaria gave up discriminatory policies against the Turkish-Muslim minority in this country, the relations with Bulgaria too took a positively developing tendency. With Azerbaijan and Georgia, for all time Turkey has cooperative and productive relations.

Turkey's political attitude towards its neighbor is inclined to be in positive relations. Under existing circumstances, it is clear that Turkey is in line with the international rules and regulations as against the countries with which it is in diplomatic relations and there is no evidence about application of various ethnic, religious etc. policies by Turkey towards its neighbors.

As mentioned in above, due to its geographical position, Turkey should be considered as a natural bridge between the western markets with high demand of energy, and oil and natural gas exporting countries like Iraq, Iran, Azerbaijan, Kazakhstan and Turkmenistan. Turkey has been regarded and will be regarded in the near future too as a "major transit country" or in other words "East and West Transportation Corridor" linking the South Caucasus and Central Asia to Turkey and the Mediterranean Sea. That is to say, Turkey accords a major importance to transportation of energy through its land. In the framework of existing international relations among the countries in the region, Turkey's status is becoming more and more important. In this study, Turkey's geographical, political, economic and social conditions will be evaluated through a set of comparisons based on several social and economic indicators.

1-Turkey's Status to Became an Energy Transportation Corridor and Bridge

The most important political-economic issue in the international agenda of 21th century is the very high demand of energy especially by the developed and developing countries and supplying this increasing demand for energy by producer countries. Due to the fact that, with the coming of the end of 20th century, global integration of national markets is coming closer to be a completed process, the issue of energy becoming more and more important. Today, the continent of Europe has the biggest share in world's energy consumption. In this context, Turkey is located in the middle of the triangle constituted by Balkans, Caucasus and Middle East; and, Turkey is on the most secure way of crude oil and natural gas pipelines that would connect producer and consumer/seller and buyer sides. By region, the Middle East holds the largest proved oil reserves 47.6% of the global total and CIS 8.5% share of total; the Middle East holds the largest proved oil reserves 40.9% of the global total and followed by CIS 30.6% share of global total in 2017 (BP Statistical Review of World Energy: 2018). This reality of being located in between of two sides –producer and consumer- makes Turkey a bridge from Middle East-Middle Asia to Europe-Mediterranean Sea; also, due to the increasing level of consumption and the need for security, Turkey become more strategic and important country for its geographical position. The security in the area of energy supply is a fundamentally effective factor on countries' economic and national safety (Çomak; 2007, p.71).

For this reason, every state must provide itself with reliable, uninterrupted, cheap, clean and diverse sources of energy. Besides to this, they should use energy as much as possible effectively. In 2017, United States of America with 20.2% share in world's oil consumption and 20.1% share in world's natural gas consumption has a growing need for energy importing. Also, USA has been trying very specific strategies to secure its energy need and to control other great powers' access to this "limited" source. Due to the natural concentration of oil and natural gas reserves at confined territories of mainly Middle East and other areas (Russia, Africa, Caspian Sea...etc), the control over these resources and their pricing causes to international conflicts and in many cases could threaten certain countries.

Turkey is located in between of the areas with very rich natural gas reserves like Middle Eastern countries, Caspian region and Middle East, and European and other consumption zones which have a very rapidly growing need for importing energy. So, Turkey is the ideal country for the transportation of this

energy. In addition to its geographical position's advantages about being on the routes for the transportation of oil and gas pipelines, Turkey has one of the most rapidly developing economies of the world and therefore, Turkey has a continuously increasing need for energy that is provided by the way of importing oil and natural gas. As another important issue, as the crossroad of the most important energy corridors - transportation routes from North to South and East to West, Turkey's geo-strategic position could contribute to the development of economies of its surrounding region; and this economic contribution would yield a sustainable peace for the region and the whole world too. But, yet this important potential has not been realized completely (Pamir, Türkyılmaz; 2007 pp.16-18).

Unfortunately, although Turkey has very extensive domestic energy resources, such as hydroelectric-lignite-renewable sources of energy...etc, there is a reality of structural dependency to energy importing. Turkey is not able to fully apply to its own domestic sources to cover its needs. In Turkey, total energy consumption is composed of 30.9% rate of oil, 28.3% rate of coal, 28.2% rate of natural gas and the rest 12.6% rate of hydroelectric and other renewable energy sources (BP Statistical Review of World Energy: 2018). 75.2% of energy use is provided via imported energy sources (World Development Indicators: 2018). In short, energy transportation pipelines are not only a matter of being on the route for Turkey, but also, Turkey is a very critical buyer of the energy it transported.

Turkey's international agreements especially about natural gas are promising a very optimistic schema of future. Their details are in Figure-1 in below. In addition, the ones that can be considered within the context of other significant agreements are as follows: As a significant steps of the Southern Gas Corridor (SGC) project, which is planned to provide natural gas flow between EU countries and supplier countries in the Khazar Region and the Middle East, the construction of the Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline (TANAP) was initiated. The construction bid for the Şırnak Natural Gas Pipeline, which is planned to transport the natural gas under the control of Iraq's Kurdish Regional Government (IKRG) to Turkey and European countries, was held in April 2017. Construction of Turk Stream, another natural gas pipeline project to carry Russian natural gas to Turkey and EU countries, has been started. In addition to these projects, Turkey aims to transport natural gas reserves from the Exclusive Economic Zone (EEZ) of Israel, Cyprus, and Egypt in the Eastern Mediterranean to the EU countries. Natural gas pipelines are being planned and constructed alternative routes to meet the natural gas demands of both Turkey and EU

countries. Through these pipelines, Turkey will be able to collect natural gas supplies from several supplier countries in its energy network as a requirement of being a natural gas center.

Table-1: Natural Gas Agreement of Turkey

Existing Agreements	Amount (Plato) (Billion m ³ /year)	Date of Signature	Status
Russ. Fed.(West)	5-6	14 February 1986	Active
Algeria (LNG)	4,4	14 April 1988	Active
Nigeria (LNG)	1.3	9 November 1995	Active
Iran	9,6	8 August 1996	Active
Russ. Fed. (Black Sea)	16	15 December 1997	Active
Russ. Fed. (West)	8	18 February 1998	Active
Turkmenistan	16	21 May 1999	2005
Azerbaijan	6.6	12 March 2001	2005
Azerbaijan	6	25 October 2011	
TANAP		19 September 2013	
Russ. Fed. (The TurkStream Pinepine)	14	10 October 2016	

Source: BOTAŞ (01.01.2019) http://www.botas.gov.tr/dogalgaz/dg_alim_ant.asp

Caspian region is a new energy supplier area of the world and its significance is growing day by day. More importantly, after the dissolution of USSR, and of the global powers could not dominate this region completely. Due to Turkey's religious, ethnic, political, cultural, economic affinity to Caspian basin makes it most advantageous country in the region. Depending on Turkey's ability to facilitate these advantages on behalf of its interest together with the opportunities provided by being energy transportation corridor; Turkey will also provide its energy need at a relatively low cost. As a critical component of the regional security, Turkey's powerful army is a fundamental factor. Realization of Baku-Tbilisi-Ceyhan crude oil pipeline is an indicator of effectiveness provided by Turkey's all of above mentioned advantages.

As an another and relevant matter is that, Turkey's eastern neighbor Iran is one of the leading oil and natural gas producers of the world. And, Turkey has active energy ties with Iran. But, as mentioned in above, Iran's political regime is preventing it from direct political-economic and cultural contact with the rest

of the world. But, at this point, Turkey's importance is emerging one more time; Turkey is the gateway for Iran to open itself to the rest of the world.

Since Georgia gained independence from USSR, this country has been a matter of interest for Turkey at prime importance, because of the Georgia's military, economic, ethnic, historical and strategic significance. In addition to this, according to the clauses of Kars-Gumru Agreement (1920), Turkey has the guarantor ship rights over the status Acaristan which is a part of Georgia. It is possible to argue that, crude oil and natural gas pipelines stemming from Middle Asian Turkish Republics also connect Turkey to these countries from commercial, logistics, cultural and security aspects. An economically developed and territorially unified Georgia has the prime regional-strategic importance for Turkey. Because, these countries in the Caucasus region are transit zone between Turkey and Middle Asia, so their security is a critical matter for Turkey (Külebi; 2005). Baku-Tbilis-Ceyhan crude oil pipeline and Kars-Tbilis-Baku railway Project is the concrete indicator of developing relations between Turkey and Georgia; the volume of trade between these two countries is growing at a rapid rate.

Depending on some historical and recent events and reasons, the relations between Turkey and Armenia is in a very poor condition for today. These historical and recent events and reasons are can be summarized as that; at the last decades of Ottoman Empire the civil conflict took place in many parts of Anatolia, the Armenian population in here eliminated by exile or losing their lives and today Armenia is accusing of Turkey with massacre; although Armenia has not gat any legitimate basis, demanding territory from Turkey and this is another matter of conflict between two countries; for more than ten years Armenia has been keeping under occupation a very big part of Azerbaijan.

Due to mainly these historical and recent problems, unfortunately there haven't been any social and economic relationships between Turkey and Armenia. As a result of wrong policies applied by Armenia as against to its neighbors, this country's relations with two of its other three neighbors, that is, with Georgia and Azerbaijan, are not well too. Only Iran is an exception for Armenia about good relations. But, it is clear that, in any way good relations with its neighbors is in line with the interest of Armenia which has no territorial link with seaside. Otherwise, there is no possible socio-economic development chance for Armenia which has only 2 million populations and also is clearly in need of international commercial relations with its neighbors for its economic development.

2- The Comparison of Turkey with its Territorial Neighbors at Various Socio-economic Indicators

In this section, Turkey is being compared with its neighbors from social and economic aspects according to the indicators placed in the table. In terms of human development and education index (Table 2): Turkey is in the high range of human development among 177 countries of the world. Looking at Turkey's neighbors, Greece, Bulgaria, Georgia, Armenia, Iran, and Azerbaijan have high levels of human development while Iraq has a medium level and the Syria has a low level. Parallelism in the education index indicates that human development level and education are correlated, so education policies are important. Turkey is in a better position in education only when compared with the Syrian and Iraq, which may be attributed to several factors; for example, many Turkish people have radical religious and ethnic views and do not lean toward reading and writing, population size, and economic difficulties.

Table- 2: Human Development and Education Index

Country	HDI				EDU INDEX			
	1990-1996	1997-2003	2004-2010	2011-2017	1990-1996	1997-2003	2004-2010	2011-2017
Greece	0,76	0,80	0,85	0,86	0,62	0,68	0,77	0,82
Bulgaria	0,69	0,72	0,76	0,80	0,64	0,68	0,73	0,79
Georgia	--	--	0,72	0,76	--	--	0,76	0,82
Türkiye	0,60	0,65	0,71	0,77	0,42	0,49	0,56	0,67
Armenia	0,61	0,65	0,71	0,74	0,64	0,66	0,70	0,74
Iran I.R. of	0,62	0,67	0,73	0,79	0,45	0,53	0,62	0,73
Azerbaijan	--	0,64	0,71	0,75	--	0,64	0,67	0,70
Syrian	0,57	0,59	0,64	0,57	0,42	0,44	0,52	0,46
Iraq	0,56	0,60	0,64	0,67	0,38	0,42	0,49	0,51

Sources: United Nation Development Programme (UNDP), Economic Performance, Human Development Reports (1992-2017), www.undp.org.tr

Some other significant economic and social indicators are presented in Table 3. To briefly summarize the data in the table: When compared about population number, in comparison with its neighbors, Turkey has the highest population density with the Republic of Iran. This becomes another advantage when considered together with its powerful army for the perpetuation of regional peace.

Turkey has a lower life expectancy at birth than its neighbors Greece and Bulgaria, the same as that of the Republic of Iran, and a higher life expectancy than all other countries. In recent years, there have been positive developments in life expectancy.

Although Turkey is in a better condition than all of its neighbours except Greece and Azerbaijan about the rate of unemployment, it could be argued that there is a serious unemployment problem in Turkey due to its huge population. The economic crises and economic growth rates with negative scores took place in Turkey through the last years has been contributing and deepening the economic instability. This caused to incensement of the number of unemployed people and unemployment rate. But, when considered with the unemployment rates in Greece and Bulgaria (two of which has been members of European Union), it could be argued that the condition in Turkey is within normal intervals. Especially the institutionalization tendency brought by the Program for Transition to Powerful Economy (put into force in 2001) and the laws for adoption to European Union standards and more significantly political stability all together yielded a growing economy for Turkey. This process also made Turkish economy more durable as against to external economic stagnation and shocks. It is possible to say that, in parallel with this positive tendency in Turkish economy would cause a lower rate of unemployment in the long run. Therefore, with the reduction of unemployment rate, the stagnant part of Turkish economy's labor force would be brought into a productive status and this would result in a more rapidly growing economy.

Regarding inflation, although the consumer price index (CPI) measure of inflation is lower than that of Iran, an upward trend has started in prices, especially since 2006, and this upward trend has continued in recent years.

Table 3: Economics and Social Indicator

N	Rang e	POP	LIFE X	u	CPI	GDPPC	ENERG Y	MILEX	CA
Greece	1961-1965	8477334	69	--	1,17	8392	391	3,84	--
	1966-1970	8720815	70	--	1,32	11628	681	4,32	--
	1971-1975	8931463	72	2,70	1,85	15895	1199	4,45	--
	1976-1980	9423470	73	2,26	3,78	18491	1507	5,43	-3,09
	1981-1985	9839118	75	--	9,70	18421	1612	5,21	-4,63
	1986-1990	10058216	76	--	22,40	18989	1913	4,03	-2,59
	1991-1995	10450896	77	9,06	46,68	19657	2120	3,49	-1,25
	1996-2000	10711615	78	10,63	67,43	21851	2355	3,41	-4,80
	2001-2005	10926936	79	9,92	79,96	26148	2661	2,85	-6,49
	2006-2010	11075007	80	9,50	93,70	28908	2671	2,88	-12,06
2011-2016	10934065	81	24,12	102,56	22913	2249	2,43	-2,89	
Bulgaria	1961-1965	8076543	70	--	--	--	--	--	--
	1966-1970	8372326	71	--	--	--	--	--	--
	1971-1975	8626610	71	--	--	--	2400	--	--
	1976-1980	8812858	71	--	--	3224	3045	--	4,81
	1981-1985	8933908	71	--	0,02	3555	3334	--	0,80
	1986-1990	8901247	72	1,70	0,03	4265	3403	4,11	-4,17

	1991-1995	8498900	71	13,34	0,72	3696	2558	2,70	-2,97
	1996-2000	8262495	71	12,50	40,38	3862	2437	2,52	-1,33
	2001-2005	7799492	72	--	66,23	4848	2472	2,65	-6,06
	2006-2010	7495793	73	8,55	91,04	6586	2555	2,01	-4,97
	2011-2016	7241514	75	10,77	106,48	7354	2484	1,46	0,53
Georgia	1961-1965	3814380	65	--	--	1785	--	--	--
	1966-1970	4043000	67	--	--	2098	--	--	--
	1971-1975	4240300	68	--	--	2650	--	--	--
	1976-1980	4402020	70	--	--	3556	--	--	--
	1981-1985	4583060	70	--	--	4348	--	--	--
	1986-1990	4768800	70	--	--	4132	2585	--	--
	1991-1995	4843220	70	--	19,77	1460	1431	--	--
	1996-2000	4501160	71	3,70	46,92	1327	698	1,23	-8,78
	2001-2005	4295880	73	12,65	62,78	1808	626	1,50	-7,98
	2006-2010	4030400	73	15,29	88,99	2731	774	6,48	-5,57
2011-2016	3773233	73	13,46	110,84	3705	1023	2,74	-1,06	
Turkey	1961-1965	29545647	48	--	0,00	3381	420	3,57	--
	1966-1970	33276700	51	--	0,00	4068	499	3,20	--
	1971-1975	37485509	54	-	0,00	4645	628	3,72	-2,63

	1976-1980	42061521	57	--	0,00	5276	735	4,22	-3,56
	1981-1985	47067025	61	11,53	0,00	5360	753	3,84	-2,24
	1986-1990	52039440	63	8,15	0,03	6360	915	3,32	-0,39
	1991-1995	56658730	66	--	0,53	7038	989	3,90	-0,68
	1996-2000	61330549	69	--	9,73	8049	1159	3,80	-1,20
	2001-2005	66066318	72	10,15	52,14	8534	1171	3,16	-1,70
	2006-2010	70493363	74	10,10	85,89	10427	1408	2,36	-4,76
	2011-2016	76430197	75	9,44	131,03	12989	1582	1,99	-5,56
Armenia	1961-1965	2076981	67	--	--	--	--	--	--
	1966-1970	2400857	69	--	--	--	--	--	--
	1971-1975	2711495	71	--	--	--	--	--	--
	1976-1980	2996045	71	--	--	--	--	--	--
	1981-1985	3240380	70	--	--	--	--	--	--
	1986-1990	3484697	68	--	--	1797	2179	--	--

Table 4: Economics and Social Indicators (Continued)

N	Range	POP	LIFEX	u	CPI	GDPPC	ENERGY	MILEX	CA
Armenia	1991-1995	3362432	68	5,10	20,27	1087	1020	2,85	-9,52
	1996-2000	3113718	70	10,17	61,62	1257	603	3,60	-19,07
	2001-2005	3016846	72	--	71,61	2029	695	2,83	-5,51
	2006-2010	2913134	73	18,87	88,50	3257	927	3,56	-10,82

	2011-2016	2899833	74	16,74	117,15	3731	999	3,95	-6,69
Iran I.R. of	1961-1965	23699096	47	--	0,15	3681	--	2,68	--
	1966-1970	27050994	50	--	0,16	5811	--	5,06	--
	1971-1975	30955178	53	--	0,21	8855	672	5,60	--
	1976-1980	36088404	55	--	0,41	7880	954	8,74	5,11
	1981-1985	43712693	54	--	0,93	4979	1095	7,21	0,17
	1986-1990	52906648	60	14,20	2,19	3927	1137	5,19	-1,09
	1991-1995	58985662	67	11,10	6,02	4566	1499	2,16	1,26
	1996-2000	63877758	69	9,10	18,85	4663	1774	2,42	4,30
	2001-2005	68786274	71	12,10	37,74	5288	2156	1,39	--
	2006-2010	72871920	73	11,39	77,77	6250	2701	3,02	--
	2011-2016	77904925	75	11,55	220,89	6257	2868	2,49	--
Azerbaijan	1961-1965	4313234	62	--	--	--	--	--	--
	1966-1970	4955517	63	--	--	--	--	--	--
	1971-1975	5481219	64	--	--	--	--	--	--
	1976-1980	5958834	64	--	--	--	--	--	2,02
	1981-1985	6454999	65	--	--	--	--	--	-3,74
	1986-1990	6993612	65	--	--	3119	3165	--	3,78
	1991-1995	7486000	65	0,45	10,31	1949	2297	3,02	-0,24

	1996-2000	7909120	66	1,02	50,75	1401	1443	2,38	2,12
	2001-2005	8243120	68	--	53,99	2240	1488	2,38	3,86
	2006-2010	8766165	70	5,71	86,30	5104	1421	3,14	1,95
	2011-2016	9471317	72	5,13	115,30	5962	1455	4,60	--
Syrian	1961-1965	--	54	--	1,47	--	--	--	--
	1966-1970	--	57	--	1,64	--	--	0,01	--
	1971-1975	--	61	--	2,26	--	--	2,37	--
	1976-1980	--	65	--	3,82	--	--	9,84	--
	1981-1985	--	67	--	6,90	--	--	7,63	--
	1986-1990	--	70	--	23,36	--	--	13,42	--
	1991-1995	--	71	7,18	46,45	--	--	19,20	- 13,13
	1996-2000	--	73	7,80	60,91	--	17	18,91	- 19,88
	2001-2005	--	74	10,51	63,50	--	18	21,38	- 13,91
	2006-2010	--	73	8,85	89,33	--	17	21,83	26,01
2011-2016	--	70	14,72	123,98	--	--	--	12,25	
Iraq	1961-1965	7907296	52	--	61,57	--	--	7,77	--
	1966-1970	9272562	57	--	68,36	1457	--	9,74	--
	1971-1975	10960762	60	--	86,72	1613	438	11,52	--
	1976-1980	12859866	61	--	121,56	2529	690	8,15	--

1981-1985	14818507	60	--	--	2897	793	10,83	--
1986-1990	16677505	64	--	0,03	3013	1098	--	--
1991-1995	19043689	68	--	3,27	2053	1449	--	--
1996-2000	22197801	69	--	15,02	3594	1365	--	--
2001-2005	25628722	69	--	36,28	3668	1053	1,96	-6,68
2006-2010	29171423	68	8,65	91,73	4285	1012	2,42	9,37
2011-2016	34451845	69	7,96	114,50	5267	1391	3,22	8,70

N: Country, POP: Population (total); LIFEX: Life expectancy at birth, total (years); u: Unemployment, total (% of total labor force) (national estimate); CPI: Consumer price index (2010 = 100); GDPPC: GDP per capita GDPPC (constant 2010 US\$); ENERGY: Energy use (kg of oil equivalent per capita); MILEX: Military expenditure (% of GDP); CA: Current account balance (% of GDP)

Source: World Development Indicators, The World Bank Databank

Turkey has the highest GDP per capita after Greece. It is the highest revenue generating economy when compared with its neighbors. This is the result of Turkey's global integration based on its post-1980 export-oriented growth policy, population, geographical size, and underground and over ground resources.

The energy sector is one of the most fundamental inputs during the economic growth period. As an indicator of economic development, energy use plays a significant role in determining policies as it affects the economic development level and therefore social welfare. Among its border neighbors, Turkey ranks fourth in terms of energy use, which gives an indication of the country's level of development. Thus, there is a clear parallel relationship between electricity use and human development.

Syria is making the highest amount of defense expenditure in the region. Syria is followed by Azerbaijan, Armenia and Iraq in defense sector. The fundamental reason of Syria's high defense expenditures is simply conflicts with Israel. Turkey too resorts to make big defense expenditures due to terror. Also, the non-dense conflictive case between Turkey and Greece, and competition

between Turkey and Iran are also contributing factors to regional defense expenditures.

In terms of balance of payments, Turkey has the highest rate after Georgia. Turkey's balance of payment most of time gives debit. This have been caused by a exporting structure depended of imported goods and services. The matter should be emphasized at this point is that, Turkey transformed its economic model and growth strategy from import substitution to export oriented economic development strategy through beginning of 1980s; but this new economic model and paradigm has been corrupted by policies allowing to the rise of a import dominated economy and this process made export more and more dependent to imported goods and services. In this context, while the applied foreign exchange policy has been elastic foreign exchange policy; the contention against to high inflation based on application of high interest rates inflicted flow of hot money towards Turkish economy, and then allow these factors yield in a low exchange rates and relatively cheaper importing costs. Through recent years, the normal chain of "regular exchange rate-export-economic growth" was transformed into a chain of "cheap imported inputs - export-economic growth" in Turkish economy. In this transformation process, the real element of exchange rate in export oriented economic growth model, turned into a factor contributing to economic growth by encouraging import. The most dangerous aspect of this condition is possible interruptions in flow of hot money and economy's inability to finance importing without this hot money. Only closed economies of Iran, Azerbaijan, Syria and Iraq provided surplus through this period and obviously the reason for this is isolated natures of these two economies. It is possible to say that, in addition to the reality of sustainability for debits of Turkey, a more realistic exchange rate policy would support a more comprehensive and productive foreign trade and this would make Turkey as the owner of the most developed economy in the region.

When considered according to *Gini* co-efficient measure about income distribution: According to the UNDP 2018 Human Development Report, in 2010-2017, Azerbaijan had the lowest Gini coefficient (16.6) while Turkey had the highest (41.9). Turkey is in the worst condition in the region for very unbalanced income distribution. The basic reason for this is that, in Turkey resources and its usages are distributed very unequally among regions. For instance, trade, industry and health-education facilities in Turkey are overwhelmingly concentrated in developed western parts of country. Also, integral migration for economic reasons and terror in eastern parts also

contributed to en-equal income distribution in a negative direction. Although to all of these unfavorable realities, the ongoing process is inclined to be positive

Conclusion

Turkey has very peculiar to itself socio-economic indicators and some of which is in better characteristics than several neighbour countries' and some of which in worse characteristics than several neighbour countries'. In most cases European Union Member Countries of Greece and Bulgaria are in better conditions than Turkey; and, Turkey is in better conditions than its eastern and southern neighbours. But, it is not enough to judge or evaluate Turkey's condition upon existing indicators, since Turkey has very critical advantages that will be in effect in near future and these can be summarized as follow:

As mentioned in above, due to its geographical position, Turkey should be considered as a natural bridge between the western markets with high demand of energy, and oil and natural gas exporting countries like Iraq, Iran, Azerbaijan, Kazakhstan and Turkmenistan. Turkey has been regarded and will be regarded in the near future too as a "major transit country" or in other word "East and West Transportation Corridor" linking the South Caucasus and Central Asia to Turkey and the Mediterranean Sea. That is to say, Turkey accords a major importance to transportation of energy through its land. And, there is no any other country over the world with such a geographical position.

Besides to these, as a "republic" and also as the sole Muslim country (also surrounded by Muslim countries at its eastern and southern borders) who adopted in principle of secularism among other Muslim countries, Turkey is an indispensable partner in the region for the developed countries. Also, Turkey is a bridge position between west and Muslim countries through its regime and geographical position.

About the economic growthness, Turkey is among the 20 greatest economies of the world and also at a leader position about the issues of economic growthness in the region.

From the aspects of territorial size and population numbers, Turkey and Iran are at the leader positions in the region; these two counties also have very long standing state traditions. Also, the issue of Iran's integration with the rest of the world makes Turkey an important country again.

In addition to these, Turkey has been trying to be a member of European Union, and in near future this endeavour will result in success and this development will effect global political-economy at a significant level.

As well-known and extensively debated in the international and national agendas, global climate changes went into a non-returnable route. The main cause of this is obviously environmental pollution. Global warming and soil pollution transforms the agriculture and agricultural products into a strategically important matter. At this point, with its relatively less polluted environment and fertile soil structure and vast labor force (it should not be forgotten that, humanity made neheolithic/agricultural revolution in Anatolia, and this is due to perfect suitability for agriculture) is going to become a strategically important country for agricultural food production.

In summary, Turkey has the most advantageous characteristics within the region among its neighbour countries from many aspects. As a compliment to this, Turkey's any kind of resources and potentials could and must be applied to contribute to the global and regional economic development and to support world peace. The cores of potentials owned by Turkey are basically caused by its geographical position to be bridge / crossroad between East and West / North and South.

References

Barkey, H. (2011). *Turkish Foreign Policy and the Middle East, Ceri Strategy Papers*.

BOTAŞ, (2018). *Natural Gas Agreement of Turkey*, http://www.botas.gov.tr/dogalgaz/dg_alim_ant.asp (Erişim Tarihi: 7 Ekim 2018).

Bulut, R. (2018). "Enerji Bağlamında Türkiye ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkiler". *Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi*, Cilt:5, Sayı:60, ss.68-73.

Çomak H. (2007). "Türkiye'nin Enerji Güvenliği, Avrupa ve Orta Asya Arasındaki Enerji Köprüsü Türkiye", Editörler Prof. Dr. Werner Gumpel ve Doç. Dr. Alpay Hekimler, Konrad Adenauer Stiftung Yayını.

Demiryol, T. (2013). "The Geopolitics of Energy Cooperation between Turkey and the European Union, L'europa en Formation", Volume:367, Issue: 1, pp.109-134.

Erdoğan, N. (2017). "TANAP Projesinin Türkiye ve Azerbaycan Enerji Politikalarındaki Yeri ve Önemi", *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Temmuz 2017 Cilt-Sayı: 10(3) ss:10-26.

İsmiç, B. (2015), "Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketimi", *Ekonomik Büyüme ve Nüfus İlişkisi*, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF Dergisi, Cilt:5, Sayı: 1, pp. 259-274.

Külebi A. (2005). Türkiye'nin Kafkaslardaki Gücü <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=260&sayfa=39>).

Kakışım, C. (2017), "Türkiye'nin Enerji Merkezi Ülke Olma Hedefi Açısından Bölgesel Riskler ve Bölgesel Fırsatlar", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2017/3, Sayı:28, pp. 431-450

Pamir N. (2007). *Enerji Arz Güvenliği ve Türkiye*. Stratejik Analiz Dergisi, March pp. 14-24.

Pamir N. and Türkyılmaz O. (2007), "Türkiye'nin Doğal Gaz Temin ve İhraç Seçenekleri", *Uluslararası Doğal Gaz Kongresi ve Sergisi*, pp.1-18

Şimşek T. (2016), "Türkiye'de Enerji tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin ARDL Sınır Testi ile İncelenmesi", *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, 4 (1), ss. 69-78.

United Nation Development Programme (UNDP) 1992-2017, Economic Performance, Human Development Report. www.undp.org.tr

Yeşiltaş, M. (2013), "The Transformation of the Geopolitical Vision in Turkish Foreign Policy", *Turkish Studies*, Volume: 14, Issue: 4, pp. 661-687.

World Development Indicators, The World Bank Databank, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=World-Development-Indicators>

BP Statistical Review of World Energy 2018, www.bp.com

**OSMANLI KARA ORDUSUNDA KİRPAS KULLANIMINA GENEL BİR
BAKIŞ (1752-1836)**
OVERVIEW USE OF KIRPAS IN THE ARMY OF OTTOMAN LAND
(1752-1836)

BURAK KOCAOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Kadirli Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi
Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

burakkoçaoğlu06@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-0595-7229>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
S.8, Nisan | April 2019, Erzurum
ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 03.11.2018
Kabul Tarihi | Accepted Date : 27.03.2019
Sayfa | Pages : 33-44
DOI- : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.76>

This article was checked by

 iThenticate®

OSMANLI KARA ORDUSUNDA KIRPAS KULLANIMINA GENEL BİR BAKIŞ (1752-1836)

Burak KOCAOĞLU

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S.8, Nisan 2019, Sayfa: 33-44

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin döneminin güçlü ve kalabalık ordularından birine sahip olduğuna dair bilgiler birçok kaynakta geçmektedir. Kaynaklar genellikle bunu ordunun insan kaynağının çokluğuna ve iase ve ikmal konusunda sıkıntı yaşamamasına bağlamıştır. Ancak iase ve ikmal kısmının içeriği tam anlamıyla doldurulamamıştır. Özellikle hangi iase ve ikmal malzemesinin nasıl ve hangi yollarla temin edildiği, temin edilen malzemenin ordunun hangi alanında ne türde kullanıldığı sıklıkla göz ardı edilmiştir. İşte göz ardı edilen ikmal malzemelerinden biri de pamuk ipliğinden dokunan kirpas adı verilen kumaş türüdür. Genel olarak donanmada gemilerin yelkenleri için kullanılan kirpas, Osmanlı kara ordusunda da kullanılmıştır. Bu kumaş türü Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde üretilmiş olup, kara ordusunun çeşitli kısımlarına gönderilmiştir. Biz bu çalışmamızda kirpas adı verilen kumaş türünün Osmanlı kara ordusunda ne şekilde kullanıldığını ve nasıl temin edildiğini arşiv kaynaklarına dayanarak genel bir çerçeve içerisinde göstermeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Kirpas, Mübayaa, Çadır, Ordu, Top.

OVERVIEW USE OF KIRPAS IN THE ARMY OF OTTOMAN LAND (1752-1836)

ABSTRACT

The fact that the Ottoman Empire had one of its powerful and crowded armies is well known in many sources. Sources usually link this to the abundance of human resources and the difficulty of subsistence and supply. However, the contents of the subsistence and supply part can not be fully filled. In particular, it has often been overlooked how and in which way the supply of supplies and supplies is provided, and in what area the supplied material is used in the area of the army. One of the supply materials that are ignored is the type of fabric called kirpas, which is woven from cotton yarn. The kirpas, which are generally used for sailing vessels in the navy, have also been used in the Ottoman land army. This fabric was produced in various regions of Anatolia and sent to various parts of the land army. In this work, we will try to show in a general framework based on archive resources how and how the fabric type called kirpas is used in the Ottoman land army.

Keywords: Kirpas, Purchase, Tent, Army, Cannon.

Giriş

Askeri operasyonların başarıya ulaşmasında ve ülkenin korunmasında, muharip güçlerin teknik donanımı, talim ve disiplinlerinin yanı sıra, sefer öncesi ve sonrası yapılan hazırlıkların da tesiri vardır. Günümüze kıyasla nakil ve haberleşme vasıtalarının son derece ilkel ve tamamen insan ve hayvan gücüne dayalı yürütüldüğü devirlerde bu tür hazırlıklar daha da ehemmiyet kazanmıştır. Günümüzde lojistik olarak adlandırılan, sefer öncesi ve sefer sırasında yürütülen bu faaliyetler Osmanlı askeri tarihi literatüründe iâşe ve ikmal olarak geçmektedir.¹ İâşe ve ikmal meselesi savaşın sonucunu doğrudan etkileyen konulardır. Bu nedenle yaşadığı dönemin kalabalık ordularından birine sahip olan Osmanlı Devleti² iâşe ve ikmal konusu üzerinde ehemmiyetle durmuştur.³ Batılı kaynaklarda da belirtildiği üzere Osmanlı askerleri, yükselme döneminde herhangi bir başka Avrupa Devletinin ordusundan daha iyi ikmal koşullarına sahip⁴ olmasına karşın duraklama ve çöküş dönemlerinde⁵ bu iyi durumdan söz etmemiz pek mümkün değildir.⁶

Ordunun iâşe ve ikmal malzemeleri çok geniş kapsamlı olup çeşitli kaynaklardan temin edilen malzemeleri alt alta sıralamaya kalktığımızda malzemelerin listesi yüzlerce madde olarak karşımıza çıkabilir. Bu malzemelerden biri olan kirpas denen kumaş türü göreceli olarak çoğu ikmal malzemesine göre önemsiz olarak görünse bile, bu malzeme gerek donanmada⁷ gerekse kara ordusunda yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

¹ Ömer İşbilir, "Osmanlı Ordularının İâşe ve İkmali: I. Ahmed Devri İran Seferleri Örneği", *Türkler*, C.10, (Edt. Hasan Celal Güzel) Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.278.

² Gabor Agoston, *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç*, (Çev. M. Fatih Çalışır) Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s. 246-247.

³ Gültekin Yıldız, "Kara Kuvvetleri", *Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, (Edt. Gültekin Yıldız), Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s. 65.

⁴ Kenneth Chase, *Ateşli Silahlar Tarihi*, (Çev. Füsun Tayanç), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s.111.

⁵ Vırgını. H.Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700-1870*, (Çev. Gül Çağalı Güven), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s.156-157.

⁶ Osmanlı Devleti'nde askeri harcamaların ve sefer hazırlıklarının bütçeye etkisini görmek için bkz. Ahmet Tabakoğlu, *Osmanlı Mali Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2016.

⁷ Yusuf Alperen Aydın, "XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Donanması ve Tersâne-i Âmire'de Lenger ve Yelken Bezi Üretimine Başlanması" *Tarih Dergisi*, S.49, İstanbul, 2010, s. 54.

I- Osmanlı Kara Ordusunda Kirpas Kullanımı

Pamuk ipliğinden dokunan ve ham bez anlamına gelen kirpas⁸ çoğunlukla donanmada gemilerin⁹ yelkenleri¹⁰ için belirli standartlar baz alınarak üretilmiştir.¹¹ Ancak, kirpasın Osmanlı ordusunda tek kullanım alanı donanma olmamış, kara ordusunda da yoğun bir şekilde kirpas kullanılmıştır. Kara ordusunda kirpasın en çok kullanıldığı alan sefer zamanında askerlerin çadırlarının kurulması sırasında olmuştur. Sefer zamanında askerlerin çadırlarının kurulması ve eskiyen çadırların tamir işi Mehterhâne-i Âmire'nin¹² üzerinde olup, bu meşakkatli iş mehterbaşı tarafından organize edilmiştir.¹³

Temin edilecek olan kirpas, görevlendirilmiş olan mübaşirler tarafından¹⁴, devlet tarafından piyasa fiyatının altında¹⁵ belirlenen birim fiyat üzerinden mübayaa edilip¹⁶, İstanbul'a teslim edilmiştir.¹⁷ Kirpasların bedelleri tek bir kaynaktan karşılanmamış olup, çeşitli bölgelere ait mukataa¹⁸ ve cizye¹⁹ gibi gelirlerden ya da doğrudan hazine tarafından karşılanmıştır.

Mehterhane için gerekli olan on binlerce top kirpasın temininde İstanbul²⁰ ve İstanbul'a kısmen uzak sayılabilecek üretim yerlerinden faydalanılmıştır. Bu yerlerin başında gelen Diyarbakır'dan temin edilecek kirpasların İstanbul'a

⁸ İdris Bostan, **Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Amire**, T.T.K., Ankara, 2003, s. 154.

⁹ Osmanlı donanmasının XVIII. yüzyıldan itibaren kadırgadan kalyona geçişi, yelken bezi ihtiyacını oldukça arttırmıştır. Daniel Panzac, **Osmanlı Donanması (1572-1923)**, (Çev. Ahmet Maden-Sertaç Canpolat), İş Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s.241.

¹⁰ BOA., C.BH., 87-4192. / BOA. C.BH., 259-11997.

¹¹ BOA., C.BH.,104-5034., 1 top kirpasın 15 zira (75 - 90 cm arası) ve 1020 dirhem (1 dirhem = 3,2 gr) olması istenmiştir.

¹² Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Yaramış, "*Mehterhâne-i Âmire Ocağı'nın Islahı(1826)*", **Afyon Kocatepe Üniversitesi SBD.**, C.15-S.1, 2013.

¹³ BOA., C.İKTS. 11-539.

¹⁴ BOA., C.AS., 385-15916., H.1223 senesinde çadırlık 2000 top kırmızı kirpas, tüccarlardan topu 150 paradan toplamda 7500 kuruşa (300.000 para / 1 Kuruş : 40 Para) alınmıştır.

¹⁵ Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken, İstanbul, 2014, s. 246.

¹⁶ BOA., C.AS. 170-7454., H.1215 senesinde Mehterhaneye verilecek olan kirpasların topu 2 kuruş üzerinden Soma'dan mübayaa edilmiştir.

¹⁷ BOA., İE.SM. 24-2502.

¹⁸ BOA., AE.SAMD.III. 218-21030.

¹⁹ BOA., AE.SAMD.III. 147-14414.

²⁰ BOA. C.AS. 588-24760., Hz. Halid (Eyüp Sultan) civarında kurulmuş olan rişte (tel) hanede yeni icat kirpas üretiminde yer alacak olan işçilerin ve çeşitli görevlilerin maaşları ve çeşitli harcamalar için H. 1251 yılının Rabiulevvel ayı için Tersâne-i Âmire hazinesinden 2142,5 kuruş 9 para ödeme yapılmıştır. / BOA., C.AS. 104-4714., Yine Hz. Halid (Eyüp Sultan) civarında kurulmuş olan rişte (tel) hanede yeni icat kirpas üretiminde yer alacak olan işçilerin ve çeşitli görevlilerin maaşları ve çeşitli harcamalar için H. 1251 yılının Şevval ayı için Tersâne-i Âmire hazinesinden 1781 kuruş ödeme yapılmıştır.

gönderilmesi sırasında işlerin sorunsuz bir şekilde hallolması için bölge valisine, kadısına ve mübayaa işinden sorumlu olan mübaşirlere hükümler gönderilmiştir.²¹ Ayrıca Diyarbakır dışında Soma ve çevresi de devletin önemli kirpas temin merkezleri arasında yer almıştır.²²

Ağırlığı tonları bulan on binlerce top kirpasın imal edildiği yerden İstanbul'a nakledilmesi önemli konuların başında gelmiştir. Nakliye sırasında üretim merkezinin (Gelibolu ve Soma) denize kıyısı varsa ya da kıyıya yakın bir yerdeyse kirpasın İstanbul'a nakliyesi deniz yoluyla yapılmıştır. Kirpasların gemilere yüklenmesinde ve yükün İstanbul'da boşaltılıp Mehterhaneye teslimi sırasında arka hamalları kethüdasına emir gönderilmiş ve nakliye sırasında gerekli olacak olan, sayıları bini aşan arka hamalın²³ temini sağlanmıştır.²⁴ Kimi zaman istenilen on binlerce top kirpasın tek seferde temin edilip İstanbul'a gönderilmesi mümkün olmamış, istenilen kirpasın birkaç seneye yayılarak parça parça İstanbul'a gönderildiği durumlar da olmuştur.²⁵ Bu şekilde çeşitli bölgelerden parça parça getirilen kirpasların naklinde bazı zamanlar sıkıntılar da yaşanmıştır. Yaşanan sıkıntıların başında parça parça deniz yolu ile İstanbul'a gönderilen kirpasların İstanbul'a istenen miktardan az gönderilmesi veya yolda kirpasın zayi olması gelmiştir. Böyle bir durumda eksik gönderilen kirpasın miktarı belirlenip, bedeli, miri mübayaa fiyatı üzerinden tespit edilerek, mübayaa işinden sorumlu olan görevliden zararın tahsili yoluna gidilmiştir.²⁶ Bu şekilde sert sayılabilecek bir yaptırımla, daha sonra yapılacak olan alımlarda yaşanabilecek olumsuzlukların önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Sefere katılan askerlerin konaklamaları için hazırlanan çadırların dışında padişahın bizzat sefere katıldığı zaman padişah için hazırlanan Otağ-ı Hümayun adı verilen çadırın hazırlanması içinde yüklü miktar da kirpas

²¹ BOA., AE. SMHD.II. 111-9532., H.1215 senesinde Soma ve havalisinden topu 2 kuruş üzerinden 20.000 top kirpasın mübayaa edilmesi emredilmiştir.

²² BOA., C.AS. 170-7454

²³ Yüğü sırtında semerle taşıyan hamallar.

²⁴ BOA., C.AS. 561-23568., H.1244 ve 1245 tarihlerinde arka hamalları kethüdası vasıtasıyla 1036 hamal 6 akçe yevmiyeyle görevlendirilmiştir.

²⁵ BOA., C. İKTS. 17-808.

²⁶ BOA., C.ML. 4-146., Mahterhane için H.1225 ve 1227 senelerinde Soma ve havalisinden 80.000 top kirpasın mübayaa edilmesi emredilmiştir. Mübayaa işiyle görevlendirilmiş olan Bekir adında mübaşir H.1225 yılında 40.000 top kirpası parça parça İstanbul'a göndermeye çalışmıştır. Ancak 581 top kirpas zayi olup yapılan inceleme sonucunda tenzilata gidilip zayi olan kirpasın bedeli görevlilerden talep edilmiştir.

gerekmıştır.²⁷ Şayet sultan sefere katılmışsa yeniçeriler çadırlarını Otağ-ı Hümayunun iki tarafına kurmuşlardır.²⁸

III. Selim Döneminde, Nizâm-ı Cedîd adıyla kurulan ve Levend Çiftliğinde eğitim gören askerlere yapılacak çadırlar için²⁹ de uzunluğu yüzlerce zirayı³⁰ bulan kirpas yoğun bir şekilde talep edilmiştir.³¹ Talep edilen miktarda kirpas mehterhane mevcudundan sağlıklı bir şekilde temin edilmiştir.³²

Çadırların hazırlanması dışında, sefer sırasında orduya gönderilecek olan zahirelerin doldurulacağı çuvalların hazırlanmasında da çeşitli türden kirpas kullanılmıştır. Çuvalların hazırlanması için yapılmış olan kirpas alımlarında kaç adet çuvalın hangi birim fiyat üzerinden alındığı belirtilmiştir.³³

Kirpas adı verilen kumaşın kara ordusunda bir diğer kullanım alanı ise çeşitli türden patlayıcıların hazırlanması sırasında olmuştur. Özellikle çeşitli türden barutların perdaht (cila) edilmesinde³⁴ ve topların atılması için tek atımlık olarak hazırlanmış olan hartuç keselerinin³⁵ yapımında kirpas yoğun bir şekilde talep edilip kullanılmıştır.³⁶

Kirpas sadece sefer sırasında ya da eğitim sırasında kullanılmamış olup, ayrıca Serasker takımı ve Liva-ı Şerif takımı³⁷ adı verilen, sefer sırasında Hz.

²⁷ BOA., İE.DH 16-1450.

²⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları**, C.I, T.T.K., Ankara, 1988, s. 364.

²⁹ BOA., C.AS.974-42449., H.1216 senesinde Levend Çiftliğine ihtiyaten Mehterhaneden gönderilecek olan İngilizkavi kirpaslarının 5 zira uzunluğunda olması istenmiştir. Bu kirpaslardan 45 kıta çadır yapılmıştır. Bu işlerin yapılması için toplam 121.200 akçe (1010 kuruş 1 kuruş : 120 akçe) harcama yapılmıştır

³⁰ Osmanlı döneminde kullanılan ölçü birimlerini görmek için bkz. Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C.1, Eren Yayınları, İstanbul, 2009.

³¹ BOA., C.AS. 1114-49355., H.1207 senesinde, Levend Çiftliğinde bulunan Bostancılar için her biri 260 ziradan 50 adet beyaz çadır (çerge) yapılmıştır. Bu çadırlar için toplam 13.000 Küpköyü kirpası Mehterhane'den istenmiştir.

³² BOA., C.AS.277-11495., H.1207 senesinde Levend Çiftliğinde yaptırılacak olan çadırlar için Mehterhane mevcudundan 500 zira kirpas gönderilmiştir.

³³ BOA., C.AS. 841-35880., H.1215 senesinde Orduya gönderilecek olan unun nakli sırasında gerekli olan 2265 adet çuval, Moskov kirpası denen kirpas türünden yapılmıştır. Yapılan çuvalın adet fiyatı 53 para olup, seferiye akçesinden toplamda 3000 kuruş ödeme yapılmıştır.

³⁴ BOA., C.AS. 983- 42891., H.1165 senesinde Bender kalesinde bulunan siyah barutun perdaht (cila) edilmesi için kirpas temin edilmiştir.

³⁵ Mehmet Zeki Pakalın, **"Hartuç Kesesi" Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü**, C.1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, s. 750.

³⁶ BOA., C.AS. 713-29925., H.1188 senesinde Hartuç yapımı için gerekli olan kirpas için ilk olarak 20 top kirpas temin edilmiş olsa da bu miktar yeterli olmayıp, 30 top kirpas 71 kuruş 10 paraya mübayaa edilerek, Topçu Ocağına teslim edilmiştir.

³⁷ Cenab-ı Peygamberin, Liva-i Şerif, Liva-ı Saadet, Sancağ-ı Şerif adı verilen sancağı, ordu ile sefere gittiği vakit hizmet ve muhafazasına memur olan askerler için kullanılan bir tabirdir.

Muhammed'in Sancağ-ı Şerifini muhafaza etmekle görevli olan askerlerin çeşitli ihtiyaçlarının karşılanmasında da kullanılmıştır. Bu amaçla istenen kirpasın bir topu dokuz zira uzunluğunda olması istenmiştir.³⁸ Serasker ve Liva-ı Şerif takımı için alınacak kirpaslar tek tip olmayıp kırmızı ve beyaz olarak ayrılmıştır. Ayrıca alınacak kirpas miktarı fazla ise kirpasın temini birkaç bölgeden sağlanmıştır.³⁹ Alım yapılacak yerlerin arasında Diyarbakır, Soma ve Halep gibi önemli kirpas üretim merkezlerinin dışında Bergama ve Siroz gibi bölgeler de bulunmaktadır.⁴⁰

Kirpas, ordu içerisinde bulunan çeşitli asker gruplarının yazlık ve kışlık kıyafetlerinin hazırlanması sırasında da yoğun bir şekilde kullanılmıştır.⁴¹ Kıyafetlerin hazırlanması sırasında gerekli olan kirpasın uzunluğu belirtilmiş olup⁴², yapılacak alımlar sonunda ödenecek olan kirpas bedeli on binlerce kuruşu aşmıştır.⁴³

Kirpasın bu kullanım alanları dışında ordu içerisinde çeşitli kullanım alanları da olmuştur. Özellikle ordu içerisinde bulunan Çerkes ve Abhazlar tayinat giderleri için para yerine kirpası tercih etmişlerdir. Bu askerlerin tayinat paralarına mukabil aylık olarak belli miktar kirpas verilmiştir.⁴⁴ Yine sefer sırasında ordu içerisinde bulunan Abhaz ve Çerkes kabilelerini orduda istihdamlarının devamını ve sadakatlerini sağlayabilmek için bedeli on binlerce kuruşu bulan çeşitli hediyelerin gönderilmesi bölgede bulunan görevliler tarafından istenmiştir. Gönderilmesi istenen hediyeler arasında kirpas da yer almıştır.⁴⁵

Kirpas, sefer alanı dışında Topkapı Sarayı ve bazı önemli yapıların içerisinde veya önünde bulunan topların⁴⁶ ve ülke güvenliğinde önemli bir yere sahip olan kalelerde bulunan topların korunması içinde kullanılmıştır. Kalelerde ve açık

Mehmet Zeki Pakalın, "Liva-ı Şerif Takımı", **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, s. 367.

³⁸ BOA., C.AS. 676-28379.

³⁹ BOA., C.AS. 881-37836.

⁴⁰ BOA., C.AS. 911-39301.

⁴¹ BOA., C.AS. 117-5279.

⁴² BOA., C.AS. 249-10414., Askerlerin yazlık elbiseleri için istenen kirpasların topu 5 ziradır.

⁴³ BOA., C.AS. 52-2414., Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusuna H.1245 yılında ruz-ı hızırda verilecek olan elbiselerin hazırlanması için gerekli olan 65.550 top kirpasın teminini Gelibolu muhafızı Ali Paşa adındaki kişi sağlamıştır. Bu miktarda kirpas için 25.000 ve 30.000 kuruş, toplamda 55.000 kuruş ödeme yapılmıştır

⁴⁴ BOA., C.AS. 692-29057.

⁴⁵ BOA., C.DH. 255-12743.

⁴⁶ BOA., C.AS., 1056-46429., H.1226 senesinde, Saray-ı Hümayun (Topkapı Sarayı) ve Kurşunlu Mahzende bulunan topların için her sene Tersâne-i Âmire'den 3,5 kantar köhne kirpas verildiği yazılmıştır.

alandaki bulunan topların zaman içerisinde yağmur ve kar suları nedeniyle paslanmaması için üzerlerinin örtülmesi gerekmiştir. Üzerlerine örtülecek kirpaslar, Tersâne-i Âmire’de bulunan çeşitli gemilerde kullanılmış eski yelken bezlerinden temin edilmiştir. Ayrıca eski kirpasların yanında lüzuma göre yeni kirpas istenmiştir.⁴⁷ Yapılan gönderilerde her sene hangi kaleye ne miktar da (kantara olarak) yeni ya da eski kirpasın gönderildiği belirtilmiştir.⁴⁸

Sonuç

Yaşadığı devrin büyük kara ordularından birine sahip olan Osmanlı Devleti, bu ordunun her türlü lojistik ihtiyacını en iyi şekilde karşılamaya çalışmıştır. Ordu için gerekli olan lojistik maddelerden biri olan kirpas denilen kumaş türü, Osmanlı kara ordusunda yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Özellikle seferler sırasında Mehterhane tarafından, sefere katılan on binlerce askerin ve sultanın konaklaması için yapılan çeşitli türden çadırları düşündüğümüzde, kirpas denen bu kumaşın ordu açısından ne denli hayati bir öneme sahip olduğunu görmüş oluruz. Sefer sırasında sadece çadırların yapımında kullanılmayan bu kumaş türü, ordu içerisinde bulunan çeşitli askeri grupların kıyafetlerinin hazırlanmasında ve hatta bazı askeri grupların tayinat bedelinin mukabili olarak verilmesinde de kullanılmıştır. Ayrıca ülke içerisinde bulunan bazı önemli yapılara ve kalelere yerleştirilmiş olan topların zaman içerisinde paslanmaması için de kirpas yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Devlet, gerekli olan kirpası uzunca bir süre dışa bağlı kalmadan kendi öz kaynaklarına bağlı kalarak, Diyarbakır ve Soma bölgeleri başta olmak üzere Osmanlı coğrafyasının genelinde üretebilme kabiliyetini göstermiştir. Bu durum, devleti stratejik açıdan güçlü duruma getirmesinin dışında, önemli miktarda paranın ülke içerisinde kalmasını da sağlamış ve Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde kirpas üretiminin yaygınlaşmasına ve üretim bölgelerinde ekonomik bir canlanmaya neden olmuştur.

Kaynakça

I- Arşiv Belgeleri

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Osmanlı Arşivi (BOA.)**

Ali Emiri:

Sultan III. Ahmed (AE.SAMD.III): 147-14414, 218-21030.

⁴⁷ BOA., AE.SABH.I. 248-16583.

⁴⁸ BOA., C.AS. 1128-50082., H.1193 senesinde Rumelihisarı’nda bulunan toplar için Tersane-i Âmire’den 1 kantara köhne kirpas istenmiştir.

Sultan I. Abdülhamid (AE.SABH.I): 248-16583.

Sultan II. Mahmud (AE.SMHD.III): 111-9532.

Cevdet:

Askeriye (C.AS): 52-2414, 104-4714, 117-5279, 170-7454, 249-10414, 277-11495, 385-15916, 561-23568, 588-24760, 676-28379, 692-29057, 713-29925, 841-35880, 881-37836, 911-39301, 974-42449, 983-42891, 1056-46429, 1128-50082, 1114-49355.

Bahriye (C.BH): 87-4192, 104-5034, 259-11997.

Dahiliye (C.DH): 255-12743.

İktisat (C.İKTS): 11-539, 17-808.

Maliye (C.ML): 4-146.

İBNÜLEMİN:

Dahiliye (İE.DH): 16-1450.

Saray (İE.SM): 24-2502.

II. Araştırma Eserler

AGOSTON, Gabor, **Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç**, (Çev. M. Fatih Çalışır), Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.

AKSAN, Virgina H., **Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700-1870**, (Çev. Gül Çağalı Güven), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

AYDIN, Yusuf Alperen, "XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Donanması ve Tersâne-i Âmire'de Lenger ve Yelken Bezi Üretimine Başlanması" **Tarih Dergisi**, S.49, İstanbul, 2010.

BOSTAN, İdris, **Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Amire**, T.T.K., Ankara, 2003.

CHASE, Kenneth, **Ateşli Silahlar Tarihi**, (Çev. Füsun Tayanç), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

GENÇ, Mehmet, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken, İstanbul, 2014.

İNALCIK, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C.1, Eren Yayınları, İstanbul, 2009.

İŞBİLİR, Ömer, "Osmanlı Ordularının İaşe ve İkmali: I. Ahmed Devri İran Seferleri Örneği", **Türkler**, C.10, (Edt. Hasan Celal Güzel) Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

PAKALIN, M. Z., **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.

PANZAC, Daniel, **Osmanlı Donanması (1572-1923)**, (Çev. Ahmet Maden-Sertaç Canpolat), İş Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.

TABAKOĞLU, Ahmet, **Osmanlı Mali Tarihi**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2016.

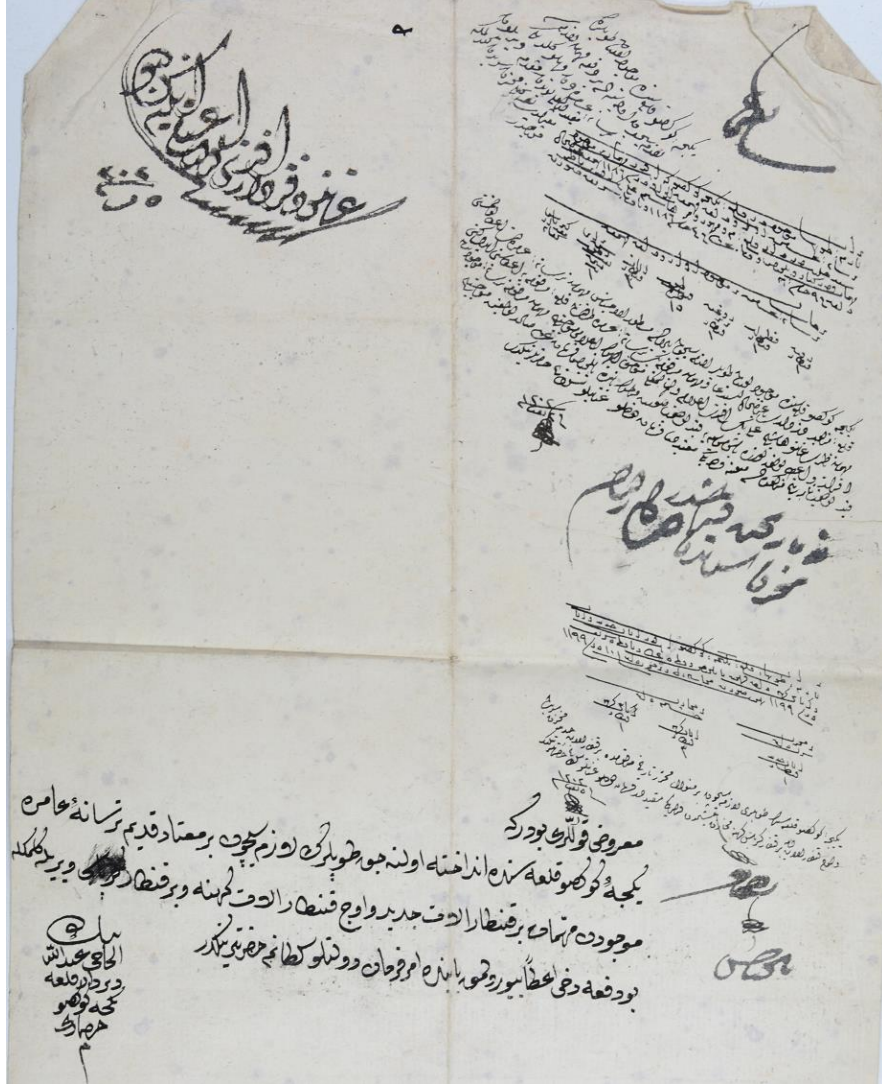
UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları**, C.I, T.T.K., Ankara, 1988.

YARAMIŞ, Ahmet, "*Mehterhâne-i Âmire Ocağı'nın Islahı (1826)*", **AfyonKocatepe Üniversitesi SBD.**, C.15-S.1.2013. s.31-44.

YILDIZ, Gültekin, "*Kara Kuvvetleri*", **Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918**, (Edt. Gültekin Yıldız), Timaş Yayınları, İstanbul, 2017.

Ekler

Ek-1. Yenice-i Göksu Kalesinde bulunan topların örtülmesi için Tersane-i Amire'den kirpas istenmesine dair (BOA. AE.SABH.I - 248-16583)

Ek-2. Çerkes ve Abhaz kabilelerine kirpas verilmesine dair
(BOA. C.DH. 255-1743)

حالوانا به منظره میرانک سیمینلی باش قولک قریلی طرفین واده اولدی تخرانک باده نلو خلکو مفرینن قبال ابازه وچاکسه
 وریلوکلوق عطا یاک حوضه جهانزرتلی وودینه انتظار اولمقدده اولدی زین بولر کلایع مطلب ایتمک اولدقلزک غیرک
 بیعتاد وریلوکلوق شی اعطا اولمقدنی حالده براده ده استخارمک من اوله مینعی بری و الحاله هره عطیه کن بولون
 یارین کله جله جو عون وناخیر اولمقد ایروکی باینله بیعتاد وریلوکلوق عطیه هرنیم سابقنن زیاد اولدی ارسل
 بیولشی باشای موسی الیه ووزیرمر سعادتله بوسف باش حفرنلی وانا به قلعه نیا امینی قودجی بلخ مصطفی قریلی تخر
 ایدرلر دکناره حلاله اولدوقه سلون جکزه لای ایچود بینه من صبیحی جاننر اولدی وین نفل سلطین وقبال ساره ونا
 امینی امر براده بزل وسیع مقدور ایلدی بول طبیع طری صحنه عطیه همایون اولن انده نمخ سیخ بلیو غوش وایچیدایع
 سنه سنه استانه سعاده وودو ایلی قویان جای بیلیجی محمد کای سطان واینا علیهم و قویان جاننر اولدی سز تق
 سلطین وافر قیالنه توزیع اولمق ایچون عطیه همایون اولدی طحان ایچ بلیو فیصد غوش وکندلو نکی قیالنه
 عطیه اولدی یکریم بلیو غوش که جمعا بریلن طفا ایچ بلیو شیوخ غوش وپیش اولدیجی باشی محاسبی دکنار
 اولمشور بوسدتر ماراندر وریلوکلوق بالیغ مقاد و مقاش ماده اولمق حسابا لوقفا وپیش ماده اولمق شوی مطلب
 اولدی عطا یا مقدادور وکلمه وریلوکلوق مقدا ووقدی کننر لکه اول بهار کبرال اولمق باینله ایشرف
 اصداکی موافق زای سامبلر امر وقران ه نلو سعادتله سلطین حفرنلر

HADİSLERİN SIHHATİNİN TESPİTİNDE İÇTİHAD PROBLEMİ
ICTIADISM PROBLEM OF THE DIAGNOSIS OF THE HEALTH OF
HADITHS

MEHMET EMİN ÇİFTÇİ

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı Eyubiye İlçe Vaizi

mehmetemin71@mynet.com

 <https://orcid.org/0000-0002-8710-3998>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute

S.8, Nisan | April 2019, Erzurum

ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received Date : 19.03.2019

Kabul Tarihi | Accepted Date : 16.04.2019

Sayfa | Pages : 45-54

 <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.101>

This article was checked by

 iThenticate®

HADİSLERİN SIHHATİNİN TESPİTİNDE İCTİHAD PROBLEMİ

Mehmet Emin ÇİFTÇİ

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S.8, Nisan 2019, Sayfa: 45-54

ÖZET

Muhaddisler Hz. Peygamber'e isnad edilen rivayetlerin "sihhati" ile yoğun bir şekilde ilgilenmişlerdir. Ancak âlimler, hadislerin sahihini sakiminden ayırırken, tamamen kendi kanaatlerine göre hareket etmişler ve bir sonuca ulaşmaya çalışmışlardır. Bundan dolayı aynı ravi veya hadis hakkında çok farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bunun içindir ki, rivayetlerin makbûl veya merdût olduklarına ilişkin verilen hükümlerin içtihadî olduğu, bir hadisçinin herhangi bir hadis hakkında "sahih", "hasen" veya "zayıf" demesinin, o konuda yoruma kapalı bir nass manası taşımadığı, nihayetinde bunun kişisel kararı yansıttığı söylenebilir. Muhaddisin kararı kendi bilgisine dayanmakta ve dolayısıyla, şahsi, subjektif olmaktan kurtulamamaktadır. Bu realite de, tenkit sistemindeki kriterlerin uygulanması noktasında öznellik sorununun göz ardı edilmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, sahih, ictihad, önyargı.

ICTIADISM PROBLEM OF THE DIAGNOSIS OF THE HEALTH OF HADITHS

ABSTRACT

Traditionists Hz. They were very interested in the "health" of the narrations attributed to the Prophet. However, the scholars, while separating the sahih from the unreasonable, acted according to their own beliefs and tried to reach a conclusion. Therefore, very different views have emerged about the same Ravi or Hadith. For this reason, it can be said that the rulings of the narrations are accepted or accepted, and that the saying of an ahadith about any Hadith is "sahih", "Hasen" or "weak" does not mean a source which is closed to interpretation and ultimately reflects the personal judgment. Muhaddin's decision is based on his own knowledge and therefore can not be rid of being personal, subjective. This reality also demonstrates that the problem of subjectivity should not be ignored at the point of implementation of criteria in the tenkit system.

Keywords: Hadith, sahih, ijihad, prejudice.

Giriş

Hadis dinin ikinci temel kaynağıdır. Bunun için hadislerin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) aidiyetinin tespiti önem arz etmektedir. Hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin aslına uygun bir şekilde tespit edilebilmesi, muhaddisler başta olmak üzere İslam âlimlerinin çoğunluğunun ilgilendiği bir konu olmuştur. Bu âlimlerin amacı hadislerin sahihini sahih olmayanından ayırmaktır. Fakat İslam âlimleri arasında sahih hadis tespit kriterlerinde bir ittifak oluşmadığından; bir muhaddisin sahih kabul ettiği hadis için bir başkası zayıf diyebilmiştir. Aynı hadis hakkında farklı hükümlerin verilmiş olması hadislerin sıhhat tespitinde problemler meydana getirmiştir.

İslam tarihinin ilk döneminden günümüze değin hadisler konusunda yapılan tartışmaları araştırdığımızda, bu tartışmaların hadislerin sıhhat tespiti sorunu etrafında kümelendiğini görmekteyiz. Bundan dolayı hangi rivayetin Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ait olduğu, hangisinin olmadığını tespiti için araştırma yapıldığında, aynı hadis hakkında farklı hükümlerin verilmiş olduğunun görülmesi zihinlerde soru işaretlerinin oluşmasına mesnet teşkil etmiştir. (Kesgin, 2011: 10) Aynı hadis hakkında farklı hükümlerin verilmesine sebep olan birçok etken vardır. Bunlardan bir tanesi de hadislerin sıhhat tespitinde içtihat meselesidir. Biz de bu makalede hadislerin tashihinde içtihat problemini araştıracağız.

1. Sahih Hadislerin Tespitinin İctihadi Olması

Hadisleri dinin temel kaynağı olarak kabul eden Müslümanlar hadislerin sıhhat tespiti için büyük gayret göstermiş bunun için de bazı kriterler geliştirmişlerdir. Ancak geliştirilen bu kriterler için bir ittifaktan söz etmek mümkün değildir. Bununla birlikte hadis usûlünde egemen olan sahih hadis kriterleri, ravinin sika olması, senedin muttasıl olması ve hadisin şaz ve muallel olmamasıdır. (İbnu's-Salâh, 1986: 13.) Ancak bu şartların ravide ve hadiste bulunup bulunmadığı hususunda hüküm verecek olan muhaddistir. Dolayısıyla burada muhaddisin içtihadı devreye girmektedir. İctihadın olduğu yerde de, farklı hükümlerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Örneğin, Müslim, İbn Hüzeyme ve İbn Hibbân'ın eserlerine almış oldukları ve " خَلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ التُّرْبَةَ يَوْمَ " (Müslim, İbtida-i Halk 2789 tsz: IV, 2149; İbn Hüzeyme, tsz: III, 117; İbn Hibbân 1988: XIV, 30) diye başlayan hadis; "an Ebi Hureyrete an Resulillah" diye rivayet edilmiştir. Buhârî ise, bu rivayetin hadis değil, Ka'bul-Ahbar'ın sözü olduğunu belirtmiştir. (Bkz Buhârî, tsz: I, 413) Bu örnekte görüldüğü gibi bazı âlimler bu rivayeti Hz. Peygamber'in sözü olarak kabul etmişken bir başka âlim böyle kabul etmemiştir. Bundan dolayı hadisleri değerlendirmede bu durumun göz önüne alınması önem arz etmektedir. (Coşkun, 2014: 74-75).

Bacı (ö. 474/1081), "*et-Ta'dilve't-Tecrih*" isimli eserinde, muhaddislerce yapılan hadislerin sıhhat tespiti çalışması yönteminin objektif olmadığını söylerken bu kanaatini şöyle dile getirmiştir: "Buhârî, kendine göre sahih olan hadisleri eserine aldı. Müslim ise o hadislerin sıhhati hususunda Buhârî ile aynı kanaate olmadığından dolayı onları eserine almadı. Aynı şekilde Müslim de kendi kriterlerine göre sahih kabul ettiği hadisleri eserine aldı. Buhârî, ise hadislerin sıhhati hususunda Müslim ile aynı kanaate olmadığından dolayı onları eserine almadı. Bu da, hadisin sıhhat tespit işinin icthadi olduğunu gösterir." (Bacî, 1986: I, 310) İbnu's-Salâh da bu konuda Bacî gibi görüş beyan etmiştir. (Nevevî, 1392: I, 15) Et-Tehânevî (ö.1394/1974) ise bu konuda şunları söyler: "Hadislerin sahih veya hasen olduklarına hükmetmek, yine ravilerin sika (güvenilir) veya zayıf olduklarına karar vermek, tamamen icthadi bir iştir, herkesin kendine göre bir bakış açısı vardır." (Tehânevî, 2001: XVIII, 8879; Kırbasoğlu, 1999: 127)

Kırbasoğlu da, bu durumu şöyle dile getirmiştir: Bir hadisin sahih, hasen, zayıf veya uydurma olduğuna karar vermek, tamamen o hükmü veren muhaddis, fakih, kelamcı vs. âlimin yaptığı tetkik sonucunda ulaştığı şahsi kanaate, yani içtihadı bağlıdır. İctihat pek çoğunun zannettiğinin aksine, sadece fıkıh alanına münhasır bir kavram değildir. Hadis alanında herhangi bir konunun hükmünü tespit edebilmek amacıyla girilen ilmi çabalar da birer içtihatır. Özellikle raviler ve hadisler hakkında ulemanın değerlendirmeleri, kelimenin tam anlamıyla birer içtihatır. İctihatlar ise kesinlik arz etmeyip, sadece o içtihadın doğru olduğunu kabul edip, onu benimseyenler için bağlayıcı olur. O içtihadın yanlış olduğunu düşünenleri bağlaması ise söz konusu olamaz. Bu yüzdendir ki Buhârî'nin sahih hükmünü verdiği birçok hadisi, Buhârî'nin bu içtihadını kabul etmeyen Hanefiler onları delil olarak kullanmamışlardır. (Kırbasoğlu, 1999:127; Bağcı, 2003: 561)

Şuayb el-Arnâvût da hadislerin sıhhat tespit çalışmalarının içtihadi olduğunu şöyle ifade etmiştir: "İmam Buhârî kendi kanaatine göre sahih kabul ettiği hadisleri eserine almıştır. İmam Müslim de kendine göre geliştirmiş olduğu kriterlere göre sahih kabul etmiş olduğu hadisleri eserine almıştır. Fakat bütün hadis âlimleri, Buhârî'nin eserine aldığı hadislerin hepsinin sahih olduğunu onaylamış mıdır? Hayır. Bununla birlikte bir insan yemin ederek " Buhârî'de bulunan hadislerin tamamı sahihtir" dese, eşi boş olmaz. Durum gerçekten de böyle midir? Elbette böyledir. Çünkü İmam Buhârî'ye göre eserindeki bütün hadisler sahihtir. Yani kanaatine göre sahihtir. Kişi bir anlamda Buhârî'nin kabulünü kendisine dayanak almakta ve ona güvenmekte, kendisi de böyle düşünmektedir. Ancak İmam Buhârî'den sonra gelen bazı

hadis imamları Buhârî'de ve Müslim'de bulunan bazı hadisleri incelemişler ve bunları tenkit etmişlerdir." (Özcan, 2014: 224-226)

Ülkemizde ise hadisin sıhhatinin tespiti konusunun sübjektif olduğunu ilk dile getiren âlimlerin başında Mehmed Said Hatiboğlu gelmektedir. Onun bu konudaki görüşleri şöyledir: Bir hadise sahih, hasen... sıfatını verdirecek olan ana unsur ravidir ve ravinin adil, zabıt... olup olmadığını söyleyebilecek olan da muhaddistir. Muhaddisin kararı ise kendi bilgisine dayanmakta ve dolayısıyla, şahsi, sübjektif olmaktan kurtulamamaktadır. Yani mesele, şahsi içtihat meselesidir ve içtihatlarda birlik sağlamak çok defa mümkün olmadığına göre, hadislerin değerlendirilmesinde ihtilafın vukuu kaçınılmazdır. (Özcan, 2014: 24-226)

Hüseyin Akgün yaptığı çalışmada bu konuda şunları ifade etmiştir: "İbnu'l-Kattan cerh ve ta'dilde, hadis otoritelerinin dediklerini dikkate almakla birlikte, taklide karşıdır. O, değişik görüşleri değerlendirerek ravi hakkında bir kanaate ulaşmaktadır. Ona göre bir ravi veya hadis hakkında hüküm vermek bir içtihatdır. Bundan dolayı bütün hadisler, sahihayn'da yer alsın veya almasın aynı tenkid metotlarına tabidir. (Akgün, 2004: 75) Dolayısıyla, her muhaddisin kendi kriterlerine göre hadisleri tespit ve değerlendirme süzgecinden geçirmesi ve buna bağlı olarak verilen hükümlerin farklı olmasına karşın, "ıctihat, ıctihadı nakzetmez" kuralı gereğince hiçbir yöntemin diğerini dışlaması veya üstünlük iddiasında bulunması söz konusu olmayacaktır. Bu farklılık, esas itibarıyla hadislerin anlaşılmasıyla ilgili bir husustur. (Aydın, 2008: 42-44, 54, 150) Bunun içindir ki, rivayetlerin makbûl veya merdût oldukları hususunda verilen hükümler içtihadıdır. Bir hadisçinin herhangi bir hadis için "sahih", "hasen" veya "zayıf" demesi, onun kişisel kararı olduğu söylenebilir. (Bkz. Tirmizî, 1975) Bu durum, tenkit sistemindeki kriterlerin uygulanması noktasında öznellik sorununun göz ardı edilmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır. (Aydın, 2008: 42-54, ;152-153)

2. Hadislerin Sıhhatinin Tespitinin İctihadi Olduğunu dair örnekler

Aşağıda vereceğimiz örnekler hadislerin sıhhat tespitinde içtihadilik problemini daha açık bir şekilde ortaya koyacağı kanaatindeyiz. Vereceğimizi ilk örnek Hz. Ali için güneşin geri döndürülmesi rivayetidir. "Hz. Ali'nin ikinci namazını vaktinde kılamamasından dolayı Hz. Peygamber'in duâsıyla güneşin geri dönmesi" rivâyetini Tahâvî, Kadı İyâd ve başkaları sahih olarak değerlendirmişken, (İbnu'l-Cevzî, 1966: I, 357, Tahâvî, 1415: III, 92-104; İbnTeymiyye, 1986: VIII, 165) İbnu'l-Cevzî, İbnTeymiyye, İbn Kesir daha başka bazı muhaddisler ise mevzû olduğuna kail olmuştur. (İbnTeymiyye, 1986: VIII,

165), Zehebî (Tahâvî, 1415: III, 92) Bu hadis hakkında bu kadar farklı görüşlerin olması hükmün icthadi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum aynı zamanda sahih hadis probleminin ne kadar büyük olduğuna da bir delilidir.

Bir başka örnek de şu hadistir: Abdu'l-A'la bin Vâsil el-Kûfî >Sâbit b. Muhammed >Hâris b. Numan el-Leys> Enes b. Malik: Rasulullah (s.a.s.) şöyle dua etmişti: "Allah'ım, beni miskin olarak yaşat, miskin olarak ruhumu kabzet, kıyamet günü de miskinlerle birlikte haşret." Hz. Aişe (r.a.) bunun sebebini sorunca Hz. Peygamber: "Çünkü onlar cennete, zenginlerden kırk bahar önce girecekler. Ey Aişe! Fakirleri sev ve onlara yakın dur ki Kıyamet günü Allah da sana yaklaşsın" demiştir. Tirmizi bu hadis için garip demiştir. (Tirmîzî, 34 Zühd, 37, 1975: IV, 577) Tirmîzî ve İbn Mâce'nin Kitâbu'z-Zühd bölümlerinde yer alan bu hadisi Hâkim de Müstedrek'inde nakletmiştir. (İbn Mâce, 37 Zühd, 7, tsz: II, 1381; Hâkim, 1990: IV, 358)

Tirmîzî, İbn Mâce ve Hâkim'in nakletmiş olduğu bu hadisin sıhhati hakkındaki kanaatler şöyledir: Tirmîzî garîb, (Tirmîzî, Zühd, 37, 1975: IV, 577) Hâkim sahih, (Hâkim, 1990: IV, 358) İbnu'l-Cevzî mevzu, (İbnu'l-Cevzî, 1966: III, 141-142) İbn Teymiyye zayıf, (İbn Teymiyye, 1995, XVIII, 326; XVIII, 326; Kesgin, 2011: 82-85) İbn Hacer zayıf, (İbn Hacer, 1996: XI, 274; Aclûnî, 2000: I, 205) Sehavî zayıf, Fettenî mevzu, (Fettenî, 1343: 59) Ali el-Mütteki sahih (el-Hindi, 1981: VI, 489) ve Elbânî sahih (İbn Mâce, ,Zühd', 7, tsz: II, 1381; Hâkim, 1990: IV, 358) olduğunu söylemiştir.

Diğer bir örnek halifelerin sıralaması ile ilgili rivayettir. Hâkim'in, Müstedrek'inde yer alan bu rivayette göre: Hz. Peygamber mescidi bina ederken önce Ebû Bekir bir taş getirip koymuş, ardından Ömer bir taş koymuş ardından da Osman bir taş koymuştur. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: 'Bunlar benden sonra gelecek halifelerimdir.' Hâkim bu rivayetin Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu söylemiştir. (Hâkim, 1990: III, 103) Bu rivayetin râvilerinden Haşrec b. Nubâte hakkında muhaddisler farklı hükümlerde bulunmuşlardır. Haşrec b. Nubâte için Buhârî leyse bî'l-kaviy, (Buhârî, 1396: I, 39) Nesâî "leyse bî'l-kaviy", (İbn Adiy, 1997: III, 372) Ebû Dâvud "sika" ve İbn Adiy " la be'se bih" demiştir. (Zehebî, 1963: II, 131; İbn Hacer, 1326: II, 378) Ayrıca Hz. Peygamber'in kendisinden sonra Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ı halife olarak işaret ettiğini belirten rivâyetler, "Hz. Peygamber başka herhangi bir halef bırakmamıştır" (Ahmed b. Hanbel, 2001: I, 415; Müslim, İmare 1823, tsz: III, 1455; Ebû Dâvud, 19 Harac 8, tsz: III, 133; Tirmîzî, Fiten 48; 1975: IV, 502; Zehebî, 1993: X, 141) rivâyetine aykırı bulunularak reddedilmiştir. (Buhârî, 1396: I, 39).

Burada da görüldüğü gibi ravi hakkında birbirine zıt farklı kanaatler söz konusudur. Bu durum başlı başına büyük bir problemdir. Ayrıca Hâkim, bu hadisi Buhârî'nin şartlarına göre sahih bir rivayet olarak nitelendirirken Buhârî bu hadisi sahih kabul etmemiştir. *Kitabu'd-Duaî es-Sağîr* adlı eserinde Haşrec b. Nubâte hakkında bilgi verirken Buhârî, onun tarafından rivâyet edilen, "Ebûbekir, Ömer ve Osman benden sonra gelecek halifelerimdir" (Buhârî, 1396: I, 39; İbn Adiy, 1997: III, 372) hadisini, sahih olmayan bir rivâyet olarak değerlendirmiş, bunun sebebi olarak da Hz. Ömer ve Hz. Ali tarafından ifade edilen, "Hz. Peygamber, kendinden sonra hiçbir halife bırakmamıştır" rivayetini delil göstermiştir. (Buhârî, 1396: I, 39; İbn Adiy, 1997: III, 372-373; İbn Hacer, 1326: II, 378)

Başka bir örnek ise şöyledir: İbn Mâce, Beyhakî ve Taberânî'nin nakletmiş olduğu, "Bir kavmin önden geleni size geldiğinde ona hürmet ve ikram ediniz" (İbn Mâce, 33 Edeb 19, tsz: II, 1223; Taberânî, 1994: II, 304; Beyhakî, 2003: VIII, 291) hadisi için, Hâkim en-Neysâbü'rî sahih, (Hâkim, 1990: IV, 324) Ebû Nuaym garib, (Ebû Nuaym, 1974: VI, 205) İbnu'l-Cevzî mevzu hükmünü vermiştir. (İbnu'l-Cevzî, 1966: II, 162).

Yine Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce'nin nakletmiş olduğu "Üç şeyin ciddisi de ciddi, şakası da ciddidir. Bunlar, evlenme, boşanma ve ric'i talak (veya köle azadıdır)" (İbn Mâce, 3 Talâk 13, tsz: I, 658; Ebû Dâvud, 13 Talâk 10, tsz: II, 258; Tirmizî, 11 Talâk 9, 1975: II, 481; Dârekutnî, 2004: IV, 379) hadisi için, Tirmizî hasen-garib, (Tirmizî, 11 Talâk 9, 1975: II, 481) Hâkim sahih, (Hâkim, 1990: II, 216) Elbânî hasen (Ebû Dâvud, 13 Talâk 10, tsz: II, 258) hükmünü vermiştir.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi âlimler hadisleri kendi kriterlerine göre değerlendirmişlerdir. Sahih-hasen-zayıf-uydurma gibi değişik hükümler verebilmişlerdir. Onlar hadisler hakkında doğru hükümler vermiş oldukları gibi, yanlış hükümler de vermiş olabilirler. Onların vermiş oldukları hükümlerin en doğru hüküm olduğunu düşünüp, bize düşen onlara tabi olmaktır diyerek o dönemi kusursuz görüp kutsiyet atfetmek doğru olmasa gerektir. Bazı âlimlerin sahih kabul ettikleri hadisleri, daha sonra gelen muhaddisler zayıf, hatta uydurma hükmünü verebilirler. Bunun aksi de aynı ölçüde mümkündür. Çünkü bu tamamıyla icthadi bir faaliyettir. (Bağcı, 2003: 562) Zaten herhangi bir muhaddisin topladığı hadislerin herkesçe kabulü zorunlu olsaydı, yazılan ilk eserden sonra artık hiçbir muhaddisin yeni eser tasnif etmesine gerek kalmazdı. Böyle olmayıp da her yüzyılda her bir muhaddisin kendi hadis koleksiyonunu oluşturması da, onların kendilerinden önceki muhaddislerin çalışmalarını ve eserlerini mutlak otorite olarak

görmediklerini ve her birinin kendi içtihadı doğrultusunda hareket ettiklerini gösterir.

Hadis İslam'ın ikinci temel kaynağı olması sebebiyle Hz. Peygamber'e aidiyetinin doğru bir şekilde tespiti ve bu konudaki mevcut problemlerin çözülmüş olması gerekir. Ancak tarihi süreç içerisinde hadislerin sıhhat tespiti tamamen çözülememiş ve bu durum bir problem olarak günümüze kadar gelinmiştir.

Sonuç

Hiç şüphesiz rivâyetlerin Müslümanlar nezdinde bilgi kaynağı olarak kabul edilebilmesi, onların Hz. Peygamber'e aidiyetinin tespiti ile mümkün olacaktır. Rivayetlerin Hz. Peygamber'e ait olup olmadığı hususunda yapılan araştırmada, aynı hadis hakkında farklı hükümlerin verilmiş olması zihinlerde soru işaretleri oluşturmakta, rivayetlerin sıhhat değeri tartışmaya açılmaktadır.

Muhaddisler, hadislerin sahihini sakiminden ayırırken, tamamen kendi kriterlerine göre hareket etmişler ve kendilerince sağlam görünen hadisleri delil olarak kullanmışlar, her biri yazdıkları eserlerde bu tür hadisleri toplamaya çalışmışlardır. Zaten herhangi bir muhaddisin topladığı hadislerin herkesçe kabulü zorunlu olmuş olsaydı, yazılan ilk eserden sonra artık hiçbir muhaddisin yeni eser tasnif etmemiş olması gerekirdi.

Hadislerin sahih veya hasen olduklarına hükmetmek, yine ravilerin sika (güvenilir) veya zayıf olduklarına karar vermek, tamamen icthadi bir iştir, herkesin kendine göre bir bakış açısı vardır. Tenkitler yerinde de olabilir, yanlış da olabilir, sonuç itibarıyla bu içtihadı bir meseledir. Muhaddisin kararı kendi bilgisine dayanmakta ve dolayısıyla, şahsi, subjektif olmaktan kurtulamamaktadır.

Bu nedenle hakkında farklı hükümlerin verilmiş olduğu hadisler önyargısız olarak yeniden tenkid edilmesi durumunda daha sağlıklı sonuçların ortaya çıkacağı kanaatindeyiz. Yeni tenkid çalışmalarının yapılması noktasında öznellik sorununun göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bunun da gerçekleşebilmesi için hadislerin bir heyet tarafından hadis ile ilgili (sened ve metinle ilgili) veriler toplanarak değerlendirilmesi durumunda problemin çözüleceği kanaatindeyiz.

Kaynakça

Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, (2000). *Keşfü'l-Hafâ ve Müzâlü'l-İlbâs Ammeştehera mine'l-Ehâdîs alâ Elsineti'n-Nâs*. thk. Abdülhamîd b. Ahmed, Beyrût: el-Mektebetü'l-Âsriyye.

Ahmed İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, (2001). *Müsned*. thk. Şuayb Arnavût-Âdil Mürşid vd., Beyrût: Müessesetü'r-Risâle.

Akbaş, B. (2008). *Ebû Ca'fer et-Tehavi'nin Hadis Kültüründeki Yeri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniv. SBE.

Akgün, H. (2004). *İbnu'l-Kattan'ın Hadis Anlayışı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniv. SBE.

Aydın, N. (2008). *Hadisin Tespit ve Tenkidinde "Sünnete Arz"ın Fonksiyonu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun: OMÜ, SBE.

Babanzade, A. N. (1982). *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sahih Tercemesi ve Şerhi*. Ankara: DİB Yayınları.

Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef, (1986). *et-Ta'dîl ve't-Tecrîhli Men Harrace Lehu'l-Buhârî fî Câmii's-Sahîh*. thk. Ebû Lubâbe Huseyin, Riyâd: Dâru'l-Livâ'.

Bağcı, H. M. (2003). "Hadis Çalışmalarının Gerileme Dönemlerinde Hadiste İctihad Kapısının Kapatılması Sorunu", Ankara: TDV Yayınları/324, ss. 541-576.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Huseyin, (2003). *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye.

Budak, A. (2012). *Kelamcı Perspektifte Hadis*. İzmir: Işık Akademi Yayınları.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, (1422). *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Muhammed b. Zuheyr b. Nâsır, Beyrût: Dâru'tûku'n-Necât.

-----, (1396). *ed-Duafâu's-Sağîr*, thk: Muhammed İbrâhîm Zeyd, Haleb: Dâru'l-Va'y.

-----, (tsz), *et-Târihu'l-Kebîr*. Haydarabad: Dâiretü'l-Me'ârif el-'Usmaniye Yay.

Coşkun, S. (2014). *Hadise Bütüncül Bakış*. İstanbul: İFAV.

Dârekutnî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer, (2004), *Sünen*, Thk. Şuayb Arnavût ve Ark., Beyrût: Müessesetu'r-Risâle.

Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî, (tsz.), *Sünen*, thk., Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Beyrût: el-Mektebetu'l-Asriy.

Ebû Nuaym, (1974). *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, Mısır: Dâru's-Saâde.

Erul, B. (2014). *Hadislerin Anlaşılması Meselesi*, Güncel Dini Meseleler Birinci İhtisas Toplantısı, TDV Yayınları, s. 95-114.

Fettenî, Muhammed Tâhir b. Ali es-Siddîkî el-Hindî, (1343). *Tezkiratu'l-Mevdûât, İdâretü'-Tabaât'ü-Münire*.

Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbûrî, (1990). *el-Müstedrekale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir A'tâ, Beyrût: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye.

Hatiboğlu, M. S. (2011). *Hilafetin Kureyşliliği*. Ankara: Otto Yayınları.

Hindî, Alaüddîn Ali el-Müttakî el-Hindî, (1981). *Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâlve'l-Ef'âl*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle.

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdilberr en-Nemerî el-Kurtubî, (1994). *Câmiu'lBeyâni'l-İlm ve Fadlihî ve mâ Yenbagî fî Rivâyetihî ve Hamlihî*. Thk. Ebi'l-Eşbâl ez-Züheyri, Arabistan: Dâru'l-İbnu'l-Cevzî.

İbn Adîy, Ebû Ahmed el-Cürcânî, (1997). *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavviz, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî, (1326). *Tehzîbu't-Tehzîb*. Hindistan: Dâiretu'l-Me'ârif.

-----, (1996). *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrût: Dâru'l-Fikir.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, (1988). *Sahîh, (el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*. İbn Balaban tertibi), thk. Şuayb Arnavût, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle.

İbn Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme, (tsz.). *Sahîh*. thk. Muhammed MustafâA'zamî, Beyrût: Mektebetü'l-İslâmî.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî, (1999). *Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs*. el-Mektebetü'l-İslâmî, yy..

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, (tsz). *es-Sünen*. thk. Muammed Fuâd Abdülbâkî Dâru'l-Kutubi'l-Arabî.

İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdulhalim b. Abdusselam, (1986). *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviye fî Nakdi Kelâmi Şiati ve Kaderiye*. thk. Muhammed Reşâd Sâlim, Câmiatu'l-İmâm Muhammed b. Suûdi'l-İslâmîye.

-----, (1995). *Mecmûu'l- Fetâvâ*. thk., Abdurrahman b. Muhamme b. Kasım, Medîne.

İbnu'l- Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman, (1966). *el-Mevzûât*. thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân, Medîne: Mektebetü's-Selefiye.

-----, (1415). *et-Tahkîk fî Ehâdîsi Hilâf*. thk. MisadAbdulhamid Muhammed Sa'denî, Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l- İlmiye.

-----, (1406). *ed-Düafâve'l-Metrûkûn*. thk. Abdullah el-Kâdî, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İbnu'l-Kattân, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Abdulmelik İbnu'l-Kattân, (1997). *Beyânu'l-Vehmi ve'l-İhâm fî Kitâbi'l-Ahkâm*. Riyâd: DâruTaybe.

İbnu's-Salâh, Osmân b. Abdurrahmân, (1408). *Siyanetu'l-Sahîh-i Müslim*. thk. Abdullah Abdulkadir, Beyrût: Dâru'l-Garbi İslâmî.

-----, (1986). *Mukaddimetu İbnu's-Salâh*. thk. Nureddin İtır, Sûriye: Dâru'l-Fikir.

Kesgin, S. (2011). *Hadisin Tespit ve Değerlendirilmesinde Anlama Sorunu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi SBE.

Kırbaçoğlu, M. H.(1999). *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim İbnü'l-Haccâc el-Kuseyrî, (tsz.). *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Muammer Fuâd Abdülbâki, Beyrût: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref en-Nevevî, (1392). *el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim b. el-Haccâc*. Beyrût: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî.

Özcan, K. (2014). *Buhârî ve Müslim'in Sahîhleri Hakkında Farklı Görüşler*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014/21 Sayı 401, ss. 215-244.

Sağânî, Hasen b. Muhammed b. Hasen b. Hayder el-Adevî es-Seğânî, (1405). *Mevzûât*. thk., Necm Abdurrahman Halef, Şam: Dâru'l-Me'mûn.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, (1994). *el-Mu'cemü'l-Kebîr*. thk. Hamdi b. Abdilmecid es-Silefi, Kâhire: Mektebetü İbnTeymiye.

Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed, (1415). *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*. thk. Şuayb el-Arnâvût, Müessesetu'r-Risâle.

Tehânevî, Ahmed el-Osmânî, (2001). *İ'lâü's-Sünen*. Beyrût: Dâru'l-Fikir.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, (1975). *Sünen-i Tirmizî*. thk. Ahmed Fuad Şâkir (I-II)- Muhammed Fuâd Abdülbâki (III)-İbrahim Atvah (IV-V), Mısır: Şirketü Mektebetu ve Matbaatu'l-Albâbi.

Zehebî, Ebû Abdillêh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed, (1963). *Mizânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*. thk. Ali Muhammed Buhârî, Beyrût: Dâru'l-Ma'rife.

-----, (1993). *Târîhu'l-İslâm ve Vefayât'il- Meşâhirve'l-A'lâm*. Beyrût: Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî.

-----, (1998). *Tezkiratü'l-Huffâz*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.

GAZELLERDE 'DEDİLER' İFADESİYLE SEVGİLİYİ TANIMLAMA
DEFINITION OF LOVE IN GAZELS WITH THE WORD 'THEY SAID'

MEHEDDİN İSPİR

Doç. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

meheddin.ispir@erzurum.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-7330-342X>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
S.8, Nisan | April 2019, Erzurum
ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 14.03.2019
Kabul Tarihi | Accepted Date : 26.04.2019
Sayfa | Pages : 55-73
 <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.92>

This article was checked by

 iThenticate®

GAZELLERDE 'DEDİLER' İFADESİYLE SEVGİLİYİ TANIMLAMA

Meheddin İSPİR

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S.8, Nisan 2019, Sayfa: 55-73

ÖZET

Gazel, daha çok sevgiliyi konu edinen ve sevgilinin güzelliklerini işleyen bir nazım şeklidir. Gazelde sevgilinin güzellikleri belli mazmunlar ile ele alınır ve işlenir. Şair, sevgilinin güzellik unsurlarını anlatırken farklı üsluplar kullanabilir. Konuyu çekici kılmak için farklı bakış açıları getirebilir. "Dediler" ifadesi ile anlatım şaire farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu ifade ile şair, sevgilinin güzelliklerini daha güçlü ve inandırıcı kılmaya çalışır. Şair, herkes tarafından veya işin ehli olanlar tarafından kabul görmüş bir güzelliği şiirinde işler. Şair, sevgilinin üstün güzelliğini dediler ifadesiyle tasdiklemiş olur. Bu çalışmada, farklı şairlerin divanları tarandı. Sevgiliyi dediler ifadesi ile anlatan beyitler tespit edildi. Dediler ifadesini kimin ya da kimlerin söylediğine göre beyitler sınıflandırıldı. Dediler ifadesiyle dile getirilen güzellik unsurları anlamsal olarak ele alınıp değerlendirildi.

Anahtar Kelimeler: Gazel, Dediler, Sevgili, Âşık.

DEFINITION OF LOVE IN GAZELS WITH THE WORD 'THEY SAID'

ABSTRACT

Qazel is a form of verse that deals with the beloved and deals with the beauty of the beloved. In Qazel the beauty of the lover is dealt with and evaluated with certain literary art. The poet can use different styles to describe the beauty elements of his beloved. It can bring different perspectives to make the subject attractive. Expression with the word they said poet has given a different perspective. With this expression, the poet makes lover's beauties more powerful and convincing. The poet expresses an accepted beauty recognized by all or by those who know the work in his poetry. The poet, the beloved beauty of the lover said the word they said. In this study, divans of different poets were scanned. Couples defining the lover with the word they said were detected. Couplets were classified according to who or who they said it. The beauty elements expressed by the phrase said was considered and evaluated semantically.

Keywords: Gazel, They Said, Dear, Lovers.

Giriş

Dediler kelimesi, genel olarak kabul gören bir konunun halk arasında yaygınlaşması ile ortaya çıkan bir kullanımdır. Bu kullanıma bağlı olarak konuların işlenişi ve ele alınışı üzerine şairler tarafından farklı bir anlatım biçimi geliştirilmiştir. Dediler ifadesiyle şairler sevgilinin güzellik unsurlarını ele alırken duygu ile yaygın söyleminin birleşimini esas almışlardır. Halk arasında yayılmış, herkes tarafından kabul görmüş bir anlatımın sevgiliye özgü kılınarak bir şair tarafından ele alınıp işlenmesi, gazel nazım şekli içerisinde eritilmesi şiire efsanevi bir hava katmıştır. Âşığın sevgiliye olan ilgisi, sevgilinin destanlaşmış güzellikleri karşısında iyice artmış, bu anlatım biçimiyle sevgili daha da yüceltilmiştir. Efsanevi güzelliklere sahip olan sevgili karşısında âşığın da efsaneleşmesi kaçınılmazdır. Bu yönüyle dediler ifadesi gazelin anlamına farklı bir derinlik kazandırmıştır. Hayal ile gerçeğin birleştiği bir noktada şair, kalemindeki sırları daha açık bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Hayalindeki sevgiliyi dediler ifadesiyle gerçeğe taşımıştır. Dediler ifadesiyle ünlenen güzellik unsurları şiirle adeta bir tablo üzerine resmedilmeye çalışılmıştır. Dediler ifadesi ile sevgilinin ün yapmış bir güzelliğinin kesinleşmiş halidir. O güzelliği tartışmanın yerini kabullenme almıştır. Kesin kabul görmüş bir güzellik karşısında âşığın yapacağı tek ilke bu güzelliğe teslim olmaktır.

1. Halk Tarafından Dile Getirilen Güzellik

Herkes tarafından görülmüş, güzelliğiyle dikkat çekmiş, yüzü, boyu, saç, dudağı, yanağı, kaş gibi farklı güzellik unsurlarıyla dillerde dolaşan bir sevgili, şairin şiirine yön verir, şairin anlatımını renklendirir ve kuvvetlendirir. Herkesin dilinde dolaşan bir güzellik destanlaşmış bir güzelliştir. Sevgilinin güzelliğinin dillerde dolaşması dediler ifadesiyle şair tarafından şiire taşınır ve şair bu ifadeyle sevgiliyi anlatmada kendini güvende hisseder.

Aşağıdaki beyitlerde sevgilinin dudağı için, kand (şeker), nebât (bitki), gonca, şeker, em (ilaç), can bahşedici, dem-i İsa (İsa'nın nefesi) denildiği vurgulanarak sevgilinin dudağı üzerinde anlam unsurları oluşturulmuştur.

Sevgilinin dudağına şeker veya şeker bitkisi denildiği için cehennem ateşi gibi yanan âşık, sevgilinin kevser suyu gibi hayat veren dudağını ayıplamaya kalkmaktadır. Çünkü âşığın istediği o ateşin o suya ulaşmasıdır.

Geh dudaguña kand didiler gehî nebât

Şîrin budur ki kevsere ta'n urur ol duzah Ahmedî D., 115/3, s. 279

Sevgilinin sevinçli, güler yüzlü ve neşeli olması onun dudağına gonca denilmesine bağlanmıştır. Halk sevgilinin dudağını goncaya benzettiği için sevgili gonca gibi neşeli ve güler yüzlü olmak zorundadır. Burada âşık sevgilinin güler yüzlü ve neşeli olmasını dediler ifadesi ile garantiye almak istemektedir.

Lebüne gonca benzer didiler

Anuñ-çun böyle handân-durur şâd Ahmedî D., 130/2, s. 290

Sevgilinin dudağına arındırılmış ferah bahşeden kadeh denildiğinde, sevgilinin göğsü de parlayan saf bir ayna olarak dile getirilmektedir.

Lebiñe cām-ı ferah-bahş-ı musaffâdır der

Şineñe âyine-i sâf-ı mücellâ dediler Nafız D., 227/4, s. 296

Sevgilinin dudağına şeker dediklerinde artık âşığın kuru teninin ona denk olması beklenemez.

Didiler kim şeker olur leb-i cânâne bedel

Hîç olur mı kim ola bir kuru ten cânâna bedel Revanî D., 227/1, s. 308

Sevgilinin dudağı can hastasının derdine ilaç, boyu elif, ağzı ise mim halkasıdır.

Lebi cân hastasınuñ derdine emdür didiler

Kâmeti aña elifdür deheni halka-i mîm Revanî D., 242-6, s. 317

Can bağışlayan dudağın etrafında ortaya tüyler çıkınca ölümsüzlük suyu olan dudağa kara yaslı demişler. Etrafı ayva tüyleriyle kaplanmış bir dudak tasavvuru kara yaslı olarak hayal edilmiştir. Burada dediler ifadesi hayal derinliğini artırmıştır.

La'l-i cân-bahşında zâhir olalı hatt-ı siyâh

Kara yasludur didiler çeşme-i hayvân için Revanî D., 266-5, s. 331

Sevgilinin dudağı her nefeste ölüleri dirilttiği için onun can veren nefesine İsa'nın nefesi demişler. Demişler ifadesiyle sanki yaşanmış olaylar zinciri hissettirilmekte ve sevgili efsaneleştirilmektedir.

Her nefesde lebüñ ihyâ-yı memât itdüğü-çün

Dem-i cân-perverüñe hem dem-i İsa didiler T. Cafer Çelebi D., 29/2, s. 338

Sevgilinin dudağının tüyleri etrafında ölülerin dirilmesine şaşılmaz. Çünkü ona son devrin Meryem oğlu İsa'sı demişler.

Devr-i hattunâda lebüñ dîrgürse n'ola mürdeyi

Dediler devr âhirinde 'îsî-i meryem gelür Hecri D., 20/2, s. 72

Sevgilinin yüzündeki yeşil tüylerle Hızır arasında yeşillik bakımından ilgi kurulur ve tüylere Hızır denildiğinde dudak da ölümsüzlük suyu olur.

Hat-ı sebzine anuñ Hızır diyenler didiler

Âb-ı hayvân lebi zülfi `ulumâtı ancak Emri D., 253/4

Sevgilinin boyuna yürüyen selvi denildiğinde âşığın gözünde akarsu hayali belirir.

Ser-sebz kadüne didiler sero-i revândur

Dâyim bu hayâl-ile gözi cû-yı revândur Ahmedî D., 172/1, s. 322

Selvi boylu, gül bedenli sevgili gül bahçesine gelince goncalar bir araya gelir selviler sıraya geçer denmiştir. Sevgilinin boyu selvileri, gül kokan bedeni de goncaları buyruğuna alabilecek üstünlükte verilmektedir.

Didiler gonçeler dem-beste olmuş sero pâ-beste

Meger ol sero-kâmet gül-beden gülzâra gelmişdür Süheylî D., 65/2

Sevgilinin ayağının toprağı, âşığın aklını canını dinini, dilini ele geçirip onu şaşkına çevirir demişler. Sevgilinin gözüne kaza oku dedikleri için âşığın bu takdire boyun eğmesi gerekir. Sevgili taş gönüllüdür, âşığın başını yarar dedikleri için âşık sevgiliye başını vermeye hazırdır.

Akl u cân u dil ü dîn-ile ele girür-ise

Ayaguñ toprağı anı sana magbûn didiler Ahmedî D., 211/3, s. 352

Didiler gözi kaza ohudur andan hazer it

Pes bu takdîr işine ben nice tedbîr kılâm Ahmedî D., 450/6, s. 480

Didiler başuñ yarar ol yâr-ı sengîn-dil sakın

Başumı teklîf idüp didüm ki yararsa n'ola Emri D., 8/2

Sevgilinin yanağının aksine, İskenderin aynası; yanağına ise, şafak vaktini arayan dünyanın güneşi, demişlerdir.

'Aks-i ruhsârunla mir'ât-i Sikender didiler

Ben Halîl'üm âteş-i Nemrûd dirdüm bâdeye Ş. Yahya D., 343/4 s. 370

Cebheñe mâh-ı şebistân letâfet söyler

Ruhuña mihr-i sipîhr-i şafağ-ârâ dediler Nafız D., 227/3, s. 296

Güzellik bağında sevgiliye gülen gonca denildiğinde, âşık için de hoş sözlü bülbül denilmiştir.

Hüsn bâğında sana gonçe-i handân didiler

Bana hem ey gül-i ter bülbül-i hoş-hân didiler Nigârı D., 196/1, s.125

Sevgilinin merhamet edip âşığa yakınlık göstermesine ihsan denildiği için sevgilinin ayağının toprağını, âşığın gözüne sürmesi sevgilinin bir ikramı sayılır.

Tûtiyâ-yı kademin 'aynıma ikrâm eyle kim

Sebeb-i kurbiyet-i rahmeti ihsân didiler Nigârı D., 196/2, s.125

Sevgili kan dökücü hançerini eline aldı dediklerinde, aynen yan bakışında olduğu gibi âşığın gönlü ona vurulmak için hazır bekler.

Didiler hançer-i hûn-rîzini tîz itdi o yâr

Gamze gibi yine dil ana da urulsa gerek A.Haleti D., 425/4 s. 395

Âfet-i cân dediler gamze-i cellâdın için

Nahl-ı gül söylediler kâmet-i şimşâdın için Nedim D., 90/1

Sevgiliye temiz vücutlu dedikleri için, onun vücudu hem terli hem de parlak olarak tepeden tırnağa gül gibi, billur gibidir.

Cism-i pâkin dediler hem ter imiş hem berrak

Tepeden tırnağa dek gül gibi billûr gibi Nedim D., 148/3

Sevgili âşığa eziyet etmeye kastettiği için, âşığa vefa etmeye eğilimi olmaz demişler.

İşidenler baña cevır itmege kaçd itdüğini

Yok degül saña vefâ itmeye meyli didiler T. Cafer Çelebi D., 29/3, s. 338

Sevgilinin saçının gamından dolayı sevgiliye Leylâ, sevgilinin saçı yüzüne ulaşmış dediklerinde gönül ahının dumanı güneşe ulaşır.

Gam-ı zülfüñle çü düşdi kara sevdâlara dil

Baña Mecnûn okıyuben saña Leylâ didiler T. Cafer Çelebi D., 29/5, s. 338

Ulaşmış didiler ruhsâr--ı yâre zülf-i şeb-gûmı

Anuñçün âfitâba dâd-ı âh-ı dil ulaşmışdur B. Asım D., 142/4, s. 233

Sevgilinin saçının kokusu ile ilgili olarak, saç misk ve amber kokusu ile ilişkilendirilir. Misk kokusunun üretildiği ülkelere telmihle anlam ilgisi oluşturulur.

Bî-hatâ söz-durur şol fikret-i bârîk-ile kim

Saçuña kul yaraşur müşg-ile 'anber didiler Ahmedî D., 142/3, s.299

Çîn-i zülf-i dil-berüñ bûyın alınca

Rûmdan Kokuyı götür didiler nâfe-i Tâtâr için B. Rahmi D., 155/44, s. 243

Sevgilinin saçının silsilesi (örükleri) herkesi Mecnun edince, halk, bu siyah saçlı Leylâ acaba bize nasıl bir sihir yaptı, demişlerdir.

Zülfüñüñ silsilesi 'âlemi mecnûn kılup

Ne füsûn kıldı 'aceb bize bu Leylâ didiler A. Rıdvan D., 227/4, s. 263

2. Bazıları Tarafından Dillendirilen Güzellik

Bülbüller sevgilinin dudağı için, tatlı dilli papağan; süreyya incisini görmeyenler, sevgilinin dişi için gevher; İnce gören, dikkatle inceleyen, bir şeyi iyice gözden geçirenler, sevgilinin kaşının ne kadar eğri olduğunu bilemedikleri için onun kaşına hilal, yay ve nun demişlerdir.

Ahmedî vasfın iderken lebüñüñ bülbüller

Âferîn saña zi tûti-i hoş-ımlî didiler Ahmedî D., 135/7, s.294

Görmediler nicedür nazm-ı süreyyâyı meger

Ol kişiler ki dişüñ 'akdine gûher didiler Ahmedî D., 142/5, s.299

Geh hilâl u geh kemân nûn didiler kaşuña

Bu kamu kejdür bilemez anı her bârîk-bîn Ahmedî D., 499/6, s.504

Huri ve Rıdvan sevgilinin eşiğinin süsünü görünce yüce cennet bize hapishane oldu demişler.

Hûr u Rıdvân görüben işigün ârâyışını

Habs-gâh oldı bize cennet-i a'lî didiler Ahmedî D., 135/3, s.293

Sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri öyle güzel bir nesih yazısıdır ki en sağlam nesih yazısı bile onun yüzündeki bu yazıya denk gelemez, demişler.

Hüsnüñ neshine hat gelmedügin görenler

Muhkemi nesh nice ide müzevver didiler Ahmedi D., 142/6, s.299

Sevgilinin siyah beni amber, saçı hoten ülkesinden elde edilmiş misk kokusu, yüzü üzerindeki saçlar gül bahçesine giden siyah yılan, ay gibi parlayan yanağı, yeni doğmuş güneş olarak dile getirilmiştir.

Ben de bilmem bu siyeh hâlini 'anber dediler

Zülfüñe mülk-i Hoten nâfeñe bÿyâ dediler Nafiz D., 227/2, s. 296

Ruḥuñ üzre şanemâ zülfüñi kim gördi ise

Didiler mâr-ı siyehdür gine gülzâra gider A. Rıdvan D., 206/2, s. 254

'Îzâruñda senüñ ey meh yidi hâlüñ yedigerdür

Ruhuñ ayına bakanlar didiler mihr-i hâverdür Ravzi D., 210/1, s. 217

Sevgilinin güzellik unsurlarını kâtip olan Utarid (Merkür) yazmakta ve defter düzmektedir. Güneşe benzeyen yanağının zerresini bile hiç kimse açıklayamaz. Dadılar güzellik beşiğinde sevgilinin yüzüne baktıklarında, bu çocuk başka çocuklara benzemez, demişler.

Hüsnüñ evşâfın yazar evc-i felekde şevk ile

Bes bu ma'nâdan 'Uṭârid didiler defter düzer A. Rıdvan D., 212/4, s. 257

Şemme-i şems-i ruḥuñ kılmadı hiç kime beyân

Zülf ü hâlüñ şıfatın gerçi ki ḥayli didiler A. Rıdvan D., 227/5, s. 263

Dâyeler mehd-i melâhatde yüzüne bakıcak

Halk-ı 'âlem kamu bu tıfla tufeylâ didiler K. Nizami D., 16/4, s. 135

3. Görenlerin Dile Getirdiği Güzellik

Görenlerin gözünden sevgiliyi anlatan şair daha sağlam kanıtlarla sözünü ortaya koyar.

Taze yanmış göğüs için, sevgi bağının gülü, demişler. Sevgili elinde tuttuğu gül ile güle eşdeğer gül olmuş, demişler. Amber saçan sümbül gibi gül yüzünden koku yükselen sevgili, benzersiz güzelliكتedir, demişler. Alına yay burcu, ağzını görenler, temiz ve benzersiz düzenlilikte inci, yanağını ve yanağı üzerindeki yazıyı görenler, hiç kimsenin böyle süslü yazamadığı bir yazı, açılan

elbise arasından gümüşe benzeyen kolunu görenler güzelliğin hocası, tümüyle gümüş, demişler.

Gül-i bâğ-ı mahabbetdür dediler

Görenler tâze yanmış sîne dağın Beyani D., 600/4, s. 424

Tutmuş elde bir gül-i ra'nâyı dilber seyr eder

Hep görenler dediler oldu mukâbil gül güle Beyani D., 713/3, s. 488

Hep görenler didiler tahsîn ne bî-mânend olur

Gül yüzünden ref' olunca sünbül-i 'anber-feşân Emri D., 362/4

Görenler kaşuñ üzre alnuñ ey şâh

Dediler burc-ı kavse geldi uş mâh Hecri D., 127/1, s. 177

Dürr-i dendân-ı safâ-bahşun görenler didiler

Böyle pâk u muntazam lü'lü' 'Adende görmedük Ş. Yahya D., 201/4, s. 226

Câm-i la'liñi gören gönçe-i hamrâ dediler

Güş eden nağmelerin bülbül-i güyâ dediler Nafiz D., 227/1, s. 296

'Ârız u haţtuñ görenler didiler ey nakş-ı

Çîn Kimse yazmadı şu üzre nüshâ-i zîbâ-yı Çîn A. Rıdvan D., 644/1, s. 448

Âstînüñde görenler sâ'id-i sîmînüñi

Didiler ey hâce-i hûbân u pür-sîm-âstîn A. Rıdvan D., 644/2, s. 448

Sevgilide görülen bir duruma karşılık ortaya çıkan düşünceler dediler ifadesiyle beyitte yerini alır.

Sevgiliyi rakiplerle sohbet halinde görenler, sanki gül ve diken birbiriyle sohbetler, demişler. Edalı boyunu görenler, uzun selvi; debir kalemi vücut levhasının nakşını yazınca onu görenler, o anda ona parlak ay; yanağının üstünde amber kokuları saçan durumunu görenler, bir Hindi güneşe karşı durmuş uyuyor, demişler.

Yâri hem-sohbet-i ağyâr görenler didiler

Gûyiyâ oldu musâhib gül ü hârün ikisi Vahyi D., 257-8, s. 230

Kadd-i mevzûnun görenler didiler serv-i sehî

Nâzenînüm ehl-i 'aşkun sözlerin sanma tehi Yaver D.,184-11, s. 155

Yazınca nakşuñı levh-i vücûda kilik-i debîr

Didiler anı görenler o demde mâh-ı münîr Süheylî D., 71/1

Görenler hâl-i 'anber-bâruñı ruhsâruñ üstinde

Didiler âftâba karşı varmış hâba bir Hindû Süheylî D., 282/2

Yakuta benzeyen kırmızı dudağının içinde diş incisini görenler, sedef sandığında inci budur demişler. O güzelin o güzel gözlerini görenler, ah bir gözü ceylandır demişler. Yanağı üzerinde sevgilinin sevgilinin hoş kokulu saçını görenler, gül bahçesinde siyah yılan sarılmış demiler.

Hokka-i la'lüñde görenler dür-i dendânuñı

Didiler dürc-i sadefde lü'lü' ü lâlâ budur Ravzi D., 221/2, s. 220

Ol güzel gözlerini ol güzelün görenler

Nazmiyâ bir gözi âhûdurur âh o didiler E. Nazmi D., 1205/5, s. 1244

Görenler ârızında kâkül-i hoş-büy-ı cânânı

Didiler Âliyâ mâr-ı siyeh gülzâra şarmaşmış Mustafa Ali D., 599/5, s. 797

4. Seyredenlerin Dile Getirdiği Güzellik

Sevgilinin güzellik unsurları onu seyredenlerin gözüyle ele alınarak diğer anlam öğeleriyle ilişkilendirilmiştir. Şu beyitte; Ey Baki, yeni yetme goncaya benzeyen sevgilinin kırmızı lal taşı gibi olan dudağının tüylerini seyr edenler, o yazı senin gülen yüzün olmaktadır demişler.

Hatt-ı la' lin Bâkıyâ ol gonca-i nev-rüstenüñ

Seyr idenler didiler handânuñ olmakdur bu hat Baki D., 122/5, s.174

5. İşitenlerin Dile Getirdiği Güzellik

Sevgilinin güzelliklerini işitmek başkasından onun ünlene güzelliğini duymaktır. Böyle bir anlatım sevgilinin güzelliğinin dillere destan olması demektir.

Sevgilinin dudağının niteliklerini işitenler şaşkınlıklarından parmaklarını ısırp bunun gibi bir tatlı hiçbir yerde bulunmaz demişler. Yine papağan gibi tatlı sözlü olan sevgilinin sözlerini işitenler, söz söyleyenlerin en lütfedicisi

olarak sevgiliyi gösterirler. Sevgilinin gam yüküyle gönül mülkünü yıktığını işitenler ise, o âşîğa ne kadar da sitem etmiş, demişler.

Lebi vasfın işidenler ısırup barmağını

Didiler kanda bulunur ola bunuñ gibi kand Ahi D., 14/3, s.9

Lutf idüp söyledi ol tûtî-i şîrîn-güftâr

İşidenler didiler ancak ola lutf-ı suhan Ş. Yahya D., 265/2 s. 290

Dilberün hayl-i gamı mülk-i dili yıkdığına

İşidenler sitem itmiş ana haylî didiler E. Nazmi D., 1208/4, s. 124

6. Mana Ehlinin Dile Getirdiği Güzellik

Mana ehli işi anlayan bilen, işin gizliliklerine vakıf olan kimse demektir. Sevgilinin mana ehlinin gözüyle anlatılması şair için en büyük bir kanıttır.

Mana ehli sevgilinin yüzünün aynasını görünce bu yüzdeki manayı çözemeyip onun bu yüzündeki manayı ancak Allah bilir demişler. Bu yönüyle yüz Allah'ın bir tecellisi olarak mana kazanmaktadır.

Ehl-i ma'nâ göricek şüretün âyinesini

Hak bilür kim n'ola bu şürete manâ didiler K. Nizami D., 16/5, s. 135

7. Zahitlerin dile getirdiği güzellik

Zahit işin dış görünüşüne önem veren, bir işin manasına ve derinliğine inemeyen kişi olarak bilinir ve bu yönüyle divan şiirinde ele alınır. Zahit gece aya benzeyen sevgiliyi görünce sevgilinin parlaklığından gece ile gündüzü fark etmiyor, bundan dolayı ona kör diyorlar.

Gayrla sen mehi bir gördüğine zâhid-i şehîr

Giceden gündüzi fark itmedi a mâ didiler T. Cafer Çelebi D., 29/6, s. 338

8. Herkes Tarafından Bilinen Bir Güzellikten Öte Bir Güzellik

Sevgilinin benzetmelerle dile getirilen güzellik unsurları aslında benzetilen unsurların çok daha ötesindedir. Sevgilinin güzellik unsurları gazelde işlenirken nitelik bakımından sevgiliye benzerlik yönüyle eş değer unsur bulunmadığı vurgulanır ve bilinen güzellikten öte bir güzellik anlatılmaya çalışılır.

Her ne kadar sevgilinin yüzüne, zühre, ay ve güneş dense de onun gerçek özünü kimse bulamaz, yüzünün parlaklığı zühreden de aydan da güneşten de öte bir parlaklıktır, bu parlaklığa sınır konamaz.

Yüzüñe zühre didiler ü ay u gün velî

Mâhiyyetini kimse bulamaz budur esah Ahmedi D., 110/3, s. 275

Geh zühre didiler yüzüñe geh güneş geh ay

Rûşanlığından añlanımaz hîç gâyeti Ahmedi D., 682/5, s.594

Sevgilinin ağzına bazen nokta bazen zerre demişler ancak zan ve kuruntu ile onu açıklamak olanaksızdır. Onunağzı nokta ve zerrenin de ötesindedir.

Ağzuña gâh nokta vü geh zerre didiler

Cümle gümân ü vehm çü gelmez beyâna hiç A. Rıdvan D., 135/77, s. 233

9. Âşığı Yalanlamayı Dile Getiren Güzellik

Bazen âşık da sevgiliyi anlatmada yetersiz kalır. Bu durumda Sevgili için söylenenlere âşık kulak verir ve kendisini yalanlar.

Şu beyitte, şair, sevgilinin lal gibi olan kırmızı dudağına can dedim ancak bena bu yalanı söyletmeyip ona ölümsüzlük suyu dediler.

Cân didüm la lüñe hergiz beni söyletmediler

Âb-ı hayvân didiler aña bu yalanı göre Mustafa Ali D., 1233/4, s. 1100

10. Anlatılamayacak Derecede Üstün Güzellik

Sevgili ile ilgili benzetmeler çoğu zaman yetersiz kalır, sevgili ile ilgili daha fazlası söylenmek istenir. Bu durumda sevgili hakkında söylenenler şair tarafından eleştirilir veya daha güzelini bulma çabası hissettirilir.

Şair, sevgiliyi hurilere benzeterek hurilerle eşit tutanlar için, cennete gitmek için cehennem de daha fazla yanalar, diyerek tepki göstermekte ve gerçekte sevgilinin hurilerden de üstün bir güzelliğe sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Halk artuk yana cennetde cehennemden eğer

Sana fi'l-cümle müşâbih ola huri didiler K. Nizami D., 16/6, s. 1354

Sevgilinin güzelliğinin bir zerresini bile kimse açıklayamamıştır. Onun yüzünün parlaklığı ay, güneş ve zühreden de ötedir. Güzelliği deprem ile göğe velvele salmıştır. Onun güzelliğinin sayfasını gül yüzüne benzetmek söz konusu bile olamaz.

Hüsñüñüñ şemmesini kimse idemedi beyân

Ruh u zülfüñ sıfatın gerçi ki haylî didiler Ahmedi D., 135/5, s.294

Rûşen ol kim yüzüñi bimediler anlar kim

Aña ay u gün ü yâ zühre-i ezher didiler Ahmedi D., 142/4, s.299

Zelzele arza göge velvele saldı hüsnün

Didiler âh bu ne mâh u bu ne insandı Nigârî D., 651/6, s. 384

Hüsninüñ nüshasını beñzedicek gül yüzüñe

Söz degüldür bu sözüñ tınma hey ebter didiler Müniri D., 95/3, s. 268

Güneş sevgilinin ay yüzü parlaklığında dolayı saklansa buna şaşılmaz. İlahi sırları bilenler bile sana benzer bir suret bulamadılar ve bulamazlar.

Çarha girdiyse bu vech ile güneş n'ola Münîr

Ol mehüñ gün yüzine zerrece beñzer didiler Müniri D., 95/5, s. 268

Sırr-ı lâhûtı bilenler saña beñzer sûret

Bulmadı bulmayısar hîç heyûlî didiler Ahmedi D., 135/6, s.294

11. Âşıkların Dile Getirdiği Güzellik

Sevgilinin güzellik unsurları dile getirilirken şair bazen sevgilinin niteliklerini âşık diliyle ortaya koyar.

Sevgilinin hançer gibi olan yan bakışının cana hayat vermesi dile getirilince ciğerleri yanmış olan âşıklar bir yudum su istemekteler.

Gördiler hançerüñüñ zahmı virür cânâ hayât

'Âşık-ı teşne-cigerler bir içim su didiler Baki D., 184/5, s.157

Sevgiliye can veren âşıklar onun yüze dökülüp cim şeklinde görünen saçlarını görünce sevgilinin boyuna elif, kaşlarına nun demişler. Böylece âşıklar, sevgiliye "cân" demiş oluyorlar.

Cân virenler saña cîmin görüben saçlarıñuñ

Kâmetüñe elif ü kaşlarıña nûn didiler Ahmedi D., 211/4, s. 352

Saçına, cihan halkı temiz kıvrıcık saç dediklerinde, âşık, aynı saç için, güzel kokulu ince sümbül demiştir.

Zülfine ca'd-ı mutarrâ dediler halk-ı cihân

Ben derin sünbül-i hoş-bûy-ı letâfetdür bu Beyani D., 644/4, s. 450

12. Bir Soru Karşısında Dile Getirilen Güzellik

Âşık sevgili ile ilgili merak ettiği bir durumu soru şeklinde sevgiliye ya da sevgiliyle ilgisi olanlara yöneltir. Aldığı cevabı dediler ifadesiyle sunar. Böylece sevgili ile ilgili bir özelliği başkasından öğrenerek şiirinde dile getirir.

Âşık, sevgilinin saçı ve yüzündeki tüyleri ile ilgili soru sorduğunda, sevgilinin yaktığı gönlün ah ateşlerinin dumanıyız, cevabını alır.

Zülf ü hatına aslını sordumdı didiler

Bir sūhte-dilüñ eser-i dūd-ı âhıyuz Emri D., 206/4

Âşık sevgilinin izi tozunu sorduğunda, sürme ve misk cevap olarak sevgilinin bulunduğu yerin yolunun tozu yanında bize de toprak mı denir, dediler.

İzi tozını sordum kühl ile müşge didiler kim

Gubâr-ı râh-ı kûy-ı yâr yanında ne hâküz biz Emri D., 215/3

Âşığın ah çekip ciğer yakan yaranın çaresi nedir sorusuna, sabret, eğer sadık âşık isen yan, demişler.

Çâre-i dâğ-ı ciger-sûz nedir âh didim

Sabr kıl 'âşık-ı sâdıksan eger yan didiler Nigârı D., 196/4, s.125

Âşık, sevgilinin bulunduğu toprağın değerini sorduğunda, iki dünyanın mülkünün fiyatı verilse az gelir, cevabını alır. Âşık, gonca ağızlı güzeli görüp bu nasıl bir candır diye sorduğunda, süslü yanaklı sevgili özge candır, cevabını alır. Âşık, gözüme güzel göründü kim bu diye sorduğunda, güzellik bahçesinde salınan selvidir, cevabını alır.

Didim âyâ ne olur kıymet-i hâk-i derin

Mülk-i dâreyni ana fiet-i erzân didiler Nigârı D., 196/7, s.125

Bugün bir gonca-fem gördüm didüm kim hey ne cândur bu

Didiler bu ruh-ı zîbâyı sorma özge cândur bu Mihri Hatun D., 136/1, s. 122

Didim âyâ ki bu kim 'aynıma ra'nâ görünür

Bâğçe-i hüsnede bir sero-i revândır didiler Nigârı D., 202/2, s. 129

Âşık sevgilinin eşiği başında gönül sahiplerini görüp kıyamet mi diye sorunca, hey hey selvi boylu, cevabını alır.

Ser-i kûyunda kim erbâb-ı dil cem'iyetin gördüm

Kıyâmet mi didim hey hey didiler sero-kâmet var Nigârı D., 206/4, s. 132

Âşık, sevgilinin şekerli kırmızı dudağını her kime sordumsa, tekrar tekrar bal cevabını verdiler.

Ey gözüm nûrı senüñ la'l-i şeker-bâruñı ben

Her kime sordum ise şehd-i mükerrer didiler Müniri D., 95/2, s. 268

13. Rakiplerin Dile Getirdiği Güzellik

Sevgilinin iltifatını görmek için onun cömertlik kapısında bekleyen Bâkî'ye onu kıskanan rakipler, kim bilir ne zaman gelir, demişler.

İltifâtuñ göricek Bâkîye kapuñda şehâ

Hased ehli nice bir bunda gelür bu didiler Baki D., 184/1, s.157

14. Akıllı Olanların Dile Getirdiği Güzellik

Aklı olanların, âşık olanlara bakış tarzı farklı bir bakış açısıyla yansıtılır.

Aklı olanlar, sevgilinin gözünün fitnessini görünce, buna melek ve huriler dâhil herkes, aşırı bir sevgiyle bağlanıp kendinden geçer, demişler.

Aklı olanlar gözünüñ fitnessini göríbenüñ

Melek ü hür dahı ola buña meftûn didiler Ahmedî D., 211/5, s. 352

15. Gönül Ehlinin Dile Getirdiği Güzellik

Gönül ehli, sevgilinin yüzüne Mevla'nın rahmeti, resmedilmiş ruh, cennet-i âlâ; yanağına parlak güneş, boyuna tuba ağacı, dudağına Kevser, saçının kıvrımlarına güzel kokulu çiçek olan şebbu, dudağına şarap, yenilenmiş bal ve sevgilinin kendisine de Huri demişlerdir.

Sevgilinin yüzü Allah'ın rahmeti olarak kendini gösterince, onun yoluna can vermenin üstünlüğü dile getirilmiştir. Çünkü yüz Allah'ın rahmetinin tecellisi olunca gerçekte can Allah'a verilmiş olur ve bu da her şeyden üstün sayılır. Yine sevgilinin yüzünün cennet-i âlâ olarak görülmesi Allah'ın güzelliğinin yüze tecellisi etmesi ile ele alınmalıdır. Allah'ın tecellisi yüze aksedince o yüz cennet-i âlâ olmaktadır.

Ehl-i dil sûretüñe rahmet-i Mevlâ didiler

Kamudan yoluña cân virmegi evlî didiler Ahmedî D., 135/1, s.293

Ehl-i diller yüzüñe rûh-ı musavver didiler

Teşne-cânlar lebüñe şehd-i mükerrer didiler Müniri D., 95/1, s. 268

Ehl-i diller yüzüñe cennet-i a'lâ didiler

Sây-e-i kaddüñe hemsây-e-i Tûbâ didiler T. Cafer Çelebi D., 29/1, s. 338

Sevgilini yanağı parlak güneş, boyu tuba ağacı, dudağı Kevser suyu olarak düşünülüp güneş ışığı, ağaç ve su bir araya getirilerek canlı bir tablo çizilmiştir.

Ehl-i dil yanağuna şemş -i münevver didiler

Boyuña tûbâ vü dudaguña kevser didiler Ahmedî D., 142/1, s.299

Ehl-i diller şiken-i zülfüne şebbû didiler

'Âlemi kıldı mu'attar nice şeb bu didiler Baki D., 184/1, s.157

Ehl-i diller yüzüne rahmet-i Mevlâ didiler

Tûtiyâdan ayağun toprağı evlâ didiler A. Rıdvan D., 227/1, s. 263

Şairin sevgilinin dudağını şaraba benzetmesini, gönül ehli memnuniyetle karşılamış ve bu ne renkli ve ne anlamlı bir mana, demişler.

Meye benzettümdi la'lüni ehl-i diller

Hey ne rengîn ü ne hoş ma'nâ bu ma'nâ didiler E. Nazmi D., 2207/4, s. 1244

Sevgiliye denk bir güzel olamayacağı için, sevgilinin benzetileceği en güzel varlık Huridir. Bu nedenle ona Huri demişlerdir.

Ehl-i diller görüb ol dilberi hûrî didiler

Buna mânend güzel ola mı ya'nî didiler E.Nazmi D., 2206/1, s.1244

16. Nazar Ehlinin Dile Getirdiği Güzellik

Nazar ehli, nergis gibi sarhoş olmayan kişiler, sevgilinin gözüne nergis çiçeği demişlerdir.

Olmamışlardı nazar ehli nitekim nergis

Ol kişiler ki senün gözüne 'abher didiler Ahmedî D., 142/2, s.299

Nazar ehli, sevgilinin aşkına kutlu sultanın talihi, kapısının kulluğuna da büyük zenginlik demişlerdir.

'İşkuña ehl-i nazar baht-ı hümâyûn didiler

Kapuñuñ kulluğunu devlet-i efzûn didiler Ahmedî D., 211/1, s.352

Sevgilinin ağzını görenler ölümsüzlük suyuna susayıp sevgilinin şarap renkli dudağının âşıkları kendinden geçirdiğini söylemişlerdir.

Gören agzuñi aña teşne-durur Âb-ı Hayât

Cânları mest ider bu leb-i mey-gûn didiler Ahmedî D., 211/2, s. 35

Sevgilinin durumu nâfeye benzetilince sarhoş nergis hatırlanıp sevgiliye ahu demişlerdir.

Nâfeye beñzedicek hâlünü erbâb-ı nazar

Nergis-i mestüñi yâd eyleyüp âhû didiler Baki D., 184/3, s.157

Nazar ehli sevgilinin yanağını görünce, gül bahçesine benzeyen güzel yüz üzerinde en güzel gül gördüklerini ifade etmişlerdir.

Ruh-ı dildârı görüp dediler erbâb-ı nazar

Gül-i ra'nâ-yı gülistân-ı melâhatdür bu Beyanî D., 644/3, s. 450

Nazar ehli sevgilinin yüzüne baktıkları zaman yüzüne güneş, yanağına ay demişlerdir.

Yüzüne ehl-i nazarlar nazar itdiği gibi

Mihr ü mehdür didiler cebhe vü ruhsârın için E. Nazmi D., 5197/2, s. 2769

Sevgilinin güzel yüzünün sayfalarını gören nazar ehli sevgilinin yüzünü güzellik defterine benzeterek onun yüzüne mana mecmuası demişlerdir.

Varak-ı şüret-i zîbânı görüp ehl-i nazar

Defter-i hüsnüñe mecmû'ü-i ma'nâ didiler T. Cafer Çelebi D., 29/4, s. 338

Sevgilinin yüzü cennet-i a'la güzelliği ise tecelli nurlarının parıltısı olarak dile getirilir.

Yüzüne ehl-i nazar cennet-i a'lâ didiler

Hüsnüne pertev-i envâr-ı tecellâ didiler K. Nizami D., 16/1, s. 135

17. Gayb Âleminde Yüzünü Görenlerin Dile Getirdiği Güzellik

Gayb ve şehadet âlemini görenler, Allah'ın tecelli nurunun sevgilinin yüzüne yansıdığını, sevgilinin yanağının tecelli nurlarının görüldüğü yer olduğunu dile getirirken, renk ustaları da Allah'ın sanatının sevgilinin yüzünde rengini bulduğunu belirtirler.

Âlem-i gayb u şehâdetde yüzüñ görenler

Düşüben hayrete zî-nûr-ı tecellî didiler Ahmedi D., 35/2, s.293

'Âlem-i gayb u şehâdetde gören ruhlarıñı

Bî-gümân mazhar-ı envâr-ı tecellâ didiler A. Rıdvan D., 227/2, s. 263

Sıbgatu'llah'dan yüzüñ ol rengi buldı kim anı

Görüben cân rengi budur didiler sabbâğlar Ahmedi D., 225/6, s. 362

Sonuç

Gazellerde demişler ifadesi ile sevgilinin güzellik unsurları farklı bakış açıları ele alınır. Farklı derece ve tabakalardaki insanların sevgiliyi ele alışı ve değerlendirişi dile getirilmiş olur. Şair, sevgiliyi anlatırken bir şekilde kendi düşüncelerine tanık tutmuş olur. Bir başkasının gözünden, duyumundan ya da hayalinden hareketle sevgiliyi anlatır. Bu anlatım şekliyle hem anlatıma kuvvet verilmiş hem de anlatımdaki inandırıcılık artırılmış olur.

Sevgilinin özellikleri, halkın sevgili hakkında konuştuklarının, bazılarının onunla ilgili söylediklerinin, sevgiliyi görenlerin, onu seyredenlerin, onun güzelliklerini işitenlerin dilinden ele alınır ve değerlendirilir. Toplum içerisinde saygı gören ve herkes tarafından değer verilen mana ehlinin, nazar ehlinin, akıl ehlinin, gönül ehlinin, gayp ve şehadet âleminde sevgiliyi görenlerin dediklerinden yola çıkılarak sevgilinin güzellikleri, klasik şiirdeki kalıplaşmış benzetme anlatım biçimiyle şiirde işlenir. Aşığın gözüyle ele alınan sevgili bir de aşığı yalanlayıp sevgiliyi gördükten sonra düşüncesi değişenlerin bakış açılarıyla ele alınır ve aşığın kendi haklılığı ortaya konulur. Rakibin bakış açısı ile sevgili ele alınırken rakip eleştirilir ve âşık kendisini haklı çıkarır.

Kaynakça

AKSOYAK İ. Hakkı. (2018), *Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı*. Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0> 14.11.2018.

ARSLAN, Mehmet. (2018), *Mihri Hâtun Dîvânı*. Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/58679,mihri-hatun-divanipdf.pdf?0> 14.11.2018.

AVŞAR, Ziya. (2017), *Revânî Dîvânı*. Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?0>14.11.2018.

AYDEMİR, Yaşar. (2017), *Ahmedî Divanı*. Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0>

AYDEMİR, Yaşar. (2017), *Ravzî Divanı*. Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56190,ravzi-divanipdf.pdf?0> 18.11.2018

BAŞPINAR, Fatih. *Beyânî Divanı*. Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10599,beyani-bpdf.pdf?0> 16.11.2018

BİLGİN, Azmi. (2017), *Nigârî Dîvânı*. Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55757,nigari-divanipdf.pdf?0>14.11.2018.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, (1971). *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*, MEB Basımevi, İstanbul.

DEMİR, Hiclal. (2017), *Lâzîkî-zâde Feyzullah Nâfiz ve Dîvânı* Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/54126,53959lazikizade-feyzullah-nafizdivanpdfpdf.pdf?0> 14.11.2018.

ERDOĞAN, Mustafa. (2017), *Bursalı Rahmî Dîvânı*. Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55910,bursali-rahmi-divanipdf.pdf?0>14.11.2018.

ERSOY, Ersen. (2017), *Münirî Dîvânı*. Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56095,muniri-divanipdf.pdf?0>14.11.2018.

ERÜNSAL, İsmail E. (2018), *Tâcî-Zâde Ca'fer Çelebi Dîvânı*. Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/59332,taci-zade-cafer-celebi-divanipdf.pdf?0> 14.11.2018.

DEVELLİOĞLU, Ferit (1993). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.

HARMANCI, Esat. (2017), *Süheyli Dîvânı* Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55750,suheyli-divanipdf.pdf?0>14.11.2018.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55738,ahmed-i-ridvan-divanipdf.pdf?0> 03.12.2018

İPEKTEN, Haluk (1974). *Karamanlı Nizami Hayatı Edebi Kişiliği ve Divanı*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara.

KAÇALIN Mustafa S. *Âhî Divanı*. Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10590,ahidivanimustafakacalinpdf.pdf?0> 6.11.2018

KAVRUK, Hasan. *Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı*. Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10655,seyhulislamyahyadivanihasan-kavrukpdf.pdf?0> 14.11.2018.

KAYA, Bayram Ali. (2017), *Azmizâde Hâletî Dîvânı*. Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0>14.11.2018.

KURNAZ, Cemal, (1996). *Hayali Bey Divanı'nın Tahlili*, MEB Basımevi, İstanbul.

KURTOĞLU, Orhan. (2018), *Bosnalı Âsım Dîvânı*. Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/58698,bosnali-asim-divanipdf.pdf?0> 14.11.2018.

KÜÇÜK, Sebahattin. *Baki Divanı*. Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10596,bakidivanisabahattinkucukpdf.pdf?0> 16.11.2018

LEVEND, Ağâh Sırrı, (1984). *Divan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar)*, Enderun Kitapevi, İstanbul.

Macit, Muhsin. (2017), *Nedim Divanı* Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56214,nedim-divanipdf.pdf?0>14.11.2018.

SARAÇ, M.A.Yekta. *Emrî Divanı*. Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10607,emridivanipdf.pdf?0> 6.11.2018

SEFERCİOĞLU, M.Nejat. (2001). *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara.

TAŞ, Hakan. (2017), *Vahyî Dîvânı*. Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55745,vahyi-divanipdf.pdf?0> 14.11.2018.

ÜST, Sibel. (2018), *Edirneli Nazmî Dîvânı* Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/57766,edirneli-nazmi-divanipdf.pdf?0> 14.11.2018.

ÜST, Sibel. (2018), *Edirneli Nazmî Dîvânı*. Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/57766,edirneli-nazmi-divanipdf.pdf?0> 26.11.2018

ÜSTÜNER, Kaplan. (2017), *Yâver Dîvânı* Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55748,yaver-divanipdf.pdf?0> 14.11.2018.

YAŞAR, Aydemir. (2017), *Ravzî Dîvânı*. Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56190,ravzi-divanipdf.pdf?0>14.11.2018.

YAZICI, Gülgün Erişen. (2017), *Kâmî Dîvânı*. Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55977,kami-divani-pdf.pdf?0>14.11.2018.

ZAVOTÇU, Gencay. (2018). *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, Umuttepe Yayınları, İzmit.

ZÜLFE, Ömer. (2010). *Hecrî Divanı*. Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10618,hecripdf.pdf?0> 14.11.2018.

1642 TARİHLİ AVÂRIZ DEFTERİNE GÖRE GÖRDES KAZASI
THE TOWNSHIP OF GÖRDES ACCORDING TO AWARID
REGISTER DATED 1642

MUSA SEZER

Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

musa.sezer@erzurum.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0003-3659-4085>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
S.8, Nisan | April 2019, Erzurum
ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 20.12.2018
Kabul Tarihi | Accepted Date : 25.12.2018
Sayfa | Pages : 75-92
 <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.102>

This article was checked by

 iThenticate®

1642 TARİHLİ AVÂRIZ DEFTERİNE GÖRE GÖRDES KAZÂSI

Musa SEZER

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S.8, Nisan 2019, Sayfa: 75-92

ÖZET

Gördes, günümüzde Manisa iline bağlı bir ilçedir. 1412 yılında Çelebi Mehmed döneminde Manisa ve çevresinin Osmanlı idaresi altına alınmasıyla Gördes de Osmanlı toprakları arasına katılmıştır. XV. yüzyıldan itibaren Saruhan Sancağı'na bağlı bir kazâ merkezi olan Gördes, bu özelliğini Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam ettirmiştir. XVII. yüzyılın başlarından itibaren olağanüstü durumlar ve savaş masraflarının karşılanması için tahsil edilen avâriz vergisi, süregelen savaşlar neticesinde sürekli alınan vergiler arasına girmiştir. Bu vergi için yapılan sayımlarda avâriz defterleri tutulmaktaydı. 1640'lı yıllarda Osmanlı Devleti topraklarının genelinde bir avâriz tahriri yapıldığı bilinmektedir. 1642 yılında Gördes Kazâsı'nda da avâriz tahriri yapılmış ve bir defter hazırlanmıştır. Bu defterde Gördes Kazâsının mahalle ve köy gibi yerleşim birimleri ve buralarda yaşayan nüfus ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır. Ayrıca defterde tahrir dışı tutulan ve "Ellici" olarak bilinen İldelik Yörükleri üzerinde durularak nüfus içindeki oranları ortaya konulacaktır. Söz konusu defteri esas alan bu çalışma, belirtilen dönemdeki avâriz tahrirleri üzerine yapılan çalışmalardan biri olma ve Gördes Kazâsı hakkında bilgi vermek amacındadır. Ayrıca Gördes'in 1642 yılındaki mahalle ve köylerinin tespit edilip, nüfus durumunun ortaya konulmasıyla şehrin tarihine küçük de olsa bir katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Avâriz, Manisa, Gördes, İldelik, Ellici, Yörük.

THE TOWNSHIP OF GÖRDES ACCORDING TO AWARID REGISTER DATED 1642

ABSTRACT

Gördes is a township linked to the province of Manisa. In the year 1412 during the era of Çelebi Mehmed, with the introduction of Manisa and its surroundings under Ottoman rule, Gördes has also joined the Ottoman lands. Gördes, a township center, connected to the Saruhan Sanjak after XVth century, continued this feature until the fall of the Ottoman Empire. Since the beginning of the XVIIth century, the tax of awarid collected in order to compensate for extraordinary situations and the costs of the war, has been one of the taxes that have been permanently taken as a result of the ongoing wars. In the censuses carried out for this tax, the awarid registers were kept. It is known that in the 1640s there was a general census in the territories of the Ottoman Empire. In 1642, the extraordinary tax was also carried out in the township of Gördes and an awarid register was prepared. Based on this awarid register, settlements such as neighborhood and village of the Gördes area and the population living in these areas will be evaluated in detail. Also by emphasizing İdelik Nomads, known as "Elliciler" and were unregistered in awarid registers, their rates within the population will be revealed. This study, which is based on the book in question, aims to be one of the studies on the awarid registers in the specified period and to give information about the Gördes township. In addition, it is aimed to provide a small contribution to the history of the city by determining the neighborhoods and villages of the Gördes in 1642 and revealing the population status.

Keywords: Ottoman State, Awarid, Manisa, Gördes, İldelik, Ellici, Nomad.

Giriş

Gördes ismi yabancı kaynaklarda *Gördis* ve *Guerdes* olarak geçmektedir. Batı Anadolu'da Gediz Irmağı'na Manisa civarında karışan Kum Çayı'nın yukarı kısmında ve bu çayın batı tarafında hâkim bir yamaç üzerindedir.¹ Günümüzde Manisa'ya bağlı bir ilçe olan Gördes'in doğusunda Demirci, güneyinde Köprübaşı, Salihli ve Gölarmara, batısında Akhisar ve kuzeyinde Balıkesir'in Sındırgı ilçeleri bulunmaktadır.² Kuruluşunun Frigler döneminde olduğu tahmin edilen Gördes, sonrasında tarih boyunca sırasıyla Lidyalılar, Persler, İskender İmparatorluğu, Bergama Krallığı, Roma ve Bizans İmparatorluklarının hâkimiyetleri altında kaldı.³

Bölgedeki Bizans hâkimiyetinin devam ettiği bir sırada Anadolu'nun Moğol nüfuzu altına girmesi sınır hattındaki diğer şehirler gibi, Manisa ve çevresini de etkiledi. Moğol baskısından kaçan Türkmen boyları batı Anadolu bölgesine yığıldılar ve 1280'lerden itibaren siyasî birlikler kurarak bölgedeki şehirleri ele geçirmeye başladılar.⁴ Bizans bu durumu engellemek üzere Katalanlardan yardım istedi. 1303'de İstanbul'a oradan da Türkmenlerle mücadele etmek üzere Batı Anadolu'ya gelen Katalanlar, Bizans'ın beklediği başarıyı gösteremeyerek bölgeden çekildiler. Çevresi 1305'e kadar ele geçirilen Manisa, 1313'te Saruhan Bey tarafından fethedildi.⁵ Saruhan Bey, devlet reisi olduğu zaman devlet merkezi olan Manisa'da oturmuş, oğlu Bekçe (Begce) Bey ise Gördes'te bulunmuştu. Gördes'te bir ara Saruhan Bey'in kardeşi Çoğa Bey ve sonra Saruhan Bey'in oğlu Devlet Han yöneticilik yapmıştı.⁶

Saruhanogulları Beyliği'nin 1390'da Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı nüfuzu altına girmesiyle, Manisa ve çevresi ile birlikte Gördes de Osmanlı sınırlarına dâhil oldu. 1402'de Ankara Savaşı'ndan sonra oluşan Fetret döneminde yeniden kurulan Saruhanogulları'na 1412'de Mehmed Çelebi tarafından kesin olarak son verilmiştir.⁷ Gördes, XV. yüzyıldan itibaren Saruhan Sancağı'na bağlı Manisa, Adala, Akhisar, Güzelhisar, Marmara, Görduk, Kayacık, Demirci, Nif (Kemal Paşa), Ilıca ve Menemen kazâları gibi bir kazâ

¹ Besim Darkot, "Gördes", *İA.*, MEB, C.4, Eskişehir 1997, s.815.

² İbrahim Çiçek, *Gördesli Mücadele Makhbule ve Silah arkadaşları*, Salihli Belediyesi Yayınları, Salihli 1998, s.14.

³ Zekeriya Yurdoğlu, *Gördes Tarihi*, Gördes Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir 1993, s.22-26.

⁴ Feridun Emecen, "Manisa", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.27, Ankara 2003, s.578.

⁵ Feridun Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, TTK. Yayınları, Ankara 2013, s.17; Feridun Emecen, "Saruhanogulları", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.36, İstanbul 2009, s.170-171.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, TTK. Yayınları, Ankara 1988, s.133, 163.

⁷ Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, s.1, 20-23.

merkeziydi. Gördes, Saruhan Sancağı'nın bir kazâsı olma özelliğini neredeyse Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam ettirmiştir.⁸

XVII. yüzyılda bölgeyi ziyaret eden Evliya Çelebi, Seyahatnâmesi'nde Gördes'in Saruhan oğlu Yakub Bey tarafından fethedildiğini ve adının İskender İmparatorluğu tarihinden sonra Kral Koritoz isminden geldiğini bildirmiştir. Evliya Çelebi'nin şehre uğradığı dönemde Gördes, Saruhan Sancağı'na bağlı yüz elli akçelik bir kazâ idi. Burada kethüdayeri ve serdarı vardı. Sokakları inişli yokuşlu olan Gördes'te altı mahalle ve toplam 2.200 toprak örtülü ev bulunuyordu.⁹ Kral Koritoz isminden zamanla Gördes ismine dönüşen şehir, Evliya Çelebi'nin ziyaret ettiği dönemde sahip olduğu ev sayısına bakılırsa önemli bir nüfusu barındırmaktaydı.

1. 1642 Tarihli Avâriz Defteri

Osmanlı Devleti'nde olağanüstü durumlar ve savaş masraflarını karşılamak üzere padişah emriyle reyadan toplanan her türlü hizmet, eşya ve para şeklindeki tekâlîfe avâriz adı verilmekteydi. Bu vergi önceden tespit edilen ve defterlere kaydedilen nüfusun, avâriz hanelerine bölünmesi suretiyle tahsil edilmekteydi.¹⁰ Savaş zamanlarında ihtiyaç hâsıl olduğunda toplanan avâriz vergisi, daha sonra ardı ardına yapılan savaşlar nedeniyle düzenli toplanan vergilerden olmuştur. Yerine ve vergisine göre gerçek avâriz hanesinin 4 ilâ 50 hanesi, bir avâriz hanesini oluşturuordu.¹¹

XVII. yüzyıl Osmanlı demografi ve iskân tarihi açısından önemli bir potansiyele sahip olan mufassal avâriz tahrirlerinin bu özelliğini, bu alanda yapılan çalışmalar yeterince ortaya koymaktadır. 1640'lı yıllarda imparatorluk çapında, gayet kapsamlı bir cizye ve avâriz tahriri yapılmış ve bunun sonucu olarak birçok mufassal avâriz defteri ortaya çıkmıştır.¹² Bu yıllarda hazırlanmış avâriz defterleri ile ilgili birçok çalışmanın yayınlandığı görülmektedir.¹³

⁸ Mehmet Karakuyu, **Manisa'nın Tarihi Coğrafyası**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2005, s.182, 216, 298-299, 334, 365; Şahin Sonyıldırım, **17. Yüzyılın İlk Yarısında Manisa**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007, s.23.

⁹ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi**, (Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff), Yapı Kredi Yayınları, 9. Kitap, İstanbul 2000, s.32.

¹⁰ Ömer Lütfi Barkan, "Avâriz", **İA.**, MEB, C.2, İstanbul 1979, s.13-14.

¹¹ Halil Sahillioğlu, "Avâriz", **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı, C.4, İstanbul 1991, s.108-109.

¹² Oktay Özel, "17. Yüzyıl Osmanlı Demografi ve İskan Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: Mufassal Avâriz Defterleri", **XII. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 12-16 Eylül 1994), Kongreye Sunulan Bildiriler III**, Ankara 1999, s.738-739.

¹³ Mehmet İnbaşı, "1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre Erzurum Şehri", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, IV, İstanbul 2001, ss.9-32; "Erzincan Kazâsı (1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre)", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 16/41,

Çalışmanın temel kaynağını oluşturan defter de 1642 tarihli olup, mufassal özelliktedir. Defter bu yılda imparatorluk genelinde yapılan mufassal avâriz tahrirleri içinde Saruhan Livası'na bağlı Gördes Kazâsı'nı ihtiva etmektedir. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde Maliyeden Müdevver Defterleri Kataloğu'nda 6867 numarası ile bulunmaktadır. Söz konusu sayım *Gördes kadısı Mevlana Mustafa* tarafından yapılmıştır. Defterin başlangıç kısmında herhangi bir tarihe rastlanmamaktadır. Muhtelif yerlerinde değişik tarihler olmakla birlikte bu tarihlerin çoğunun sonradan hane miktarlarına ekleme yapıldığı için yazılan tarihler olduğu sonucuna varılmaktadır. Tarihler arasında itibar edilecek tarih ise tahrir sonunda kadı mührünün bulunduğu kısımdaki tarihtir. Buradan söz konusu avâriz tahririnin 11-20 Rebü'l-evvel 1052/ 9-18 Haziran 1642'de yapıldığı tespit edilmektedir.¹⁴ Defterin ilk sayfasında Gördes Kazâsı'nın 1642'de yapılan avâriz tahririnin gönderilen bir ferman üzerine yapıldığından bahsedilmektedir. Defterde avâriz reayası ile defter harici tutulan vilâyet reayası tahririnin yapıldığı, Gördes kadısı Mevlana Mustafa tarafından düşülen kayıttan anlaşılmaktadır.¹⁵

1642 tarihli Gördes avâriz defterinin hazırlanış özellikleri bakımından incelendiğinde, genelde avâriz defterlerinin başlangıcında verilen başlığa rastlanmamaktadır. İlk sayfası 4'ten başlayan ve kapak sayfası bulunmayan defterin başlangıç sayfaları muhtemelen kaybolmuş olmalıdır. 4. sayfası boş olan defterin 5. sayfasında defterde bulunan sayısal verilerin bir sonucu niteliğinde icmal bilgiler mevcuttur. Burada Gördes'te sakin reaya, haymane,

Erzurum 2009, ss.189-214; "1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre Kemah Kazâsı", **XVI. Türk Tarih Kongresi**, 4(2), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010, ss.739-759; "Bayburd Sancağı (1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre)", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 10/2, Erzurum 2007, ss. 89-117; Eyüp Kul, "1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre Şiran Kazâsı ve Köyleri", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 44, Erzurum 2010, ss.271-289; İbrahim Etem Çakır, "1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre İspir Sancağı", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2/8, Summer 2009, ss.109-122; Enver Çakar, Füsün Kara, "17. Yüzyılın Ortalarında Arapgir Sancağında İskân ve Nüfus (1643 Tarihli Avâriz-Hane Defterine Göre)", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 15/2, Elazığ 2005, ss.385-412; Feridun M. Emecen, "Kayacık Kazâsının Avâriz Defteri", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, 12, İstanbul 1981-1982, ss.159-170; Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları VII-Karahisar-ı Şarkî Sancağı Mufassal Avâriz Defteri (1642-1643 Tarihli), (Haz. Mehmet Öz-Fatma Acun), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008; Alpaslan Demir, "1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre Koğans Kazâsı", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 11 (2), Gaziantep 2012, ss.505-529; Volkan Ertürk, "1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre Vize Sancağı Kazaları", **EKEV Akademi Dergisi**, 57(Güz 2013), ss.209-232.

¹⁴ BOA. MAD.d. 6867, s.36. *Tahrîren fî evâsıt-ı Rebü'l-evvel li-sene isneyn ve hamsin ve elf.*

¹⁵ BOA. MAD.d. 6867, s.6. *Bu abd-ı fakire sadaka buyurulan Gördes kazâsının kadîmi hâne-i avâriz re'âyâsıyla haric ez defter vilâyet-i re'âyâyı tahrîr ve defter idüüb rikâb-ı hümâyûn saâdet makrûne arz idesin deyu fermân-ı âlişân sâdır olmağın intisâlü'l-emrû'l-âli tahrîr ve defter olunub pâye-i serîr-i alâya arz olundu. Bâkî fermân der âdlindir.*

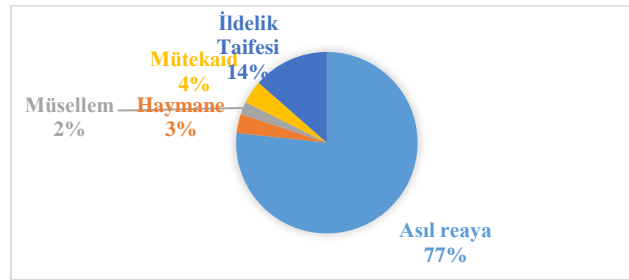
müsellem ve mütekaid sayıları ile İldelik taifesinin nefer sayıları kaydedilmiştir.¹⁶ Ancak defterin mufassal kısmı incelendiğinde kişi isimleri üzerinde yazılı olan haymane, müsellem ve mütekaidlerin bir kısmının silik ve okunamaz durumda olduğu görülmektedir. Bu nedenle okunabilir durumda olan kişiler sayıldığında, elde edilen bilgilerin icmal sayfadaki verilerle uyuşmadığı görülmektedir.

2. Gördes Kazâsı ve Nüfus Durumu

Çalışmanın ana kaynağı olan avâriz defterinden elde edilen bilgilere göre, Gördes Kazâsı'nın eski defterinde avâriz hane 411,5 ve piyade ile müsellem hanesi 71 olarak kayıtlıdır.¹⁷ Defterin tutulduğu 1642'de ise Gördes'te *haric ez defter* olan haymane ve mütekaidler 143 nefer idiler. Ancak defter harici tutulan bu taifeler 48 avâriz hanesi olarak belirtilmiş olup toplamda 530 hane oldukları kaydedilmiştir.¹⁸ Açıklamanın devamında kadı tarafından yapılan hesaplama neticesinde asıl avâriz reayası, piyade ve müsellem reayası ile hariç ez defter olan mütekaid reayasının toplamı 1.637 nefer idi. Bunlar haricinde 256 nefer de İldelik taifesinden vardı.¹⁹ Toplamda 1.893 nefer/gerçek hane olan kazâda²⁰ her hane kabul gören 5 kat sayısı ile çarpıldığında 1642'de Gördes Kazâsı nüfusunun yaklaşık 9.465 olduğu görülür.

Merkez mahalleler ve köyler dâhil olmak üzere 1.893 neferin 1.452'si asıl reaya, 65'i haymane, 42'si müsellem, 78'i mütekaid ve 256'sı İldelik taifesinden idi. Piyadeler, müsellemeler ile birlikte kaydedilmişlerdi.²¹

Grafik 1. 1642'de Gördes Genel Nüfusunun Dağılımı

¹⁶ BOA. MAD.d. 6867, s.4.

¹⁷ BOA. MAD.d. 6867, s.38. "... Gördes kazâsının kadîmde defterde dört yüz on bir buçuk avâriz hânesi olup ve yetmiş bir hâne dahi piyâde ve müsellem re'âyâsının hâneleri olup ..."

¹⁸ BOA. MAD.d. 6867, s.38. "... hâliyâ haymane ve bedel-i mütekaidin re'âyâsından tahrîr olunan hariç ez defter yüz kırk üç nefer re'âyâ dahi kırk sekiz hâne hesâbı üzere cem'ân beş yüz otuz hâne olup."

¹⁹ BOA. MAD.d. 6867, s.38. "... bi'l-cümle asıl kadîm-i avâriz re'âyâsı ve piyâde ve müsellem re'âyâsı ve hariç ez defter bedel-i mütekaidin re'âyâsı ile bin altı yüz otuz yedi nefer olup ...", "... Ve bundan mâadâ iki yüz elli altı re'âyâ dahi İldelik mukataası re'âyâsından ..."

²⁰ BOA. MAD.d. 6867, s.39.

²¹ BOA. MAD.d. 6867, s.5, 38, 39.

Grafikten de anlaşılacağı üzere kazâ genelinde % 77 oranında reaya bulunmaktaydı. Bunu % 14 ile İldelik taifesi ve % 4 ile mütekaidler izlemekteydi. Kazâ genelinde oranı en az topluluk % 2 ile müsellemler ve % 3 ile haymaneler idi.

2.1. Mahalleler ve Nüfus Durumu

1642'de Gördes şehir merkezinde 7 mahalle bulunmaktaydı.²² *Mahalle-i Cedîd* adında bir mahallenin "*Mahalle-i Cedîd bâ-ferman kayddır. fi 15 Rebîü'l-âhir sene 1063, tahmil*" şeklindeki açıklamasından 1653'te yeni eklendiği anlaşılmaktadır. Yani bu tarihte mahalle sayısı 8'e yükselmişti.²³ Daha önceki tahrir defterleri kayıtlarından XVI. yüzyıla ait olanlar incelendiğinde, 1530 yılında Gördes'te *Taş, Orta, Divan ve Foryaz* adında 4 mahalle bulunuyordu.²⁴ 1575 yılında ise bu mahallelere *Cami, Çınkırağlı ve Bazar Mescidi* mahallelerinin eklenmesiyle mahalle sayısı 7'ye yükselmişti. Bu tarihte Divan Mahallesi, *Divan Yeri* şeklindeydi.²⁵ 1575 tarihli Saruhan Evkâf defterinde Foryaz ve Taş mahallelerinin isimleri bir vesile ile kaydedilmişlerdir.²⁶ XVII. yüzyıla gelindiğinde Evliya Çelebi'nin bildirdiğine göre Gördes'te 6 mahalle vardı.²⁷

1642 tarihli defterde öncelikle kazâ merkezinde bulunan mahalleler, daha sonra ise kazâyaya bağlı köyler kaydedilmiştir. *Mahalle-i Cedîd* adı altındaki mahalle, 15 Rebîü'l-âhir 1063/15 Mart 1653 tarihinde 1 hane idi. Bu hane tahminden (ekleme) oluşuyordu. Buna göre Cedîd Mahallesi, 1642'den sonra

²² BOA. MAD.d. 6867, s.6-11.

²³ BOA. MAD.d. 6867, s.6.

²⁴ **166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) <Dizin ve Tıpkıbasım>**, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 1995, s.350.

²⁵ Kadir Atamaz, "Gördüs Şehri (XVI. Yüzyıl)", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.9, S.42 (Şubat 2016), s.420-421.

²⁶ **Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan (Metin ve İnceleme)**, (Haz. M. Akif Erdoğan, Ömer Bıyık), Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014, s.216. Bu eserde, defterin orijinalinde noktalamaların olmamasından dolayı olsa gerek, *Foryaz* Mahallesi sehven *Kurnaz* olarak transkribe edilmiştir. TKG. KK. TT. d. 544, s.81b; 1530 tarihli tahrir defterinde mahallenin Foryaz/Furyaz olduğu daha belirgindir. *166 Numaralı ...*, s.350.

²⁷ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi**, s.32; 1842 tarihli nüfus defteri ve 1845 tarihli temettuat defterine göre 32 mahalle vardı. Fatih Bozkurt, **Maliye Nezareti Temettuat Defterlerine Göre Gördes Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu**, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa 2003, s.23; Murat Ertan, **19. Yüzyılda Gördes Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, s.11-12; 1928'de Son Teşkilât-ı Mülkiye'ye göre isimleri yazılı olmamakla birlikte mahalle sayısı 5 idi. Türkiye Cumhuriyeti Dâhiliye Vekâleti, **Son Teşkilât-ı Mülkiye'de Köylerimiz Adları**, Hilal Matbaası, İstanbul 1928, s.987.

yani 1653’de sonradan eklenmiş görünmektedir. Sonrasında ise *Kazâ-i Görđus* ve *Nefs-i Görđus* başlıkları altında diğer mahalleler sıralanmıştır.²⁸

Tablo 1: 1642’de Gördes Merkez Mahallelerinde Nüfus

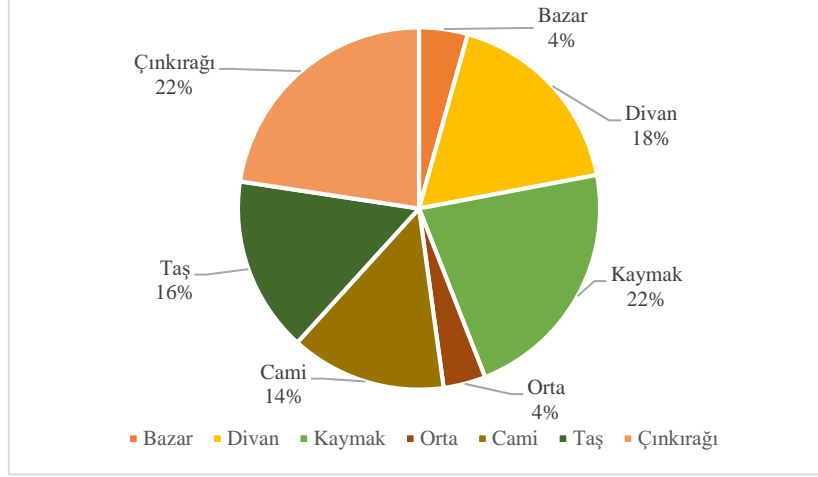
Mahalle	Neferen	Rub (Avâriz hane)	Hane+ Tahmil	Tahmil (Ekleme)	Reaya	İmam	Hatib	Müsellemler	Haymane	Mütekaid
Cedid	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
Bazar	15	5	5,5	0,5	13	-	-	1	1	-
Divan	61	21	22	1	54	1	-	-	4	2
Kaymak	76 ²⁹	25	26	1	63	-	1	5	4	3
Orta	13	4	4,5	0,5	12	-	-	-	1	-
Cami	48 ³⁰	16	17	1	45	-	-	-	1	2
Taş	54	18	18	1	44	-	-	-	6	4
Çınkırığı	78	26	27	1	75	-	-	-	1	2
Toplam	345	115	122	7	306	1	1	6	18	13

Tabloda görülen “ tahmil ” yani “ ekleme ” olarak adlandırılan sütun tahririn yapıldığı tarihten sonra mevcut hanelere eklenen hane miktarını göstermektedir. Bütün mahallelerde yarım ya da tam hane şeklinde olan bu eklemeler, 15 Rebiü’l-âhir 1063/15 Mart 1653 senesinde yapılmıştır. Bu durum 1642 yılında yapılan avâriz tahririnden sonra 1653’te yeni bir sayımın daha yapıldığını ve bu sayımda yeni defter tutmaya lüzum görülmemeyerek mevcut hanelere eklemelerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Gördes merkez mahallelerinde 1642’ten 1653’e kadar avâriz hane miktarlarının yapılan eklemelerle 7 hane artış gösterdiği ve 115 haneden 122 haneye çıktığı tespit edilmektedir. Defter kaydında *rub’* şeklinde kaydedilen kısım ise mevcut avâriz haneleri göstermektedir. Gördes mahalleleri arasında nüfusun en çok olduğu yerler *Çınkırığı* ve *Kaymak* mahalleleri idi. En az olduğu yerler ise *Orta* ve *Bazar* mahalleleri idi. Bu durum aşağıdaki grafikte daha iyi görülmektedir.

²⁸ BOA. MAD.d. 6867, s.6-9.

²⁹ Hatip hariç 75 olarak kaydedilmiştir.

³⁰ 48 olması gerekirken sehven 47 yazılmıştır. BOA. MAD.d. 6867, s.10.

Grafik 2. 1642’de Gördes Mahalleleri Nefer Dağılımı

Dinî grup arasında sayılan imam ve hatip, Gördes merkez mahallelerinde birer kişi idi. *İmam Abdurrahman Halife Divan Mahallesi’nde, Hatib Süleyman v. Yusuf* ise Kaymak Mahallesi’nde görevliydi.³¹ Kaymak Mahallesi’nde hatip avâriz hanesinin dışında sayılmış, Divan Mahallesi’nde ise imam avâriz hanesine dâhil edilmiştir. Çinkırağı Mahallesi’nde *İsmail v. İbrahim ve Bayram v. Ahmed* için “*Emir Sultan reayasıdır*” ifadeleri kullanılmıştır.³² Bu iki kişinin vakıf reayasından oldukları anlaşılmaktadır.

Mahallelerde yaşayan nefer sayısı ile avâriz haneler karşılaştırıldığında Gördes’te 3 neferin 1 avâriz hanesine tekabül ettiği anlaşılmaktadır. Yani nefer sayısının 1/3’ü avâriz hanesi olarak kaydedilmiştir. Burada neferleri gerçek hane olarak düşünmek gerekmektedir. Nitekim 1642 tarihli Gördes avâriz defterinde geçen “... lâkin her bir nefer bir ev i’tibârî üzere tahrîr olunmuşdur ...”³³ ifadesi ile bu düşüncenin doğruluğu anlaşılmaktadır. 1616 tarihli Halep avâriz defteri ile ilgili bir çalışmada da “neferden kasıtın vergiye tâbi şahısların olduğu ve neferlerin hane olarak kabul edilmesi gerektiği”³⁴ vurgulanmıştır.

Avâriz haneler dışında, defter harici olan müsellemler, haymane ve mütekaidler bulunuyordu. Sipahi timarına hariçten gelen ve kimsenin raiyyetinden olmayan haymaneler,³⁵ Gördes mahallelerinde toplam 18 nefer idiler. Müsellemler 6 nefer ve mütekaidler (emekli) ise 13 nefer idiler.

³¹ BOA. MAD.d. 6867, s.7, 8.

³² BOA. MAD.d. 6867, s.11, 12.

³³ BOA. MAD.d. 6867, s.38.

³⁴ Mustafa Öztürk, “1616 Tarihli Halep Avâriz-Hane Defteri”, *OTAM-Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.8, Ankara 1997, s.255.

³⁵ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011, s.310.

1642 tarihli Gördes avâriz defterinden hareketle merkez mahallelerde yaşayan nüfusun meslekleri ile ilgili bilgilere de ulaşılmaktadır. Bunlar arasında birer tane *berber*, *bakırcı*, *hallaç*, *eskici* ve *yaşmakçı* bulunmaktaydı. Ayrıca Gördes merkezde yaşayan kimselerin *köse*, *kızıl*, *çingân* gibi lakaplara sahip oldukları görülmektedir. Bunlar haricinde Kaymak Mahallesi'nde 3, Cami Mahallesi'nde 1 kişi "gilmân"³⁶ olarak kaydedilmiştir.

2.2. Köyler ve Nüfus Durumu

1642 yılına ait kayıta Gördes merkez mahallelerinden sonra kırsal yerleşim birimleri olan köylere yer verilmiştir. Köyler kaydedilirken isimleri yanına nefer sayılarının genelde 1/3'ü olan avâriz hane miktarları da kaydedilmiştir. Örneğin; Çiftlik köyündeki 94 nefer 32 rub' (avâriz hanesi) ve Boyalı köyünde 30 nefer 10 avâriz hanesi olarak işlem görmüştür.³⁷ Ancak bazı köylerde 1/4 oranında da kayıtların yapıldığı görülmektedir. Örneğin; Turtal, Taşta ve Kayalı köylerinde bulunan 4'er nefer 1'er avâriz hane olarak yazılmıştır.³⁸

Diğer taraftan yekûn kısımlarında bazı köylere tahmiller yani eklemeler yapılmıştır. Gördes köylerinden Oğuldeker'e 4, Efendi İli ve Hanya'ya 3'er avâriz hanesi eklenmiştir. Bu tahmillerin 1063/1653 yılında³⁹ yani 1642 tahririnden 11 yıl sonra yapıldığı görülmektedir. Bu durum 1642'den 1653'e kadar Gördes köyleri avâriz hanelerinin 10 hane arttığını göstermektedir.

1642'de Gördes'e bağlı 60 köy bulunmaktaydı. Bunlar arasında en kalabalık Çiftlik, Salır, Seyidler ve Kırani köyleri idi. Nüfusun en az olduğu köyler ise Turtaş, Taşta ve Kayalı köyleri idi. İncelenen defterde köylerden *Delicoban* ile *Çam köyünün*,⁴⁰ *İsa Fakih* ile *Malkoca köyünün*⁴¹ birlikte kaydedildikleri görülmektedir.

³⁶ Gilmân: Tüyü ve bıyığı çıkmamış delikanlı genç çocuk manasına gelir. Bu tâbir daha çok saray hizmetlerinde olanlar için kullanılırdı. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s.269.

³⁷ BOA. MAD.d. 6867, s.12, 26.

³⁸ BOA. MAD.d. 6867, s.26, 27, 30.

³⁹ BOA. MAD.d. 6867, s.16, 18, 24.

⁴⁰ BOA. MAD.d. 6867, s.19.

⁴¹ BOA. MAD.d. 6867, s.29.

Tablo 2: 1642'de Gördes Kazası Köylerinde Nüfus

Köyler	Neferen	Rub (Avârız hane)	Hane+Tahmil	Tahmil (Ekleme)	Reaya	İmam	Müsellem	Haymane	Perakende	Fakir	Mütekaid	Muaf
Çiftlik	94	32	32	-	89	-	1	4	-	-	-	-
Sahr	82	28	28	-	66	-	10	1	3	1	1	-
Oğuldeker	50	17	21	4	49	-	1	-	-	-	-	-
Milas	11	3,5	3,5	-	10	-	-	-	-	1	-	-
Börez	31	10	10	-	29	-	-	-	-	-	2	-
Efendi İli	48	16	19	3	46	-	1	-	-	-	1	-
Begli	40	13	13	-	33	-	-	-	-	2	4	1
Kabakoz	23	7,5	7,5	-	15	-	-	4	-	-	4	-
Aceblü	10	3	3	-	10	-	-	-	-	-	-	-
Deliçoban maa Çam	7	2	2	-	7	-	-	-	-	-	-	-
Geçdin Hisarı	13	4	4	-	13	-	-	-	-	-	-	-
Çalcılar?	15	5	5	-	15	-	-	-	-	-	-	-
Köseler	23 ⁴²	7,5	7,5	-	20	1	-	1	-	-	1	-
Begenler	15	5	5	-	15	-	-	-	-	-	-	-
Kırani	74	25	25	-	73	-	-	1	-	-	-	-
Tutluca	16	5	5	-	16	-	-	-	-	-	-	-
Kürek	14	4,5	4,5	-	13	-	-	-	-	-	1	-
Dere	14	4,5	4,5	-	14	-	-	-	-	-	-	-
Olgar	15	5	5	-	15	-	-	-	-	-	-	-
Begli İli	15	5	5	-	11	-	-	-	-	-	4	-
Hanya	50	16,5	19,5	3	47	-	-	1	-	-	2	-
Osmanlar	26	10	10	-	25	-	-	-	-	-	1	-
Depiler	14	4,5	4,5	-	13	-	-	1	-	-	-	-
Balıklı	10	3	3	-	10	-	-	-	-	-	-	-
Bayad	14	4,5	4,5	-	11	-	-	2	-	-	1	-
Turtal	4	1	1	-	4	-	-	-	-	-	-	-
Boyalı	30	10	10	-	28	-	-	-	-	-	2	-

⁴² İmam dâhildir. BOA. MAD.d. 6867, s.21.

Yaka	29	9,5	9,5	-	29	-	-	-	-	-	-	-
Depe	13	4	4	-	10	-	1	2	-	-	-	-
Yaya Gedildiği	16	5	5	-	15	-	-	1	-	-	-	-
Taşta	4	1	1	-	4	-	-	-	-	-	-	-
Küçük	25	8	8	-	21	-	-	1	-	-	3	-
Çingeler	52	17	17	-	49	-	-	1	-	-	2	-
İsa Fakih maa Malkoca	20	6,5	6,5	-	19	-	-	-	-	-	1	-
Kızıl Aliler	21	7	7	-	11	-	2	-	-	-	8	-
Kürekçiler	15	5	5	-	12	-	2	-	-	-	1	-
Kayalı	4	1	1	-	4	-	-	-	-	-	-	-
Melek Paşa	31	10	10	-	26	-	-	1	-	-	4	-
Divane Timürciler	24	8	8	-	22	-	-	1	-	-	1	-
Targılar (Dargılar)	24	11	11	-	15	-	-	2	-	-	7	-
Evciler	24	8	8	-	21	-	-	3	-	-	-	-
Kuzum Ali	14	4,5	4,5	-	14	-	-	-	-	-	-	-
Umurhanlı	5 3	1 8	1 8	-	45	-	8	-	-	-	-	-
Seyidler	77	26	26	-	77	-	-	-	-	-	-	-
Şeyh Yayla	20	6,5	6,5	-	17	-	-	2	-	-	1	-
Arablı	8	2,5	2,5	-	8	-	-	-	-	-	-	-
Kuşlu	38	13	13	-	35	-	-	2	-	-	1	-
Toplam	1.270	423,5	433,5	10	1.151	1	26	31	3	4	53	1

Din adamlarından sadece *Köseler* köyü imamı *Hacı Mehmed v. Ömer*'in ismi kaydedilmiştir. Hacı Mehmed imam olduğu için 10 Muharrem 1053/31 Mart 1643'te defterden çıkarılmıştır. Köy sonunda yekûn kısmına 22 *gayri ez imam* yazılmıştır.⁴³ Böylece imam avâız haneler arasına katılmamıştır.

Müsellem reayanın en fazla bulunduğu köyler *Salır* ve *Umurhanlı* köyleri idi. Haymaneler ise en çok *Çiftlik*, *Kabakoz* ve *Evciler* köylerinde sakin idiler. *Salır* köyünde *Aydın v. Hüseyin*, *Mustafa v. Mehmed* ve *Bali Dede v. Mehmed* adında 3 perakende reayası kaydedilmiştir. Muaf olanlardan olan fakir reaya *Begli*, *Salır*

⁴³ BOA. MAD.d. 6867, s.21. "Mezbûr Hacı Mehmed İmam olmağla defterden ihrâc olmak fermân olmuşdur. Fî 10 Muharrem 1053."

ve *Milas* köylerindeydiler. Mütekaidler en fazla *Kızıl Aliler* ve *Targılar'* da idi. Begli köyünde yaşayan *Abdullah'*ın muaf nedeni açıklanmamakla birlikte 3 Aralık 1620 tarihinde muaf olmuştu.⁴⁴

Tabloda verilen köyler haricinde 1642'de perakende olmuş ve bir şekilde mevcut olmayan köyler de kaydedilmiştir. Bunlar; *Boyan?*, *Ali Fakihler*, *İlyas ve Kırcâ Aliler* idi. Normalde kazâ avârizinin 410 hane olduğu, mevcudun 360 olduğu ve 50 hanenin ise eksik olduğu kaydedilmiştir.⁴⁵ Bu 50 hanenin bahsedilen köylerden dolayı eksik olduğu anlaşılmaktadır.

2.3. İldelik Taifesi ve Nüfus Durumu

1642 yılında Gördes Kazâsı'nda sakin olanlardan başka, söz konusu defterde kimi yerde *Eldelik*⁴⁶ kimi yerde ise *İldelik*⁴⁷ şeklinde kaydedilen bir taife yaşamaktaydı. Yörük topluluklarından olan bu taife 1531 tarihinde "Ellicilik" statüsünü kazanmıştı. Bu tarihte hiçbir yerleşim birimine bağlı değildi. Ayrıca çok sayıda koyuna sahiplerdi. 1575 yılında yerleşim yerlerine tâbi olarak kaydedilmişlerdi. "Ellicilik" nisbesini aldıktan sonra "Eldelik ellicileri" diye şöhret bulmuşlardır.⁴⁸ Bunlar benzerine Rumeli taraflarında rastlanan ve temelleri Selçuklular ile Anadolu beylikleri dönemine kadar uzanan bir askeri teşkilatın uzantısıydılar. Her elli haneye bir eşkinci yetiştiren bu Ellici Yörükler, sefer zamanlarında azeb, yaya ve müsellemler gibi eşkinci çıkarmaktaydılar. Bunu da her elli hanede bir eşkinci "eşdirmek" suretiyle yapmaktaydılar. Bundan dolayı, Ellici ismiyle anılan yörük grupları zamanla askerî teşkilât içinde önemli bir yere gelmişlerdi.⁴⁹ 1531'de tahrir kayıtlarında diğer adı *Keçilü* olarak geçmekteydi. 1575'te İldelik Yörüklerinin nüfusu 41 hane ve 29 mücerred idi.⁵⁰

1642 tarihli defterde *havâss-ı hümayûn* olarak kaydedilen İldelik taifesi avâriz hanesi olarak kaydedilmeyip hane olarak kalmışlardır.⁵¹ Gördes Kazâsı sınırları içerisinde oturan bu taife göçer evlilerden oluşuyordu. Avâriz

⁴⁴ BOA. MAD.d. 6867, s.18. "Muaf olmuşdur ba ferman-ı âli fi 8 Muharrem sene 30."

⁴⁵ BOA. MAD.d. 6867, s.36. "Kazâ-i mezbûrun hâne-i avârizi dörtyüz on olub mevcûd üç yüz altmış olub bu âna gelince üç yüz altmışdan cem' olub elli hâne kesiri vardır."

⁴⁶ BOA. MAD.d. 6867, s.5, 38, 39.

⁴⁷ BOA. MAD.d. 6867, s.38/1, 42.

⁴⁸ Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, s.130.

⁴⁹ Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, s.132.

⁵⁰ Burcu Kaygana, *XVI. Yüzyılda Saruhan Sancağı Yörükleri*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu 2015, s.78.

⁵¹ BOA. MAD.d. 6867, s.5, 39, 38/1, 42.

hanelerini sakin oldukları yere değil, mukataa eminlerine vermekteydiler. Aynı şekilde tahrir olunan İldelik taifesinin vergileri mukataaya dâhildi.⁵²

İldelik taifesi Gördes Kazâsı genelinde 256 nefer idi. Bunların bir kısmı Gördes merkez mahallelerinde bir kısmı ise kazâya bağlı köylerde oturmaktaydılar. Gördes merkezde 7 mahallede ve kazâya bağlı 14 köyde sakin idiler. Mahallelerde yaşayanlar 71 nefer ve köylerde yaşayanlar ise 185 nefer idiler. Nüfus işlemlerinde kabul edilen 5 kat sayısı ile işleme tabi tutulduğunda, İldelik Yörükleri nüfusunun mahallelerde 355 ve köylerde 925 olmak üzere toplam 1.280 olarak çıktığı görülür.

1642 yılında Gördes merkez mahallelerindeki İldelik Yörükleri mahalle nüfusları verilirken dâhil edilmemiş, defterin sonuna doğru kaydedilmişlerdir. Grafik 1’de gösterildiği üzere bunlar kazâ genelinde nüfusun % 14’ünü teşkil ediyorlardı. Toplam 256 neferden 71’i merkez mahallelerde yaşıyordu. Böylece 345 nefere sahip olan merkez mahallelerin nefer durumu İldelik Yörükleriyle 416 nefer idi. Bu şekilde mahallelerde yaşayan nüfusun % 17’si İldeliklerden oluşmaktaydı. Bu yörük taifesinin merkez mahallelere dağılımları ise şu şekildedir.

Tablo 3: 1642 Gördes Mahallelerinde Yaşayan İldelik Taifesi

Mahalleler	Neferen	%
Kaymak	25	35,22
Divan	17	23,95
Çinkırağı	11	15,5
Taş	8	11,26
Bazar	4	5,63
Cami	3	4,22
Orta	3	4,22
Toplam	71	100

⁵² BOA. MAD.d. 6867, s.38. "... iki yüz elli altı re'âyâ dahi Eldelik mukataası re'âyâsından tahrîr idüüb mukaddemâ tâife-i mezbûre göçer evli olub hâlâ avâriz toprağı üzerinde tütten idüüb, lâkin hâne-i avârizi sâkin oldukları yere virmeyüb vâki' olan tekâliflerin mukataa eminlerine virüb başka tahrîr olunub avârizları mukataaya dahildir, defterhânededen görülmek lazımdır ..."

İldelik taifesi 1642’de yaklaşık % 35 ile yoğun olarak *Kaymak* ve yaklaşık % 24 ile *Divan* mahallelerinde oturmaktaydılar. En az ise *Orta*, *Cami* ve *Bazar* mahallelerinde ikamet etmekteydiler.

İldelik Yörükleri Gördes’e bağlı köylerde de ikamet etmekteydiler. Ancak bunlara ait vergiler mukataaya tabi olduğu için defterde avârız haneye tabi köyler içinde kaydedilmeyip, defter sonunda ayrı olarak kaydedilmişlerdir. Bu köylerde toplam 185 nefer yaşamaktaydı. Böylece Gördes’e bağlı köylerde 1.270 olan nefer sayısı, İldelik taifesiyle birlikte 1.455 olmaktadır. Bu taife 1642 tarihli defterin sonuna iki şekilde yazılmıştır. Önce tamamında yaşadıkları köyler kaydedilmiştir.⁵³ Bu köyler defterde daha önceden bahsedilmiş köyler olmayıp, ilk defa burada geçen köylerdi. Bundan dolayı bu köylerin tamamında İldeliklerin yaşadığı düşüncesi belirmektedir. Daha sonra ise “*Mezbûrlardan kasabada ve bâlâda zikr olunan karyelerde sâkin olanlardır.*” ibaresi ile daha önceden bahsi geçen köylerde yaşayanlar kaydedilmiştir.⁵⁴

Tablo 4: 1642’de Gördes Köylerindeki İldelik Taifesinin Nüfus Durumu

Yaşadıkları Köyler				Diğer Reaya ile Birlikte Yaşadıkları Köyler	
Köy	Neferen	Haymane	Mütekaid	Köy	Neferen
Emide	56	1	2	Çiftlik	13
Kaşıkcı	33	-	-	Aceblü	7
Medeler? Mahallesi	8	-	-	Osmanlar	3
Devlethan Mahallesi	15	-	-	Çekeller	7
Egrid	8	-	1	Kürekçiler	5
Temürciler	4	-	2	Divane Timürciler	3
Sarı Aliler	5	-	-	Seyidler	4
Bahşiler	6	-	-	-	-
Serdemen?	8	-	-	-	-
Toplam	143	1	5	Toplam	42

⁵³ BOA. MAD.d. 6867, s.42-42(M.).

⁵⁴ BOA. MAD.d. 6867, s.42(M.)-44(M).

İldelik Yörükleri 1642'de Gördes'e bağlı 14 köyde ikamet etmekteydiler. Bunlardan 7 köyde tamamen kendileri, 7 köyde ise diğer reaya ile birlikte yaşamaktaydılar. Tabloda verilen köyler içinde en çok *Emide* köyü ile *Kaşıkçı* köyü ve bu köye bağlı iki mahallede oturmaktaydılar. En az buldukları köyler ise *Osmanlar* ve *Divane Timürciler* idi.

Gördes Kazâsına bağlı köylerin isimlendirmeleriyle ilgili mülâhazada bulunmak gerekirse bazı köy isimlerinin muhtemelen kurucusu oldukları anlaşılan kişilerin isimlerini taşıdıkları görülmektedir. *Efendi ili*, *Köseler*, *Olgar*, *Begli ili*, *İsa Fakih*, *Kızıl Aliler*, *Melek Paşa*, *Kuzum Ali*, *Umurhanlı*, *Seyidler* ve *Şeyh Yayla* bunlardandır. Bunlar haricinde Oğuzların *Bayad* boyunun adıyla anılan bir köy de yine dikkat çekmektedir.

Sonuç

1642 yılında Saruhan Sancağı'na bağlı Gördes Kazâsı merkezinde 7 mahalle kaydedilmiştir. 1653 yılında kaydedildiği anlaşılan *Mahalle-i Cedîd* ile bu sayı 8'e çıkmıştır. Mahallelerde toplam 416 nefer yaşamaktaydı. Bunun 71'ini İldelik taifesinden olanlar, 345'ini ise diğer reaya oluşturmuyordu. Diğer reaya içinde 306 asıl reaya, 1 imam, 1 hatip, 6 müselleme, 18 haymane ve 13 mütekaid bulunuyordu. Mahallelerde toplam 115 avârız hanesi bulunmaktaydı. Bu sayı 1653'teki 7 tahmille birlikte 122 olmuştur.

Kır iskân birimlerinden olan köylerin sayısı Gördes'te 60 idi. Bunlardan 56'sında yerleşim bulunurken, 4 köy perakende olmuş ve boş idi. Yerleşim olan köylerde toplam 1.455 nefer yaşıyordu. Bunun 185'i İldelik taifesinden, 1.270'i ise diğer reayadan idi. Diğer reaya arasında 1.151 asıl reaya, 1 imam, 26 müselleme, 31 haymane, 3 perakende, 4 fakir, 53 mütekaid ve 1 muaf bulunuyordu. Köylerde toplam 423,5 avârız hanesi bulunmaktaydı. Bu sayı 1653'teki 10 tahmille birlikte 433,5 olmuştur.

1642 tarihli deftere göre Gördes Kazâsı genelinde 1.871 hane olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu sayı Gördes kadısı Mevlana Mustafa'nın hesabı sonrası ortaya çıkan 1.893 ile uyuşmasa da verilen bilgiler doğrultusunda bu şekilde olmaktadır. Kadı'nın verdiği rakamsal bilgiler ile yerleşim yerleri sonunda bulunan yekûnlar uyuşmamaktadır. Arada 22 neferlik bir fark oluşmaktadır. Diğer taraftan kadı'nın da hesaplama hatası yapacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynakça

A. Arşiv Kaynakları

1. Basılmamış Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başbakanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.): MAD.d. 6867.

2. Basılmış Kaynaklar

166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) <Dizin ve Tıpkıbasım>, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 1995. (BOA.TT.d.166)

Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan (Metin ve İnceleme), (Haz. M. Akif Erdoğan-Ömer Bıyık), Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014. (TKG. KK. TT.d. 544)

B. Makale ve Kitaplar

Atamaz, Kadir, "Gördüs Şehri (XVI. Yüzyıl)", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.9, S.42 (Şubat 2016), ss.419-430.

Barkan, Ömer Lütfi, "Avârız", **İA.**, MEB, C.2, İstanbul 1979, ss.13-19.

Bozkurt, Fatih, **Maliye Nezareti Temettuat Defterlerine Göre Gördes Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu**, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa 2003.

Çakar, Enver, Füsün Kara, "17. Yüzyılın Ortalarında Arapgir Sancağında İskân ve Nüfus (1643 Tarihli Avârız-Hane Defterine Göre)", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 15/2, Elazığ 2005, ss.385-412

Çakır, İbrahim Etem, "1642 Tarihli Avârız Defterine Göre İspir Sancağı", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2/8, Summer 2009, ss.109-122.

Çiçek, İbrahim, **Gördesli Mücahide Makbule ve Silah arkadaşları**, Salihli Belediyesi Yayınları, Salihli 1998.

Darkot, Besim, "Gördes", **İA.**, MEB, C.4, Eskişehir 1997, ss.815.

Demir, Alpaslan, "1642 Tarihli Avârız Defterine Göre Koğans Kazâsı", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 11 (2), Gaziantep 2012, ss.505-529

Emecen, Feridun M., **XVI. Asırda Manisa Kazâsı**, TTK. Yayınları, Ankara 2013.

_____, "Kayacık Kazâsının Avârız Defteri", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, 12, İstanbul 1981-1982, ss.159-170.

_____, "Manisa", **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.27, Ankara 2003, ss.577-583.

_____, "Saruhanoğulları", **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.36, İstanbul 2009, ss.170-173.

Ertan, Murat, **19. Yüzyılda Gördes Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006.

Ertürk, Volkan, "1642 Tarihli Avâız Defterine Göre Vize Sancağı Kazaları", **EKEV Akademi Dergisi**, 57(Güz 2013), ss.209-232.

Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi**, (Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff), Yapı Kredi Yayınları, 9. Kitap, İstanbul 2000.

İnbaşı, Mehmet, "Bayburd Sancağı (1642 Tarihli Avarız Defterine Göre)", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 10/2, Erzurum 2007, ss. 89-117.

_____, "Erzincan Kazâsı (1642 Tarihli Avâız Defterine Göre)", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 16/41, Erzurum 2009, ss.189-214.

_____, "1642 Tarihli Avâız Defterine Göre Erzurum Şehri", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, IV, İstanbul 2001, ss.9-32.

_____, "1642 Tarihli Avâız Defterine Göre Kemah Kazâsı", **XVI. Türk Tarih Kongresi**, 4(2), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010, ss.739-759.

Karakuyu, Mehmet, **Manisa'nın Tarihi Coğrafyası**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2005.

Kaygana, Burcu, **XVI. Yüzyılda Saruhan Sancağı Yörükleri**, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu 2015.

Kul, Eyüp, "1642 Tarihli Avâız Defterine Göre Şiran Kazâsı ve Köyleri", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 44, Erzurum 2010, ss.271-289.

Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları VII-Karahisar-ı Şarkî Sancağı Mufassal Avâız Defteri (1642-1643 Tarihli), (Haz. Mehmet Öz-Fatma Acun), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008.

Özel, Oktay, "17. Yüzyıl Osmanlı Demografi ve İskân Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: Mufassal Avâız Defterleri", **XII. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 12-16 Eylül 1994)**, Kongreye Sunulan Bildiriler III, Ankara 1999, ss.735-744.

Öztürk, Mustafa, "1616 Tarihli Halep Avarız-Hane Defteri", **OTAM-Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S.8, Ankara 1997, ss.249-293.

Sahillioğlu, Halil, "Avâriz", **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı, C.4, İstanbul 1991, ss.108-109.

Sonyıldırım, Şahin, **17. Yüzyılın İlk Yarısında Manisa**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007.

Türkiye Cumhuriyeti Dâhiliye Vekâleti, **Son Teşkilât-ı Mülkiye'de Köylerimiz Adları**, Hilal Matbaası, İstanbul 1928.

Ünal, Mehmet Ali, **Osmanlı Tarih Sözlüğü**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal**, TTK. Yayınları, Ankara 1988.

Yurdoğlu, Zekeriya, **Gördes Tarihi**, Gördes Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir 1993.

1723 TARİHLİ AVÂRİZ DEFTERİNE GÖRE NEVREKOP KAZASI
ACCORDING TO 1723 DATE AVÂRİZ BOOKS KAZA OF NEVREKOP

TAHSİN HAZIRBULAN

Öğr. Gör., Munzur Üniversitesi Rektörlük, A.İ.T. Bölümü

thazirbulan@hotmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-9779-6022>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute

S.8, Nisan | April 2019, Erzurum

ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 15.04.2019
Kabul Tarihi | Accepted Date : 26.04.2019
Sayfa | Pages : 93-119
 <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.100>

This article was checked by

 iThenticate®

1723 TARİHLİ AVÂRIZ DEFTERİNE GÖRE NEVREKOP KAZASI*

Tahsin HAZIRBULAN

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S.8, Nisan 2019, Sayfa: 93-119

ÖZET

Nevrekop, günümüzde Goce Delcev olarak bilinmekte olup, Bulgaristan'ın güneybatısında yer almaktadır. Nevrekop kasabası "Nikopolis ad Mestum" isimli antik yerleşimin mirasçısı olarak ortaya çıkmış, isminin de Nikopolis'ten geldiği ileri sürülmektedir. Osmanlı fetihleriyle birlikte bir Hristiyan köyü olmaktan çıkan Nevrekop, bu dönemden sonra İslâm-Türk yerleşimi olmuş ve bölgedeki önemli bir dinî merkez haline gelmiştir. Osmanlı idaresi altına Gazi Evrenos Bey'in Siroz ve Drama yakınlarındaki önemli kaleleri ele geçirmesi sırasında 776-785 (1374-1383) yılları arasında girmiş olmalıdır. Nevrekop ovası ve biraz yukarısında bulunan Razlog vadisinin ele geçirilmesiyle Osmanlılar Filibe ve Çepino vadisi yoluyla Trakya ovası arasında bağ kurmuş oldular. Osmanlı Devleti döneminde Serez Sancağı'na bağlı bir kaza olan Nevrekop ile ilgili ilk kayıtlara 1445 tarihinde rastlanmaktadır. Tahrir defterleri adı verilen bu kayıtların sonrasında XVI. yüzyıl boyunca da tutulduğu bilinmektedir. Bu dönemden sonra Osmanlı Devleti'nde XVII. yüzyılda tutulmaya başlanan avâriz defterleri de tahrir defterleri nispetinde olmasa da tutulduğu yerin nüfusu ile ilgili önemli bilgiler içerir. Bu çalışmada Serez Sancağı'na bağlı olan Nevrekop kazasının mahalle ve köyleri, aynı avâriz defterinde yer alan mufassal ve icmal bilgiler esas alınarak incelenecektir. Böylece 1723 tarihinde Nevrekop'un nüfus yapısı hakkında bilgi sahibi olunacaktır. Söz konusu defterin incelenmesiyle kaza merkezinde bulunan mahalleler ve şehre bağlı köyler tespit edilmiş olacaktır. Ayrıca bu yerleşim birimlerinde yaşayan Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında nüfus açısından bir oranlama imkânı hâsıl olacaktır. Nevrekop'ta ikamet eden nüfus reaya ve reaya harici nüfus şeklinde ayrıma tabi tutularak değerlendirilmeye tabi olacaktır. 1723 tarihli avâriz defterinin incelenmesi ve sonucunda yapılan değerlendirmeler ile avâriz defterleri incelenerek yapılan Osmanlı demografi çalışmalarına Nevrekop ölçeğinde küçük bir katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Avâriz, Demografi, Bulgaristan, Nevrekop.

* Bu makale, 21-23 Eylül 2018 tarihinde Ukrayna'nın başkenti Kiev'de düzenlenen Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Kongresi (Congress of International Eastern European Studies-CIESS 2018)'nde sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

ACCORDING TO 1723 DATE AVÂRIZ BOOKS KAZA OF NEVREKOP**ABSTRACT**

Nevrekop is now known as Goce Delcev and is located on the southwest of Bulgaria. The town of Nevrekop came into being as the heir to the ancient settlement named "Nikopolis ad Mestum", and the name came from Nikopolis. After being a Christian village with the Ottoman conquests, Nevrekop became an Islamic-Turkish city after this period and became an important religious center in the region. Under Ottoman rule, Gazi Evrenos Bey's important monuments near Siroz and Drama must have entered during the seizure between 776-785 (1374-1383). With the seizure of the Nevrekop plain and the Razlog village a little above, the Ottomans established a connection between the Thrace plain through the Plovdiv and Çepino valleys. The first records of Nevrekop, an accident connected to Serez Sanjak during the Ottoman period, are found in the Tahrir book which was kept in 1445. After this period in the Ottoman Empire XVII. the avarız books, contain important information about the population where they are kept, even if they are not in proportion to the tahrir books. In this study, the neighborhoods and villages of the Nevrekop city, which is connected to Serez Sanjak, will be examined based on the detailed and intangible information contained in the same book. Thus, in 1723 on the population structure of the city of Nevrekop will have information about. By examining the book, the neighborhoods and townspeople in the city center will be identified. In addition, there will be a proportion of population between Muslims and non-Muslims living in these settlements. The population residing in Nevrekop will be subject to evaluation by subjecting it to the rea and the rea outside as a separate population. It is aimed to make a small contribution to the Ottoman demography studies carried out by examining the avarız book dated 1723 and the results of evaluations made with the avarız books and Nevrekop scale.

Keywords: Ottoman State, Avarız, Demography, Bulgaria, Nevrekop.

Giriş

Bulgaristan'a bağlı Goce Delçev olarak adlandırılan Nevrekop şehri konum itibariyle denizden 540 m. yüksektedir. Şehir, Pomakların yoğun olduğu Rodoplar ve Pirin dağları arasında Nevrekop Ovası üzerinde ve Yunan-Bulgar sınırının 20 km. kadar kuzeyinde kurulmuştur. Mesta, Osmanlı döneminde ki ismiyle Karasu nehri kasabanın birkaç km. doğusundan geçer. Şehir 9 km. kadar uzağındaki antik Nikopolis ad Mestum adlı yerleşmenin mirasçısı olduğu ve isminin de antik Nikopolis'ten geldiği ileri sürülmüştür¹.

Osmanlı Devleti, Rumeli'ye geçtikten sonra Edirne ve Filibe'yi aldıklarında Bulgaristan ile ilk olarak temasa geçildi. Bulgaristan'a ilk akınlar I. Murad döneminde başladı. Meriç vadisi ve Edirne'yi kontrol altında tutmak amacıyla Çirmen sonrasında Yanbolu ve Zağra fethedildi². Rumeli'de ki fetihler bunlarla sınırlı kalmadı. 1371'den Kosova Savaşına kadar geçen süreç içerisinde Rumeli'de savunma hattı oluşturma ve yayılma dönemi Osmanlı Devletinin yeni siyasetini oluşturmaktaydı³. Makalemize konu olan Nevrekop bu siyasetin izlendiği dönemde Osmanlı topraklarına katılmıştır. Nevrekop, Rumeli fetihleriyle birlikte ortaya çıkan "Voynuk Teşkilatında" önemli bir yeri olan İstabl-ı Âmire voynuklarına ev sahipliği yapmıştır⁴.

Nevrekop'un, tam olarak Osmanlı idaresi altına girdiği tarih belli değildir. İlk dönem ve sonrasında yazılan Osmanlı kroniklerinde/tarihlerinde şehrin kim tarafından alındığı hakkında doğrudan bir bilgi bulunmamaktadır. Machiel Kiel, Nevrekop şehrinin, Gazi Evrenos Bey'in Siroz ve Drama yakınlarında bulunan önemli kaleleri ele geçirmesi sırasında 776-785 (1374-1383) yılları arasında Osmanlı hâkimiyetine girmiş olabileceği fikrini ileri sürmektedir. Neşrî, fetih tarihini 787/1385 olarak belirtir⁵. Aşıkpaşazâde ise Serez'in antlaşma ile alındığını ifade eder⁶. Nevrekop'un küçük bir kasaba/nahiye olması ve dağlık bir alanda olmasının yanı sıra fetihten sonra idari olarak Serez'e bağlı bir kaza/nahiye olması bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Bu fetihle birlikte şehrin biraz kuzeyindeki Razlog/Razlık vadisinin ele geçirilmiş olması Osmanlıların, Filibe (Plovdiv) ve Çepino vadisi yoluyla Trakya ovası arasında stratejik bir

¹ Machiel Kiel, "Newrokop", EI ,(İng.),Vol. VIII, Brill 1995, pp.9.

² Yusuf Halaçoğlu, "Bulgaristan (Osmanlı Dönemi)", TDV DİA, C. 6, Ankara 1992,s. 396.

³ Siddik Çalık, "Balkanlarda Osmanlı Düzeni", Ankara 2005, s. 19.

⁴ Yavuz Ercan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar", Ankara 1986, s. 44.

⁵ Mevlânâ Mehmed Neşrî, "Cihânnümâ", Haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2008, s. 99.

⁶ Aşık Paşazade Tarihi, Haz. Cemil Çiftçi, İstanbul 2008, s. 116.

geçidi elde etmesine neden olmuştur⁷. Fetihden sonra Serez'e Anadolu'dan yürük grupları iskân edilmiştir⁸.

Beşeri bir yerleşme olarak adlandırılan iskânın Osmanlı literatüründeki karşılığı göçebe unsurların belirli bir merkeze ikamet ettirilmesidir. Tarih içerisinde devletlerin kurulması veya parçalanması gibi olaylar, çok defa büyük nüfus kütlelerinin yer değiştirmesiyle birlikte olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda bir devlet olarak ortaya çıkması da bu şekildedir⁹.

Fetihden sonra Nevrekop diğer kazalarla birlikte Paşa Livasına bağlanmıştır. Osmanlı idarî hayatındaki yeri ise Serez sancağıdır. Bu sancağa bağlı bir kaza merkezi olan Nevrekop'la ilgili ilk kayıtlar 849/1445 tarihli bir timar defterinde bulunmaktadır. Buna göre Nevrekop merkez, 131 hane, 12 mücerred, 23 bive ve 7859 hâsılı olan büyük bir köy durumundaydı¹⁰. Nevrekop'ta bu tarihte toplam 32 karye, 2 mezra, 859 hane, 76 mücerred ve 156 bive bulunmaktadır¹¹. Defterde, Sultan Bayezid'in verdiği emirle Nevrekop'ta bulunan dört keşişten cizye alınmayacağı kaydedilmiştir¹².

Nevrekop, Rodop Dağları'nın Pomak bölgesidir ve Balkanlar'ın en yüksek yerleşim yeridir. 869/1464-65'de Nevrekop'ta 265 Hıristiyan hanesiyle birlikte 12 Müslüman hanesi bulunmaktadır¹³. Bunlardan bazıları Türk-Müslüman yerleşimciler, bazıları ise sonradan Müslüman olan mühtedilerdi. Nevrekop ve bölge hakkında Balkanlarda ilk ihtidaların başladığı yerdir denilebilir. Bu nedenle burada çok sayıda *nev-müslim* bulunmaktadır. Aynı tarihli mufassal deftere göre Nevrekop'un kırsalında ise sadece 4 karyede Müslüman nüfus bulunmaktadır. Bunların büyük bir kısmı *veledi Abdullah* olarak geçen mühtedilerdir. Nevrekop'un dağlık bir bölge olması burasının özellikle konar-göçerler yaylak olarak kullanılabilenleri cazip bir yer haline dönüştürmüştür.

⁷ Machiel Kiel, "Nevrekop", TDV DİA, İstanbul 2007, C. 33, s. 54.

⁸ "Ve Sarhan-ili'nde göçer-konar yürükler vardı. Başka bir ildi. Anları Anatoli'dan göçürdiler, Siroz tarafına getürdiler.", Oruç Beğ, "Tevârih-i Âl-i Osman", Haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2007, s. 28.

⁹ Yusuf Halaçoğlu, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi", Ankara 1988, s.1. Osmanlı Devletinde Konar-Göçerlerle İlgili Bk. M. Tayyib Gökbilgin, "Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân" İstanbul 1957. Ahmet Refik, "Anadolu'da Türk Aşiretleri", İstanbul 1930. İlhan Şahin, "Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler", İstanbul 2006. Cengiz Orhonlu, "Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı", İstanbul 1987. Celal Erdönmez, "Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Konar-Göçer Aşiretlerin Yerleştirilmesi (1840-1876)", Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1995.

¹⁰ BOA. MAD. 00525, v. 22 b.

¹¹ BOA. MAD. 00525, v. 26 b.

¹² BOA. MAD. 00525, v. 29 b.

¹³ Kiel, "Nevrekop", s. 54.

Dağlık bölgelerin haricindeki yerlerde ise genellikle çiftçiler ve zanaatkarlar yaşamaktadır¹⁴.

Osmanlı Devleti, yeni fethettiği bölgelerde hâkimiyet kurmak, elden çıkmasını önlemek, İslamlaştırmak, zirai gelirleri artırmak ve Türkmenlere yurt olması amacıyla kuruluş döneminde özellikle Anadolu'da bulunan konar-göçer grupları Rumeli'ye, Akdeniz Adalarına iskân veya sürgün etmiştir. Bu siyaset neticesinde bölgedeki hâkimiyeti güçlenmiş oluyordu¹⁵. Nevrekop'a yapılan iskân/sürgünler bu siyasetin bir yansımasıdır.

883/1478 tarihli tahrirde ise Nevrekop'ta Müslüman hane sayısı 12'den 39'a çıkmıştır. Bölgenin tamamındaki Müslüman hane sayısı ise 135'e yükselmiştir. Bu sayının artmasında en büyük rol yörüklerin bölgeye iskân edilmesidir¹⁶. Aynı zamanda yerleşim yerlerinde yeni ihtidalar da söz konusudur¹⁷.

Bu tarihlerden 922/1516'a kadar geçen zaman içerisinde Nevrekop'ta ciddi değişiklikler yaşandı. Trakya ovası ve Doğu Makedonya yoluyla Anadolu'dan gelen yörük grupları, Hristiyan Bulgarların yaşadığı köylerle birlikte Nevrekop kasabasına iskân edilmiştir. 922-923/1516-1517'de Nevrekop merkezde, 319 Hristiyan haneyle birlikte 167 Müslüman hane bulunmaktaydı. Bu hanelerde yaklaşık olarak 2000 kişi yaşamaktaydı. 936/1529-30 tarihlerinde ise şehirde nüfus daha da arttı¹⁸. Hristiyan hanelerinin sayısı 385'e Müslüman hanelerinin sayısı ise 281'e çıktı. Bu tarih itibarıyla % 42'si Müslüman olan ve yaklaşık 3000 kişinin meskûn olduğu Nevrekop şehri dönemin ölçülerine göre önemli bir kasaba özelliği kazandı¹⁹.

977/1569-70 tarihlerine doğru Nevrekop'ta İslamiyet tedrici olarak yayıldı. Bu tarihte kasabada yaşayan Müslümanlar toplam nüfusun 3/2'sini oluşturmaktaydı. 936/1529 tarihinde, Hristiyanların yaşadığı mahalle sayısı 13, Müslümanların yaşadığı mahalle sayısı 5'ti. 977/1570'e gelindiğinde 13 Müslüman, 6 Hristiyan mahallesi bulunmaktaydı²⁰.

1136/1723 tarihli avarız defterinde ise Nevrekop'ta bulunan 17 mahallenin tamamında Müslümanlar bulunmaktaydı. Sadece *Varoş* diye kaydedilen

¹⁴ Harun Yeni, "Demography and Settlement in Pasa Sancagı Sol-Kol Region According to Muhasebe-i Vilayet-i Rumeli Defteri Dated 1530", Bilkent University The Institute of Economics and Social Sciences, Master Thesis, Ankara 2006, p. 35.

¹⁵ Osman Köksal, "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları", *OTAM*, Sayı 19, Ankara 2006, s.284

¹⁶ Bu konu hakkında bakınız: Mehmet İnbaşı, "Rumeli Yörükleri (1544-1675)", Erzurum 2000.

¹⁷ BOA. TD. 0007, v. 352-398; Yeni, "Muhasebe-i Vilayet-i Rumeli Defteri Dated 1530" s. 44.

¹⁸ BOA. TD. 403, v. 193-215, v. 553-610.

¹⁹ Kiel, "Nevrekop", s. 55.

²⁰ Kiel, "Nevrekop", s. 55.

mahallede Hristiyan nüfus bulunmaktaydı²¹. 1667-1668 tarihli Rumeli Kadılıkları düzenlemesinde²², 1733-1734 avarız kayıtlarında, 1740-1741 tarihli Rumeli Kazalarının Rütbeleri adlı yazmada²³ ve 1253/1837 tarihli ayrı bir yazmada²⁴ Nevrekop, Paşa Sancağına tabî kaza statüsündeydi. 1900'de 123 köyü ve merkeziyle Nevrekop kazasının tamamında 12.500 Türkçe, 26.960 Bulgarca konuşan (Pomak) Müslüman ile birlikte 35.310 Hristiyan Bulgar yaşamaktaydı. 1570-1900 tarihlerinde İslamiyet tedricen % 28'den % 53 oranına ulaştı²⁵. 1907 tarihli Selanik Salnamesine göre Nevrekop, Selanik vilayetine tabî Siroz Sancağına tabi bir kaza statüsünü devam ettirmektedir²⁶.

Müslümanların sayısal olarak artmasının nedenleri arasında, istimâlet, ihtida ve iskân siyaseti bulunmaktadır. Osmanlı, imparatorluğunun her yerinde ihtidayı teşvik etmiş, mühtedi olanları ödüllendirmiştir. Cizye vergisinden muaf olmaları vb. bu ödüllendirmenin bir örneği sayılabilir. İstimâlet siyaseti neticesinde özellikle Rumeli'de ihtidalar kitleler halinde gerçekleşmiştir. Bosna, Hersek, İzvornik, Arnavutluk, Kosova²⁷, Rodopların dağlık bölgesindeki Pomaklar bu grupların içerisinde. Bununla birlikte Osmanlı Devleti, baskı uygulayarak ihtida ettirme yoluna kesinlikle gitmemiştir²⁸. Osmanlı döneminde İslamiyet'i kitle halinde kabul eden yerli halk, en çok Balkanlar'ın orta kısmında, Arnavutluk, Kosova ve Bosna'da bulunur. Rodop dağlık bölgesinde Pomaklar'da bu grup içindedir. Buna karşı, Balkanların doğu bölümündeki Müslümanların ana dili Türkçe'dir. Onlar Anadolu Türkleridir²⁹.

²¹ BOA, KK. D. 2873, v. 2-11 a-b.

²² M. Kemal Özergin, "Rumeli Kadılıklarından 1078 Düzenlemesi", **İ. Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan**, Ankara 1996, s. 305.

²³ Ahmet Halaçoğlu, "1740-1741 Tarihli Yazma Esere Göre Rumeli Kazalarının Rütbeleri", **XII TTK Bildirileri, C. III**, Ankara 1995, s. 873, 889.

²⁴ Yasemin Beyazıt, "Rumeli Kadılıkları ve Rütbelerine Dair 1253/1837 Tarihli Bir Yazmaya Göre", **Belgeler**, C. 28, Sayı 32, Ankara 2008, s. 48.

²⁵ Kiel, "Nevrekop", s. 55.

²⁶ **Selanik Vilayet Salnamesi**, Selanik 1325, s. 63.

²⁷ Balkanlarda İslamlaşma için bkz: Ahmet Yaşar Ocak, "Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü Sarı Saltuk(XII. Y.Y.)" Ankara 2002. Aleksandre Popovic, "Balkanlarda İslam", İstanbul 1995. Kemal Nurkiç, "Bosna-Hersek'in İslamlaşma Süreci (XV.-XVI. YY.)", Ondokuz Mayıs Üniversitesi, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2007. İsmajil Hodziç, "Bogomolizm ve Bosna Hersek Bogomilleri", Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2007. Ahmed S. Aliç, "Hersek'te İslamiyetin Yayılması", Çev. Hatice Oruç, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 46, 2 (2006) 247-252. Adil Sayman, "Balkanlarda Alevi Bektaşilik", Marmara Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

²⁸ Halide Arslan, "Osmanlı Son Döneminde Kosova'da İhtidâ (İslamlaşma Süreci) Üzerine Bazı Değerlendirmeler" **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 52:1 (2011), s.170.

²⁹ Halil İnalçık, "Balkanlar ve Türkler", **BAL-TAM Türklük Bilgisi** 3, 2005, s.34.

Osmanlı Devletinin Balkanlarda uyguladığı, iskân, ihya ve imar uygulamalarının tamamını Nevrekop'ta görmek mümkündür. Örneğin, Mehmet Bey tarafından yaptırılan külliye ve Karasu nehri üzerine yapılan köprü, Koca Mustafa Paşa'nın yaptırdığı medrese, hamam ve camii ile birlikte Kanuni'nin oğlu Şehzade Mehmet adına yaptırttığı camii ve musalla Nevrekop'un İslamlaşma sürecine katkı sağlamıştır³⁰.

Nevrekop Avarız Defteri

Makalemizde kullanmış olduğumuz avarız defteri³¹ Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde Kamil Kepeci Fonunda 2873 koduyla bulunmaktadır. Defter arşiv çalışanları tarafından sayfa usulüne göre numaralandırılmıştır. Toplamda 109 sayfadan oluşmaktadır. Avarız defteri icmal ve mufassal olarak tutulmuştur. Defterin kapağında "Defter-i Cedidi an Kaza-i Nevrekob" kaydıyla birlikte "Defterdar merhum Mehmed Efendi 1136" kaydıyla "... Ömer Ağa ser mühürdarı sabık" kayıtları vardır. Defterin icmal kısmına "Defter-i Hanehâ-i Avâriz Kazâ-i Nevrekob Der Liva-i Paşa An tahrirî Hacı Ömer Ağa Ser Mühürdar Merhum Defterdar Mehmed Paşa el-vaki fi-sene 1136" kaydıyla Nevrekop mahallelerinden başlayarak yazılmaya başlanmıştır. Kayıtlarda, mahalle/karyenin ismi, müslim ve gayrimüslim hane ve neferan sayılarıyla birlikte kaydedilmiştir³². Mufassal olan kısımda ise mahalle ve köylerde bulunan müslim ve gayri müslimlerin

³⁰ Kiel, "Nevrekop", s. 55.

³¹ Avâriz ile ilgili olarak bkz. Ö. Lütfi Barkan, "Avâriz", **İA. II**, İstanbul 1993, s.13-19; Halil Sahillioğlu, "Avâriz", **DİA. IV**, İstanbul 1991, s.108-109; Mustafa Öztürk, "1616 Tarihli Halep Avâriz Defteri", **OTAM 8**, Ankara 1997, s.249-253; Rifat Özdemir, "Avâriz ve Gerçek-Hane Sayılarının Demografik Tahminlerde Kullanılması Üzerine Bazı Bilgiler", **X.Türk Tarih Kongresi (Ankara 22-26 Eylül 1986) Kongreye Sunulan Bildiriler, IV**, Ankara 1993, s.1581-1584; Mehmet Ali Ünal, "1646 (1056) Tarihli Harput Kazâsı Avâriz Defteri", **Osmanlı Devri Üzerine Makaleler Araştırmalar**, Isparta 1999, s.119-122; Bruce Mc-Gowan, "Osmanlı-Avâriz-Nüzül Teşekkülü 1600-1830", **VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 15 Ekim 1976) Kongreye Sunulan Bildiriler II**, Ankara 1981, s.1327-1331; Feridun M. Emecen, "Kayacık Kazâsının Avâriz Defteri", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı:12, İstanbul 1982, s.159-163; Oktay Özel, "17. Yüzyıl Osmanlı Demografi ve İskân Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: Mufassal Avâriz Defterleri", **XII. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 12-16 Eylül 1994), Kongreye Sunulan Bildiriler, c. III**, Ankara 1999, s. 735-743; Mehmet İnbaşı, "1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre Erzurum Şehri", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, sayı 4, İstanbul 2001, s. 9-32; Musa Sezer, "Avâriz Kayıtlarına Göre XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Karınabad Kazâsı", **History Studies**, Vol 10/9, Aralık 2018, ss.301-318; Sezer, "Zile Kazası ve Bağlı Kabileler (1695 Tarihli Avarız Defterine Göre)", **Cappadocia Journal of History And Social Sciences**, Vol 9, 2017, s. 357-383; İbrahim Etem Çakır, "1642 Tarihli Avarız Defterine Göre İspir Sancağı", **Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi**, S.2/8, Summer 2009, s.109-122; Eyüp Kul, "1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre Şiran Kazâsı ve Köyleri", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.44, Erzurum 2010, s.271-289.

³² BOA. KK. D. 2873, s. 3-11.

isimleri, neferan ve reayalar kaydedilmiştir³³. Bununla birlikte avarızdan muaf olan derbentçi, köprücü, madenci ve vakıf köylerin kayıtları da ayrı tutulmuştur³⁴. Defterde bulunan bazı mahalle ve karyelerin mevcut durumları hakkında farklı tarihlerde değişiklikler yapılması defterin güncelliğini koruduğunu ortaya koymaktadır.

Kullanmış olduğumuz bu defterde vergi mükellefi olan kişiler nefer şeklinde kaydedilmişlerdir. Burada “1616 tarihli Halep Avarız-hane Defteri”³⁵ örneğinde olduğu üzere neferlerin hâne gibi düşünülmesi gerekmektedir. Çünkü neferden kasıt, vergiye tâbi şahıstır. 1695 tarihli Zile Kazası Avarız Defteri de benzer şekilde tutulmuştur³⁶.

Nevrekep Mahalleleri

1723 tarihli Nevrekep avarız defterine göre şehirdeki nefis/mahalle sayısı 18’dir. Bu mahallelerden 17’si Müslümanların yaşadığı mahalledir. Sadece, *Varoş-Kaza-i m. an sakinân-ı zimmiyân* olarak kaydedilen mahallede Hristiyanlar yaşamaktadır. Aynı mahalle, Nevrekep mahalleleri içerisinde çift olan tek yerdir. Nüfusun karışık olarak kaydedildiği bir mahalle yoktur. Bu durum şehrin 1380 yılından 1723 avarız kaydının tutulduğu tarihe kadar geçen 343 yılda büyük oranda İslamlaştığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Defterin ilk kısmında bulunan icmale göre Nevrekep nefis/mahallerinde ki kayıtlar şu şekildedir:

Tablo I. 1723’de Nevrekep Mahallelerindeki Müslüman Sayıları

Mahalleler	Neferan
Kumsal Namı Diğer Zindan	17
Mustafa Kadı	16
Mahmud Beğ	8
Balî Bey	2
Hallaçzade	4
Hanlar?	7
Ali Kethüda	1
Camii Atik	5
Alaaddin	6
Karaca Paşa	5
Yekun	71

³³ BOA. KK. D. 2873, s. 20-103.

³⁴ BOA. KK. D. 2873, s. 104-107.

³⁵ Mustafa Öztürk, “1616 Tarihli Avarız-hane Defteri”, **OTAM**, S.8, Ankara 1997, s.255.

³⁶ Bknz: Sezer, “Zile Kazası ve Bağlı Kabileler (1695, s. 357-383).

Nevrekop mahalleleri içerisinde neferan sayısı en fazla olan mahalle gayrimüslimlerin yaşadığı *Varoş*'tur. *Kumsal namı diğer Zindan* mahallesinde neferan sayısı 17'dir. En az neferan ise *Ali Kethüda* mahallesinde bulunmaktadır.

Tablo II. 1723'de Nevrekop Mahallelerindeki Muaflar

Mahalle	Neferan	Reaya	İmam	Hatib	Müezzin	Sadât	Kayyum	Farraş	Yeniçeri	Sipahi	Erbâb-ı timar	Amelmande	Dul	Yetim	Diğer
Kumsal nd. Zindan	31	17	-	-	1	-	-	-	3	-	1	7	-	-	2
Mustafa Kadı	47	16	1	-	1	1	2	1	9	-	5	3	6	1	1
Mahmud Beğ	28	8	1	2	1	4	-	-	2	-	4	1	4	1	-
Bali Bey	11	2	2	-	-	2	1	-	-	-	1	-	3	-	-
Hallaçzade	14	4	-	1	1	1	-	-	1	-	2	-	3	-	1
Hanlar?	22	7	1	-	-	-	-	-	4	1	-	1	8	-	-
Ali Kethüda	15	1	2	-	2	-	-	-	4	1	-	-	4	-	1
Camii Atik	14	5	-	-	1	2	-	-	-	1	3	-	1	1	-
Alaaddin	17	6	2	-	-	1	-	-	2	1	-	-	3	-	2
Karaca Paşa	13	-	1	-	1	1	-	-	2	-	2	-	4	-	2
İmaret ()	6	-	-	-	1	-	-	-	2	-	-	1	1	1	-
Şeyh Bayezid	16	3	2	-	2	-	1	1	1	-	2	1	2	1	-
Saparlı	14	6	-	-	-	-	1	-	-	-	3	-	4	-	-
Mustafa Bey nd. Kayalı	12	2	1	1	-	-	1	-	-	1	2	-	3	1	-
Hacı Şaban	24	6	2	-	1	-	1	1	3	-	-	1	9	-	-
Hüseyin Bey	7	3	1	1	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Sûk	8	-	3	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2	-	1
Varoş	55	42	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yekun	354	128	19	5	15	12	7	3	33	5	26	16	64	7	11

nd.: nâm-ı diğer

Nevrekop Kazası nefesine bağlı olan mahallelerinde 354 neferan, bu neferandan 128 tanesi ise Berây-ı Reâya olarak kaydedilmiştir. Berây-ı hariç ez reâya olarak kaydedilenler arasında dini görevlilerden 19 imam, 5 hatip, 15 müezzîn, 12 sadât, 7 kayyum ve 3 farraş, askerî gruptan 33 yeniçeri, 5 sipahi, 26 erbabı timar kaydedilmiştir. Ayrıca 16 amelmande, 64 dul, 7 yetimle birlikte 11 benzer statüde olan (kul veledi, doğancı vb.) şahıs kaydedilmiştir³⁷.

Defterde mahallerden sonra kazadaki çiftliklerinde kaydı tutulmuştur. Çiftlikan-ı Der kazâ-i mezbûr kaydından sonra Hacı Şaban, Mahmud Bey, Ali Kethüda, Mustafa Bey, Şeyh Bayezid mahallelerinde bulunan çiftliklerin sahipleri ve mutasarrıfları da kaydedilmiştir³⁸.

Nevrekop Karyeleri

1723 tarihli avarız defterinin icmal kısmında 118 karyenin kaydı bulunmaktadır. Kaza merkezine nazaran karyelerde, neferan ve çiftin haricinde hane sayıları da kaydedilmiştir³⁹. Karyelerde nüfus oranı merkeze göre daha fazladır. Kazâya bağlı 118 karyeden 73'ünde Müslüman, 12'sinde gayrimüslimler, 18'inde ise müslümanlar ile gayrimüslimler birlikte yaşamaktadır. Bununla birlikte madenci, vakıf muafı ve hali/harap olarak kaydedilen toplam 15 karyenin nüfus bilgileri hakkında kayıt yoktur. Bu karyelerin sadece neferan bilgileri verilmiştir⁴⁰.

Tablo III. 1723'de Nevrekop Karyelerinin Neferan, Çift ve Hane Topamları⁴¹

Müslim		Gayri Müslim		Yekûn		
Neferan	Çift	Neferan	Çift	Neferan	Çift	Hane
1108	500	327	76	1435	576	732

İcmal kısmındaki bu kayıtlara göre Nevrekop karyelerindeki toplam müslim neferan sayısı 1108, çift sayısı ise 500'dür. Gayri Müslimlerde ise bu sayı neferanda 327, çiftte ise 76'dır. Bu verilerden kırsalda da nüfus olarak Müslümanların baskın olduğunu görmekteyiz. Karyelerdeki toplam neferan sayısı 1435, çift sayısı 576, hane ise 732'dir.

Avârız defterinin mufassal olarak tutulan kısmında karyelerin kaydedildiği varaklarda neferan vb. bilgilerin haricinde Nevrekop mahalleleri veya

³⁷ BOA. KK. D. 2873, s. 21-31.

³⁸ BOA. KK. D. 2873, s. 32 a.

³⁹ BOA. KK. D. 2873, s. 3-11.

⁴⁰ BOA. KK. D. 2873, s. 106, 107.

⁴¹ Detay için bkz. Ek 1.

karyelerinde tasarruf edilen arazi ve çiftliklerde kaydedilmiştir. Bu kayıtlarda arazi ve çiftliğin nerede olduğu, kimler tarafından tasarruf edildiği ve çiftleri yazılmıştır.

Sekuleşte karyesinde 2 çiftlik ve 1 arazi, Birzeg'te 1 arazi, Deyran namı diğer Draçı Germani'de 6; Sengirti-i Zîr, İstane ve Lukova'da 3'er; Koprilyani, Leşne ve Sitoşte'de 2'şer; Gaytanine, Vilkova, Miraldin, Sekile-i Bala, Sadova ve Debnice'de ise 1'er çiftlik vardır.

Karyeler içerisinde *Derbentçiyân, Köprücüyan, Madenciyan* ve *Evkafı Mihrimah Sultan ve Kurayî Mezkûrun* kaydıyla muaf gruplar ayrı kaydedilmiştir⁴². Bunlar içerisinde sadece derbentçi ve köprücü olarak kaydedilen köyler hakkında geniş bilgi bulunmaktadır. İcmal kısmında bulunan kayda göre muaf köyler şöyledir:

Tablo IV. Nevrekop Kazâsında Derbentçi ve Köprücü Köyleri

Derbentçiyân ve Köprücüyan							
Karyeler	Müslim		Gayri Müslim		Yekun		
	Neferan	Çift	Neferan	Çift	Neferan	Çift	Hane
Sengirti-i Zir (Köprücüyan)	8	1	-	-	8	1	1
Sadavosiçe (Derbentçiyân)	78	13	12	1.5	90	14.5	34
Borova (Köprücüyan)	39	25.5	-	-	39	25.5	
Yekun	125	49.5	12	1.5	137	41	35

Nevrekop'ta bulunan Karasu Nehrinin geçtiği yerlerde bulunan Sengirte-i Zir ve Borova karyeleri, nehir üzerinde bulunan iki büyük ağaç köprünün tamir ve bakımını üstlendikleri için avarızdan muaf tutulmuştur. Sadovişte karyesi ise, derbent içerisinde kurulu bir köy olması, derbendi korumaları, Tatar Bazarı'ndan Batak adlı karyeye kadar herhangi bir menzil/karye bulunmaması nedeniyle muaf/derbentçi olarak kaydedilmişlerdir⁴³.

⁴² BOA. KK. D. 2873, s. 9, 11.

⁴³ BOA. KK. D. 2873, s. 9-11.

*Defterin İcmal kısmında Dedeköy hali-harap köyler arasındadır. Ancak mufassal kısımda bu köyle ilgili kayıt yoktur.

Tablo V. Madenci, Mihrimah Sultan Evkâfı ve Hali-Harab Köyler

Berây-ı Madenciyan Madeni Bravişte		Muafatı An Evkafı Mihrimah Sultan		Kura-i Hâlî ve Harab	
Karye	Neferan	Karye	Neferan	Karye	Neferan
Tarlas	59	İstarçişte	58	Maldeva	11 (Hane)
Nevrendi-i Zir	18	Dolyan	36	İzgoraniçe	3 (Hane)
Manastırı Balâ	21	Libahova	76	Usina	4 (Hane)
Keşova	27	Yekün	170	Norava-i Derbentçiyân	43 (Neferan)
Drenova	47	-	-	Dedeköy*	-
Koçan	28	-	-	-	-
Kumanıçe	1	-	-	-	-
Yekün	201	-	-	-	-

Madenci ve vakfa tabi olan köylerde muaf olarak kaydedilenler arasındadır. Her iki grup içinde ellerinde muafname oldukları mufassal deftere kaydedilmiştir⁴⁴. Hali ve harap köylerde avarızdan muaf tutulmuşlardır. Bu karyelerin hane/neferan sayıları hakkında icmâl kısmında bir kayıt yoktur. Mufassal kısmında karyelerin kaydı hane üzerinden kaydedilmiştir. Karyelerin avarızdan neden muaf oldukları ile ilgili kayıt yoktur.

Tablo VI. 1723'de Nevrekop Karyelerindeki Muafaların Toplamı⁴⁵

Nefer	İmam	Hatib	Müezzîn	Sadat	Kayyum	Silahdar	Yeniçeri	Sipahi	Erbâb-ı tınar	Amelmande	Dul	Yetim	Diğer
3168	58	27	48	19	23	8	206	12	22	28	501	9	607

1723 tarihli avarız defterinin mufassal kısmında 116 karye ve Raşova'ya tabi olan Dereköy adlı bir mahallenin kaydı bulunmaktadır. İcmâlde bulunan madenci köylerinden Kumanıçe ile hali ve harap köylerden Dedeköy mufassal kısmında yoktur.⁴⁶ Köylerdeki toplam neferan sayısı 3168'dir. Dini görevlilerden

⁴⁴ BOA. KK. D. 2873, s. 107.

⁴⁵ Detay için bkz. Ek 2.

⁴⁶ BOA. KK. D. 2873, s. 107.

imam 58, hatip 27, müezzin 48, sadat 19, kayyum ise 23'tür. Askeri olarak 8 silahdar, 206 yeniçeri, 12 sipahi, 22 erbabı timar vardır. Amelmande 28, dul 501, yetim 9, bazdar, fakirül hal vb. gibi diğer grupların toplamı ise 607'dir. En kalabalık köy 167 neferan ile Sadoviçe, 119 neferan ile Sekuleşte'dir. Neferanı en az olan karye 4 neferanla Bogolin'dir. Gaytanine, İstaran, Malulişte, Litoviçe-i Zir'de 7 neferan vardır. İcmalde normal kura olarak yazılan Aşağı Filib, mufassalda derbentçi kurası olarak kaydedilmiştir. Yine icmalde köprücü ve derbentçi olarak kaydedilen Sengirti-i Zir ve Sadavosiçe ile ilgili mufassalda derbentçi ve köprücü oldukları ve muafiyete tabi oldukları kaydedilmiştir.

Osmanlı Devleti madenlere büyük bir önem vermiştir. Rumeli fetihlerinin yönünün belirlenmesinde madenler önemli bir etkidir. Elde edilen maden ocaklarının işletilmesi ve madenlerin işlenmesi amacıyla madene yakın olan yerlerde yaşayan halkın hizmetini talep etmiştir. Karyenin ya da şahısların yaptıkları bu hizmetlere karşılık bu gruplar avarız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vb. gibi vergilerden muafiyet elde etmiştir. Ayrıca madenlerde çalışmak amacıyla civar köylerden bir kısmının ahalisi de şer'i ve örfi vergiden muaf tutulmuştur⁴⁷. Avarızdan muaf olarak kaydedilen Bravişte'ki madenci köylerinde muaf neferan sayısı 201'dir. Manastır-ı Balâ 21 neferan ile en az Tarlas 59 neferan ile en fazla yoğunluğa sahip olan karyedir.

Avarızdan muaf olan bir başka kurum/grup ise vakıflardır. Bu vakıflardan Mihrimah Sultan Vakfı'na gelir olarak gösterilen 3 karye muaf olarak kaydedilmiştir. Karyelerin ellerinde muafiyet belgesi oldukları mufassal kısımda ilgili karyelerin yanına/üstüne not olarak yazılmıştır. Mihrimah Sultan Vakfına gelir olarak kaydedilen bu karyelerin toplam neferan sayısı ise 170'dir. Hali ve harap olarak kaydedilen 4 karyeden sadece Norava-i Derbentçiyân'ın neferan sayısı 43 olarak kaydedilmiştir. Diğer karyeler hane olarak kaydedilmiştir. Hane sayısının toplamı 18'dir. İcmal kısmında kaydedilen *Dedeköy* ise mufassal kısımda yoktur. 1642 tarihli Erzurum avarız defterinde, Bayburt Kazasına tabi olan hali ve harap karyelerden Cenci ve Alakud adlı karyelerin şenletilmesi amacıyla bu karyelerle ilgilenen şahıslardan avarız talep edilmemiştir⁴⁸. Aynı durum Nevrekop'a tabi olan bu karyeler için de geçerlidir. Karyelerin şenletilmesi ve yeniden iskânı için buralardan ve şahıslardan avarız talep edilmemiştir.

⁴⁷ Levent Küçük, " Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İdaredeki Rolü", Ankara Üniversitesi SBE Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 89.

⁴⁸ Mehmet İnbaşı, "Bayburt Sancağı (1642 Tarihli Avârız Defterine Göre)", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 10/1, Erzurum 2007, s. 103.

Sonuç

Rumeli fetihlerinin üçüncü aşaması olarak kabul edilen, savunma hattı kurma ve tedrici iskân siyaseti döneminde fethedilen Nevrekop'un tam olarak hangi tarihte ve kim tarafından fethedildiği hakkında net bir bilgi yoktur. Rodopların en üst kısmında yer alan şehir Vezir Hayreddin Paşa ve Evrenozoğlu'nun yeni fetih hareketleri esnasında Osmanlı topraklarına katıldığı fikri genel bir kanaattir. Muhtemelen şehir Boza, İskeçe ve Serez'le birlikte elde edilmiştir. Şehir fetihden itibaren son dönemine kadar kazâ statüsündeydi. İlk tahrirden elde edilen bilgilere göre 130 hanenin olduğu büyük bir köy durumundaydı. İskânlar neticesinde nüfusunda bir artış olmuşsa da şehrin kaza statüsü devam etmiştir.

Fetih sonrasında Nevrekop'a Saruhan bölgesinden Türkmen grupları iskân edilmiştir. Osmanlı Devleti, fetihle elde ettiği yerlerde sömürgecilik yapmamıştır. Bu yerleri vatan olarak kabul eden devlet, iskân, sürgün, istimalet vb. gibi yöntemlerle ihya ve inşâ siyasetini tatbik etmiştir. Rumeli'ye yerleştirilen grupların esas amaçları da bölgeyi yurt edinmektir.⁴⁹ Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki iskân politikası, Yörüklerin yeni fethedilen topraklarda iskân edilmeleriyle başlamıştır. Yörüklerin Rumeli'ye geçişleri, Osmanlıların yarımadaya ayak basmalarıyla beraber gerçekleşmiştir. Doğudan devamlı olarak gelerek, batıya doğru yayılmak ihtiyaç ve zaruretinde kalan Osmanlı Devleti'nin batı sınırlarında yeni yurtlar tesis etmek isteyen muhtelif Oğuz kabilelerini daha XIV. asır ortalarında Rumeli'ye geçirdiği muhakkaktır⁵⁰.

Fetih sonrası yapılan tahrir defterlerine göre şehirde yoğun bir Hristiyan nüfusu bulunmaktaydı. Ancak bölgeye yapılan yeni iskânlar ve uygulanan istimâlet politikası neticesinde Nevrekop merkez ve kırsalında Müslüman nüfus ve hane tedrici olarak artmıştır. İlk dönem tahrirlerinde veledi Abdullah olarak kaydedilenler buradaki ihtidayı doğrulamaktadır.

Sonraki dönemlerde yapılan tahrir kayıtlarında şehrin ve kırsalının tedrici olarak İslamlaştığı görülmektedir. Bu İslamlaşmada gerek ihtidalar gerekse yeni iskân alanlarının açılması etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki fetih ve iskân hareketlerinde yerli halka iyi geçinme politikası takip etmiş "istimalet" uygulayarak yerli halkın Osmanlı'ya yakınlaşmasını sağlamıştır. 849/1445 tarihli ilk timar defterinde Nevrekop'ta bulunan dört keşişten cizye alınmayacağı Sultan Bayezid'in emriyle bildirilmiştir⁵¹. Bu uygulamalar

⁴⁹ Halime Doğru, "Rumeli'de Fetih ve İskân Siyaseti", *Türkler*, C. IX, Ankara 1999, s.304.

⁵⁰ Kamil Çolak, "XIV.-XVI. Yüzyıllarda Balkanlarda İslamlaşma", Hacettepe Üniversitesi SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1996, s.48.

⁵¹ BOA. MAD. 00525, v. 29 b.

bölgenin İslamlaştırılması politikası içinde önemli bir yer tutmaktadır⁵². İncelediğimiz 1136/1723 tarihli avarız defterinde ise Nevrekop'ta bulunan 17 mahallenin tamamında Müslümanlar bulunmaktaydı. Sadece Varoş diye kaydedilen mahallede Hristiyan nüfus bulunmaktaydı⁵³. 1900'de 123 köyü ve merkeziyle Nevrekop kazasının tamamında 12.500 Türkçe, 26.960 Bulgarca konuşan (Pomak) Müslüman ile birlikte 35.310 Hristiyan Bulgar yaşamaktaydı. 1570-1900 tarihlerinde İslamiyet tedricen % 28'den % 53 oranına ulaştı⁵⁴.

Sonuç olarak Nevrekop avarız defterinden şehirdeki nüfus ve hane istatistikleriyle birlikte şehrin süreç içerisindeki nüfus ve İslamlaşma süreci ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başbakanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.): KK.d. 2873, TD. 0007, TD. 403, MAD. 00525.

Selanik Vilayet Salnamesi, Selanik 1325.

Basılı Kaynaklar

ADİL, Sayman, "**Balkanlarda Alevi Bektaşilik**", Marmara Üniversitesi, SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

Ahmet Refik, "**Anadolu'da Türk Aşiretleri**", İstanbul 1930.

ALİÇİÇ, Ahmed S., "Hersek'te İslamiyetin Yayılması" Çev. Hatice Oruç, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 46, 2 (2006), s. 247-252.

ARSLAN, Halide, "Osmanlı Son Döneminde Kosova'da İhtidâ (İslâmlaşma Süreci) Üzerine Bazı Değerlendirmeler" **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 52:1 (2011), s.165-188.

Aşıkpaşazâde Tarihi, Haz. Cemil Çiftçi, İstanbul 2008.

BARKAN, Ö.Lütfi, "Avârız", **İA. II**, İstanbul 1993, s.13-19.

Bruce Mc-Gowan, "Osmanlı-Avârız-Nüzül Teşekkülü 1600-1830", **VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 15 Ekim 1976) Kongreye Sunulan Bildiriler II**, Ankara 1981, s.1327-1331.

⁵² Kemal Daşcıoğlu, "**Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)**", Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Doktora Tezi, Isparta 2004, s.30.

⁵³ BOA, KK.d. 2873, v. 2-11 a-b.

⁵⁴ Kiel, "Nevrekop", s. 55.

ÇAKIR, İbrahim Etem, "1642 Tarihli Avarız Defterine Göre İspir Sancağı", **Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi**, S.2/8, Summer 2009, s.109-122.

ÇALIK Sıddık, "**Balkanlarda Osmanlı Düzeni**", Ankara 2005.

ÇOLAK, Kamil, "**XIV.-XVI. Yüzyıllarda Balkanlarda İslamlaşma**", Hacettepe Üniversitesi SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1996.

DAŞCIOĞLU, Kemal, "**Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)**", Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Doktora Tezi, Isparta 2004.

DOĞRU, Halime, "Rumeli'de Fetih ve İskân Siyaseti", **Türkler**, C IX, Ankara 1999, s.302-327.

EMECEN, Feridun M., "Kayacık Kazâsının Avârız Defteri", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı:12, İstanbul 1982, s.159-163.

ERCAN Yavuz, "**Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar**", Ankara 1986.

ERDÖNMEZ, Celal, "**Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Konar-Göçer Aşiretlerin Yerleştirilmesi (1840-1876)**", Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1995.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "**Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân**", İstanbul 1957.

HALAÇOĞLU, Ahmet, "1740-1741 Tarihli Yazma Esere Göre Rumeli Kazalarının Rütbeleri", **XII TTK Bildirileri**, C. III, Ankara 1995, s. 873-897.

HALAÇOĞLU, Yusuf, "Bulgaristan (Osmanlı Dönemi)", **TDV DİA**, C. 6, Ankara 1992, s. 396-399.

HALAÇOĞLU, Yusuf, "**XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**", Ankara 1988.

HODZİÇ, İsmajil, "**Bogomolizm ve Bosna Hersek Bogomilleri**", Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2007.

İNALCIK, Halil, "Balkanlar ve Türkler", **BAL-TAM Türklük Bilgisi** 3, 2005, s.20-44.

İNBAŞI, Mehmet, "1642 Tarihli Avârız Defterine Göre Erzurum Şehri", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, sayı 4, İstanbul 2001, s. 9-32.

İNBAŞI, Mehmet, "Bayburt Sancağı (1642 Tarihli Avârız Defterine Göre)", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 10/1, Erzurum 2007, s. 89-117.

İNBAŞI, Mehmet, "**Rumeli Yürükleri (1544-1675)**", Erzurum 2000.

KİEL, Machiel, "Nevrekop", **TDV DİA**, c. 33, Ankara 2007, s. 54-55.

KİEL, Machiel, "Newrokop", **EI**, (İng.), Vol. VIII, Brill 1995, p.9-11.

KÖKSAL, Osman, " Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları" **OTAM**, Sayı 19, Ankara 2006, s.283-341.

KUL, Eyüp, "1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre Şiran Kazâsı ve Köyleri", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.44, Erzurum 2010, s.271-289.

KÜÇÜK, Levent, "**Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İdaredeki Rolü**", Ankara Üniversitesi SBE Doktora Tezi, Ankara 2007.

Neşrî Mevlânâ Mehmed, "**Cihânnümâ**", Haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2008.

NURKİÇ, Kemal, "**Bosna-Hersek'in İslamlaşma Süreci (XV.-XVI. YY.)**", Ondokuz Mayıs Üniversitesi, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2007.

OCAK, Ahmet Yaşar, "**Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destanî Öncüsü Sarı Saltuk (XII. YY.)**" Ankara 2002.

ORHONLU, Cengiz, "**Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı**", İstanbul 1987.

Oruç Beğ, "**Tevârih-i Âl-i Osman**", Haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2007.

ÖZDEMİR, Rifat, "Avâriz ve Gerçek-Hane Sayılarının Demografik Tahminlerde Kullanılması Üzerine Bazı Bilgiler", **X.Türk Tarih Kongresi (Ankara 22-26 Eylül 1986) Kongreye Sunulan Bildiriler, IV**, Ankara 1993, s.1581-1584.

ÖZEL, Oktay, "17. Yüzyıl Osmanlı Demografi ve İskân Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: Mufassal Avâriz Defterleri", **XII. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 12-16 Eylül 1994), Kongreye Sunulan Bildiriler**, c. III, Ankara 1999, s. 735-743.

ÖZERGİN, M. Kemal, "**Rumeli Kadılıklarından 1078 Düzenlemesi**", **İ. Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan**, Ankara 1796, s. 251-310.

ÖZTÜRK, Mustafa, "1616 Tarihli Halep Avâriz Defteri", **OTAM 8**, Ankara 1997, s.249-253.

POPOVIC, Aleksandre, "**Balkanlarda İslam**", İstanbul 1995.

SAHİLLİOĞLU, Halil, "Avâriz", **DİA. IV**, İstanbul 1991, s.108-109.

SEZER, Musa, "Avâriz Kayıtlarına Göre XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Karınabad Kazâsı", **History Studies**, Vol 10/9, Aralık 2018, ss.301-318.

SEZER, Musa, "Zile Kazası ve Bağlı Kabileler (1695 Tarihli Avarız Defterine Göre)", **Cappadocia Journal of History And Social Sciences**, Vol 9, 2017, s. 357-383.

ŞAHİN, İlhan, **“Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler”**, İstanbul 2006.

ÜNAL, Mehmet Ali, “1646 (1056) Tarihli Harput Kazâsı Avârız Defteri”, **Osmanlı Devri Üzerine Makaleler Araştırmalar**, Isparta 1999, s.119-122.

Yasemin Beyazıt, “Rumeli Kadınlıkları ve Rütbelerine Dair 1253/1837 Tarihli Bir Yazmaya Göre”, **Belgeler**, c. 28, Sayı 32, Ankara 2008, s. 11-56.

YENİ, Harun, **“Demography and Settlement in Pasa Sancagı Sol-Kol Region According to Muhasebe-i Vilayet-i Rumeli Defteri Dated 1530”**, Bilkent University The Institute of Economics and Social Sciences, Master Theis, Ankara 2006.

Ekler**Ek 1. 1723'de Nevrekop Karyelerinin Neferan, Çift ve Hane Sayıları**

Karyeler	Müslim		Gayrimüslim		Yekun		
	Neferan	Çift	Neferan	Çift	Neferan	Çift	Hane
Sekuleşte	12	5	27	0	39	5	25
Koprilyani	5	0.5	2	1.5	7	2	13
Lalova	-	-	25	1	25	1	13
Lıka	4	1	7	1	11	2	3
Gaytanine	-	-	7	-	7	-	2
Lukova	-	-	2	1	2	1	2
Lesne	23	16	-	-	23	16	21
Vilkova	7	3	-	-	7	3	5
Beltovınçe	1	0.5	20	2	21	2.5	7
Vizemir	8	2	11	7	19	9	12
Periçe?	12	12	-	-	12	12	17
Miraldin	6	0.5	5	1	11	1.5	5
Sengirte-i Balâ	3	2	-	-	3	2	4
Sadova	7	2	3	1	10	3	5
Kaza-i Blaçka	6	1	-	-	6	1	3
İstane	1	2	-	-	1	2	3
Debinçe	10	-	-	-	10	-	5
Deyran namı diğer Draci Birzeg	45	8	-	-	45	8	21
Germani	0	5	8	2	8	7	4
Sitoşte?	8	0.5	11	1	19	1.5	7
Lozniçe	23	10	-	-	23	10	11
Kozniçe	27	18	-	-	57	18	25
Perzinçe	58	14	-	-	58	14	26
Kirman?	-	-	23	-	23	-	7
Avidiçe?	-	-	27	1	27	1	9
Dobrondişte	3	1	29	6	32	7	14
Alişniçe	1	0	28	15	29	15	15
Gostun	-	-	10	1	10	1	3

Osenava	-	-	8	2	8	2	3
Aşağı Filib	6	2	5	0	11	2	3
Bukova	19	8	-	-	19	8	9
Rine	41	9	-	-	41	9	16
Osikova	15	6	-	-	15	6	7
İsmerbotine-i Kebir	5	1	10	0	15	1	5
Kovaçevice	-	-	8	5	8	5	4
Drovona-i Birzeg	8	6	-	-	8	6	4
Leştani	-	-	11	5.5	11	5.5	4
Oreş	8	4	-	-	8	4	4
Kruşova	19	6	1	0	20	6	8
Şirpoli?	12	3	2	0	14	3	5
Baniçe	-	-	13	3	13	3	5
Pelatine	31	12	-	-	31	12	14
Dronava-i Küçük	6	2	-	-	6	2	2
Usina	5	2	-	-	5	2	2
Lubçe	23	8	-	-	23	8	9
Barotin	29	13.5	-	-	29	13.5	18
Debrejani	16	3	-	-	16	3	6
Raşova	29	25	-	-	29	25	18
Debrejniçe	8	2	-	-	8	2	3
Priboyne	18	12	-	-	18	12	10
Loban	24	12	-	-	24	12	12
Rosikova	9	4	-	-	9	4	4
Koloş ma'a Mahalle-i Korite ve Gayrı	24	12	-	-	24	12	6
Gredol?	11	8	-	-	11	8	2
Dladikoz?	14	8	-	-	14	8	7
Opeşniçe	27	15	-	-	27	15	14
İsmerpotine-i Sagır	9	2	-	-	9	2	3
Luhtošte	9	3.5	-	-	9	3.5	4

Kırnadol	13	11	-	-	13	11	4
Golom	7	3	-	-	7	3	3
Burhova	10	9	-	-	10	9	6
İstoviçe-i Balâ	8	1.5	4	1	12	2.5	4
Vireşani	16	9	-	-	16	9	8
İsteranani	7	5	-	-	7	5	4
Lozne	3	-	-	-	3	-	2
Çereşova	1	1	-	-	1	1	2
Butim ma'a Lovadişte	2	0	12	12	14	12	8
Blaçani	-	-	6	5	6	5	3
Debrençik	6	1	-	-	6	1	6
Rakiştani	30	11	-	-	30	11	14
Guşteran	8	3.5	-	-	8	3.5	3
Beslani	12	9	-	-	12	9	7
Tebhani	12	5	-	-	12	5	5
Vilkozel	24	13	-	-	24	13	18
Kırgova ma'a Mahalle-i Kırbol	9	7	-	-	9	7	8
Jijeve	7	3	-	-	7	3	8
Marileva	7	5	-	-	7	5	4
Bedeştani	15	7	-	-	15	7	9
Çerņiçe	8	5	-	-	8	5	5
Buran	8	4	-	-	8	4	4
Boçan?	10	4	-	-	10	4	4
Tisova	7	4	-	-	7	4	3
Manastırı Küçük	10	3	-	-	10	3	4
İstaran	3	1.5	-	-	3	1.5	1
Sordilova?	10	1.5	-	-	10	1.5	3
Kaşıçe	12	2	-	-	12	2	4
Guşten?	6	3	-	-	6	3	3
Maluşışte	4	2	-	-	4	2	2
Deblani	6	3	-	-	6	3	3

Opeştiçe	13	6.5	-	-	13	6.5	6
Kolajıye	4	4	-	-	4	4	3
Litoviçe-i Zir	4	1	-	-	4	1	1
Vitova	9	5.5	-	-	9	5.5	5
İzbişte	14	12	-	-	14	12	9
Gudeşova	12	12	-	-	12	12	8
Tihovişte	34	16	-	-	34	16	17
İslaştani	25	13	-	-	25	13	12
Ablalıçe	15	2	-	-	15	2	13
Laçım	-	-	2	1	2	1	1
Bogolin (Hariç ez defter)	2	1	-	-	2	1	1
Toplam	1108	500	327	76	1435	576	732

Ek 2. 1723'de Nevrekop'a Bağlı Köyler ve Muaf Gruplar

Karye	Neferan	İmam	Hatib	Müezzîn	Sadat	Kayyum	Silahdar	Yeniçeri	Sipahi	Erbâb-1	Amelman	Dul	Yetim	Diğer
Sekuleşte	119	2	-	2	-	1	-	30	-	-	5	15	9	16
Koprilya ni	62	3	-	2	-	1	-	20	-	4	2	6	-	17
Lalova	51	-	-	-	-	-	-	12	-	-	1	4	-	9
Lika	26	-	-	-	-	-	-	1	-	1	1	5	-	9
Gaytanine	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lukova	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	4
Lesne	82	1	-	1	18	-	-	7	-	-	1	19	-	26
Vilkova	21	1	-	2	-	-	-	3	-	-	-	4	-	4
Beltoviç e	31	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	6
Vizemir	45	-	-	1	-	-	7	1	1	-	1	11	-	4
Periçe?	34	1	1	2	-	-	-	8	-	-	1	2	-	5
Miraldin	16	1	-	-	-	-	-	3	-	-	-	1	-	-
Sengirte-i Balâ	18	1	-	1	-	-	-	6	-	-	-	2	-	5
Sadova	23	1	1	-	-	-	-	2	-	1	-	4	-	4
Sengirte-i Zir	19	3	1	2	-	-	1	-	-	-	-	4	-	-
Kaza-i Blaçka	15	1	-	-	-	-	-	3	-	-	-	3	-	2
İstane	14	1	1	-	-	-	-	7	-	-	-	1	-	3
Debinçe	28	1	1	1	-	-	-	4	-	4	1	4	-	1
Deyran namı diğer Draci Birzeg	81	1	-	-	-	-	-	8	-	-	1	11	-	15
Germani	36	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	23
Sitoşte?	23	-	-	-	-	-	-	2	-	1	-	7	-	4
Lozniçe	32	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	-	-

Kozniçe	91	1	1	2	-	1	-	2	-	1	-	-	-	26
Perziçe	87	1	-	2	-	-	-	4	-	2	3	14	-	3
Kirman?	39	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	-	8
Avidiçe?	37	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	5	-	4
Dobronđ işte	57	-	-	-	-	-	-	2	-	-	1	15	-	7
Alişniçe	40	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	5	-	5
Gostun	15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	2
Osenava	12	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Bukova	37	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	7	-	7
Rine	53	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	5	-	5
Osikova	31	1	-	-	-	-	-	2	-	-	1	7	-	5
İsmerboti ne-i Kebir	28	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	-	6
Kovaçevi çe	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	5
Drovona-i Birzeg	24	-	-	-	-	-	-	5	-	-	-	4	-	7
Leştani	20	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	6
Oreş	22	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	5	-	7
Kruşova	31	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	8	-	2
Şirpoli?	20	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	2
Baniçe	19	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	2	-	2
Pelatine	51	1	1	-	-	-	-	1	-	-	-	6	-	11
Dronava-i Küçük	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Sadoviçe	167	1	1	2	-	-	-	21	-	-	1	31	-	0
Usina	47	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	5	-	8
Lubçe	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Barotin	43	-	1	-	-	2	-	6	-	-	-	5	-	-
Debrejani	41	1	1	2	-	-	-	-	-	-	1	10	-	9
Raşova	6	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	20

Rakiştani	37	1	-	-	-	1	-	6	-	-	-	6	-	1
Guşteran	16	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	5
Beslani	23										-	4	-	4
Tebhani	28	-	-	1	-	1	-	-	-	-	1	2	-	10
Vilkozel	70	1	1	-	-	1	-	4	6	-	-	19	-	14
Kırgova ma'a Mahalle-i Kırbol	28	1	1	1	-	1	-	4	-	-	-	6	-	5
Jiveva	27	1	1	1	-	1	-	8	-	-	-	2	-	6
Marileva	19	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	5	-	4
Bedeştan i	33	-	1	-	-	-	-	4	-	-	-	6	-	7
Çerniçe	17	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	4	-	3
Buran	21	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	4	-	7
Boçan?	23	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	9
Tisova	16	1	1	-	-			-		-	-	4	-	3
Manastırı Küçük	15	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	1
İstaran	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	3
Sordilova ?	18	-	-	-	-	-	-	-		-	-	1	-	7
Kaşıçe	22	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	6
Guşten?	12	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	-
Maluşişte	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Deblani	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-
Opeştice	22	1	1	1	-	1	-	-	-	-	-	3	-	2
Kolajıye	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	3
Litoviçe-i Zir	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-
Vitova	16	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	-	2
İzbişte	32	1	-	1	1	-	-	1	-	1	-	4	-	9
Gudeşov a	38	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	8	-	5
Tihovişte	53	-	1	-	-	1	-	2	-	-	-	9	-	6

İsłařtani	48	1	-	1	-	1	-	-	1	1	-	11		7
Ablalıęe	50	1	1	2	-	1	-	5	-	-	-	4	-	21
Laęim	26				-							2		21
Bogolin (Harię ez defter)	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Borovai Köprücu yan	56	1	1	1	-	-	-		-	4	1	3	-	5
Aşağı Filib Derbetęi yan	21	-	-	-	-		-	-	-	-	-	4	-	4
Yekun	3168	58	27	48	19	23	8	206	12	22	28	501	9	607